

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia środa, 11 stycznia 2023 r.

Poz. 217

UCHWAŁA NR L/380/2022 RADY GMINY PYSZNICA

z dnia 29 grudnia 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Pysznica na lata 2022-2026

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 czerwca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **Rada Gminy Pysznica**

uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Pysznica na lata 2022-2026 stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Pysznica.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Krzysztof Skrzypek

Załącznik do uchwały Nr L/380/2022

Rady Gminy Pysznica

z dnia 29 grudnia 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

DLA GMINY PYSZNICA

NA LATA 2022 - 2026

Opracował:

mgr Dominik Komada

TARNOBRZEG, listopad-grudzień 2022 r.

SPIS TREŚCI

1. Wprowadzenie	s. 5
1.1 Podstawa prawna opracowania.	s. 6
1.2 Uwarunkowania formalno – prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków.	s. 10
1.3 Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy.	s. 23
1.4 Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym	s. 25
2. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz.1568 z późn. zm.)	s. 40
3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Pysznica	s. 41
3.1 Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy Pysznica	s. 41
3.1.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony	s. 42
3.1.2. Zabytki nieruchome gminy Pysznica w gminnej ewidencji zabytków.	s. 43
3.1.3. Ogólna charakterystyka zasobu.	s. 43
3.2. Zabytki ruchome.	s. 85

3.3. Zabytki archeologiczne.	s. 86
3.4. Krajobraz kulturowy.	s. 90
4. Ocena stanu zasobu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.	s. 93
5. Zadania.	s. 97
5.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.	s. 98
5.2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, na którym lokalizowana jest gmina.	s. 98
5.3. Opieka nad zabytkami ruchomymi.	s. 101
5.4. Opieka nad zabytkami archeologicznymi.	s. 101
5.5. Opieka wartości niematerialnych.	s. 102
5.6. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.	s. 103
5.6.1. Rozwój turystyki i działania promocyjne.	s. 103
5.6.2. Działania edukacyjne.	s. 103
6. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pysznica.	s. 104
7. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.	s. 105
8. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pysznica.	s. 106

8.1. Źródła krajowe	s. 108
8.2. Źródła zagraniczne w ramach funduszy strukturalnych	s. 132
8.3. Źródła zagraniczne poza unijne	s. 138

Załącznik Nr 1

Wykaz zabytków architektury i budownictwa z terenu
gminy Pysznicza, do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków	s. 144

Załącznik Nr 2

Spis stanowisk archeologicznych na terenie gminy Pysznicza,
będących w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej.	s. 147

1. WPROWADZENIE

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe Gminy Pysznica, odzwierciedlające jej historię i znaczenie. Lokalne zabytki stanowią bowiem istotny element krajobrazu kulturowego, kształtują tożsamość mieszkańców.

Niniejszy program opracowano zgodnie z art.87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.) oraz wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Gminny program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Wójta Gminy, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Gminy w Pysznicy. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego. Sporządzany jest na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Wójt Gminy przedstawia Radzie Gminy w Pysznicy sprawozdanie z wykonania programu.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych akt w planowania gminnego (powinien posłużyć do aktualizacji obowiązującego Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego gminy Pysznica – pkt. Środowisko kulturowe).

Głównym celem jest określenie zadań, jakie powinny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu. Zadania te określone są dla wszystkich obiektów zabytkowych i całości problematyki nad zabytkami dla obszaru całej gminy. Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami – wskazywać zadania konieczne do wykonania, ale też sugerować sposoby ich realizacji.

Głównym założeniem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Wyznacza on priorytetowe kierunki działań.

Program określa również procedurę i przepisy prawa, pozwalające na prowadzenie właściwej polityki w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz mechanizmy finansowania ich ochrony. Adresowany jest do mieszkańców gminy, w tym do właścicieli obiektów objętych ochroną, miejscowych organizacji pozarządowych i władz Urzędu Gminy w Pysznicy, mogących w praktyce zastosować się do zawartych w programie postulatów i możliwości działań.

Modyfikacja programu w przyszłości uwzględniać powinna nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki gospodarcze, społeczne i kulturowe, nowe kryteria oceny czy też aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Niniejszy program stanowi kontynuację opracowanego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Pysznica na lata 2018-2021, przyjętego uchwałą nr III/17/2018 Rady Gminy w Pysznicy z dnia 17 grudnia 2018 roku i opublikowanego w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego z 7 stycznia 2019 roku, poz. 144.

1.1. Podstawa prawna opracowania.

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest art. 21 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), w którym wprowadzony został obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami przez samorzady wojewódzkie, powiatowe i gminne w oparciu o ewidencję oraz wytyczne Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą jest

Gminna Ewidencja Zabytków. Na podstawie art. 87 ust.1 w/w ustawy Wójt Gminy sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami.

Zasadnicze cele sporządzenia programu ujęte zostały w art. 87 ust 2 w/w Ustawy:

- 1) włączenie programów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Na podstawie art. 87 ust. 3-5 w/w ustawy Gminny program Opieki nad Zabytkami przyjmuje Rada Gminy po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, po czym program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu Wójt Gminy co 2 lata sporządza sprawozdanie, które jest zobligowany przedstawić Radzie Gminy w Pysznicy.

Jednocześnie ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz z miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 19 ust.2 w/w ustawy)

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 roku - Prawo ochrony środowiska (tj. Dz.U. z 2022 r. poz. 1260)
- ustawę z dnia 16 października 1991 roku o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz.U. z 2021 r. poz. 1899)
- ustawę z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz.U. z 2022 r. poz.503 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 roku - Prawo Budowlane (tj. Dz.U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz.U. z 2020r. poz. 194)
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. z 2022 r. poz.1327 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. z 2022 r. poz. 385)
- ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. z 2019 r. poz. 1479 z późn. zm.)
- ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. z 2020 poz. 164)
- ustawę z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (tj. Dz. U. z 2022 r. poz. 1452 z późn. zm.)

Dokumenty programowe gminy:

- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Pysznica, przyjęte przez Gminę uchwałą Nr XXXI/275/2002 Rady Gminy Pysznica z dnia 29 sierpnia 2002 roku (tekst ujednolicony zał. Nr 1 do uchwały nr XXI/127/2012 Rady Gminy

Pysznicą z dnia 10 sierpnia 2012) wraz z II zmianą studium, uchwaloną uchwałą nr VI/19/2015 Rady Gminy Pysznicą z dnia 25 lutego 2015 roku, III zmianą studium, uchwaloną uchwałą nr XXXV/199/2017 Rady Gminy Pysznicą z dnia 20 września 2017 roku i IV zmianą Studium uchwaloną uchwałą nr XXXIX/277/2021 Rady Gminy Pysznicą z dnia 15 grudnia 2021 roku.

- Strategia Rozwoju Gminy Pysznicą na lata 2016 - 2022 opracowana przez Grupę Doradczą BAS z Koćmierzowa, przyjęta Uchwałą XXI/125/2016 Rady Gminy Pysznicą z dnia 22 czerwca 2016 roku.

oraz pozycje o charakterze pomocniczym:

- - Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 roku,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 oraz uzupełnienie Strategii na lata 2004 - 2020,
- Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030, przyjęta przez Sejmik Województwa Podkarpackiego dnia 28 września 2020 roku
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego - Perspektywa 2030, stanowiący załącznik do uchwały Nr LIX/930/19 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r.,
- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2018 - 2021 (załącznik do Uchwały LXI/996/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 24 września 2018 roku),
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020 z, przyjęty przez Zarząd Województwa Podkarpackiego w dniu 15 grudnia 2009 roku w związku z decyzją nr C(2022)5736 Komisji Europejskiej z dnia 3 sierpnia 2022 roku.

1. 2. Uwarunkowania formalno – prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków.

► Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami zadeklarowana została jako obowiązek państwa i każdego obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

W rozdziale I w art. 5 czytamy:

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

oraz w art. 6:

1. *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*
2. *Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.*

Natomiast w rozdziale II Konstytucji RP określającej wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela w art. 86 czytamy:

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

► Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** z dnia 23 lipca 2003 roku (Dz. U. z 2022 r. poz. 840)

W świetle **ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku,
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,

3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości,
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m. in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie i opiece podlegają:

1. Zabytki nieruchome będące w szczególności:
 - a/ krajobrazami kulturowymi,
 - b/ układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c/ dziełami architektury i budownictwa,
 - d/ dziełami budownictwa obronnego,
 - e/ obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f/ cmentarzami,
 - g/ parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h/ miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
2. Zabytki ruchome, będące w szczególności:
 - a/ dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b/ kolekcjami, stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c/ numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d/ wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i urządzeniami świadczącymi

- o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e/ materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
 - f/ instrumentami muzycznymi,
 - g/ wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h/ przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. Zabytki archeologiczne będące w szczególności:
- a/ pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b/ cmentarzyskami,
 - c/ kurhanami,
 - d/ reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej
- (art. 6. 1)

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6.2).

Ustawa określa także sposób i formy ochrony zabytków. Są nimi:

1. wpis do rejestru zabytków,
2. uznanie za Pomnik Historii,
3. utworzenie parku kulturowego,
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 16 ustawy:

1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo

terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

2. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony,

a także zakazy i ograniczenia, o których mowa w art. 17 ust. 1.

3. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.

4. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem.

5. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin) na terenie których ten park ma być utworzony.

6. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji...studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (...).

2. W ... planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1/ uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

2/ określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do najlepszego stanu,

3/ ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniając opiekę nad zabytkami.

W myśl art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1/ zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- 2/ innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- 3/ parków kulturowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w Studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W Studium i planie, o którym mowa w ust. 1 ustala się w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej, obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust.4 wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m. in.:

- sporządzenie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87),
- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 roku,

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

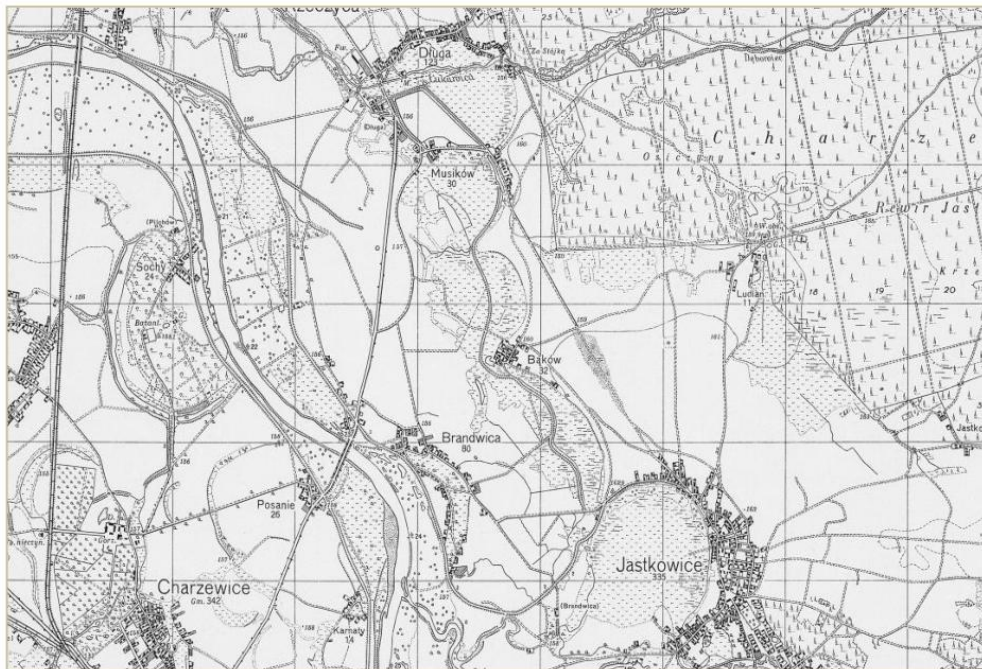
Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania),
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

► **Ustawa o samorządzie gminnym.**

Ustawa o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559) określa zadania własne gminy. W tym także te, które wprost lub pośrednio odnoszą się do ochrony zabytków. Należą do nich zadania obejmujące m. in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,

Fragment mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1938 r., Archiwum Map WIG

- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego,

- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki,
- zieleni gminnej i zadrzewień,
- cmentarzy gminnych,
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- promocji gminy.

► Ustawa z planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Ustawa z planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku (Dz. U. z 2022 r., poz. 503). Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić m. in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust.1 pkt 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 2 pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15 ust. 2 pkt 3),
- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 4),
- określa się w zależności od potrzeb granice pomników ząglady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów ząglady (art. 15 ust. 3 pkt 6).

Wymagania koncepcji ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39 ust. 3 pkt 2, art. 47 ust. 2 pkt 2). Projekt planu wymaga uzgodnienia z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

► **Ustawa - Prawo budowlane**

Ustawa - Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 z późn. zm.) nie narusza przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2 ust. 2 pkt 3).

W art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstępnie od przepisów techniczno - budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9 ust. 3 pkt 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie,

brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko;

2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów;

3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy gazociągów o zasięgu krajowym.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 39 ust. 2).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ administracji architektoniczno – budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do

zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m. in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

► Ustawa . o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327) określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4 ust. 1 pkt. 16).

Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

► Prawo ochrony środowiska.

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r. poz. 1260) przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

W art. 400 a pkt 26 ustawa wskazuje, że finansowanie ochrony środowiska i gospodarki wodnej obejmuje: *działania związane z utrzymaniem i zachowaniem*

parków i ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

► Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 988)

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2 ust. 2 pkt. 5).

Fragment mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1938 r., Archiwum Map WIG

Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6 ust. 1 pkt. 3 park krajobrazowy.

Zgodnie z art. 16, ust. 1: park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory

krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

Zarówno ustanowienie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16 ust. 3 ust. 5).

W art. 83 a czytamy, że zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz lub prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków.

► **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899)

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13 ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 67). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę (art. 68 ust. 3).

Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73 ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84 ust. 4).

► **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (t. j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1452 z późn. zm.).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt. 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

► **Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2020 r. poz. 194)

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2), jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385).
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 roku o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r. poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 20 listopada 2020 roku (Dz. U. z 2021 r. poz. 56.) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów.

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 listopada 2020 roku w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych

i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021, poz. 81).

1. 3. Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Pysznica zostało uchwalone przez Radę Gminy w Pysznicy, uchwałą Nr XXXI/275/2002 z dnia 29 sierpnia 2002 roku (tekst ujednolicony zał. Nr 1 do uchwały nr XXI/127/2012 Rady Gminy Pysznica z dnia 10 sierpnia 2012) z późn. zm. Określa ono politykę przestrzenną gminy i stanowi dokument w oparciu, o który koordynowane są działania związane z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy.

W części Studium (Uwarunkowania zewnętrzne wynikające z usytuowania gminy w obszarze administracyjnym, przyrodniczym i społeczno-gospodarczym) określono zewnętrzne uwarunkowania wspomagające lub utrudniające osiągnięcie założonych celów rozwoju gminy. Pośród uwarunkowań zewnętrznych wymieniono m. in.:

- uwarunkowania wynikające z funkcjonowania środowiska przyrodniczego i kulturowego a wśród nich m. in.:
 - * występowanie w obrębie gminy i jej otoczeniu terenów o walorach rekreacyjnych, które mogą być podstawą zwiększenia znaczenia turystyki pobytowej,
 - * obiekty, zespoły zabytkowe, wpisane do rejestru zabytków, stwarzające podstawę do rozwoju turystyki.
- wynikające z występowania obiektów i terenów chronionych na podstawie przepisów szczególnych:
 - * tereny i obiekty wpisane do rejestru zabytków – zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

► **Strategia rozwoju gminy Pysznica na lata 2016 – 2022**, stanowiąca załącznik do Uchwały XXI/125/2016 Rady Gminy Pysznica z dnia 22 czerwca 2016 roku.

W punkcie **2.2. Tożsamość kulturowa gminy** i podpunkcie **2.2.1. Ogólny zarys historyczny obszaru** w/w Strategii czytamy, że o historii tych terenów świadczą zachowane zabytki, do których należą m.in.: kilka drewnianych lasowiackich domów i kuźni pochodzących z XIX i XX wieku, będących częścią tzw. "Gościńca Lubelskiego", kaplica w Pyszniczy - Olszowcu, murywane kościoły parafialne w Pyszniczy i Jastkowicach, plebania w Pyszniczy, drewniane kapliczki przydrożne z XIX wieku.

W podpunkcie **2.2.2. Zasoby kulturowe** autor stwierdza, że : Zarówno środowisko przyrodnicze jak i kulturowe wpływa na rozwój społeczności lokalnej. W związku z tym należy pamiętać o przestrzeganiu zasady zrównoważonego rozwoju, czyli trosce o to by, rozwojowi gospodarczemu nieodłącznie towarzyszyła dbałość o środowisko naturalne i jednocześnie poszanowanie dziedzictwa kulturowego.

W podpunkcie **2.2.4. Kultura religijna** czytamy: Ważnymi miejscami kultu świadczącymi o religijności mieszkańców są kapliczki i krzyże przydrożne. Jest ich na terenie Gminy stosunkowo dużo. Zaznaczyć należy, iż pochodzą z różnych okresów i wciąż powstają nowe, a dzięki trosce lokalnej społeczności są one na bieżąco odnawiane i objęte należytą opieką. Na szczególną uwagę zasługuje kaplica w Olszowcu, kapliczka św. Józefa przy ul. Rędziny, kapliczka św. Jana Nepomucena w Sołtysach, kapliczka św. Jana w Rudzie cmentarz parafialny w Pyszniczy, cmentarz parafialny w Jastkowicach, cmentarz żydowski w Pyszniczy cmentarz ofiar terroru niemieckiego w Kochanach. Wspomniano i istnieniu na terenie gminy cmentarzy cholerycznych w Jastkowicach i Kłyżowie-Borku.

Pośród istniejących na terenie Gminy miejsc pamięci narodowej wymieniono m.in.: Kopiec Grunwaldzki w Pyszniczy, pomnik M.W. Bourdon w Pyszniczy, pomnik faszyzmu i komunizmu w Jastkowicach, symboliczne mogiły żołnierzy AK w Lipowcu i Kochanach, mogiłę żołnierzy GL w Krzakach czy pomnik „Jastrzębia” w Kochanach.

W punkcie **7. Zadania i projekty realizowane** w/w Strategii czytamy:

Obszar III – Społeczeństwo

Cel : Pobudzenie aspiracji społecznych oraz wysoka jakość usług kulturalnych, edukacyjnych i sportowo-rekreacyjnych świadczonych mieszkańcom.

Podpunkt **2. Kultura i integracja**

Zadania:

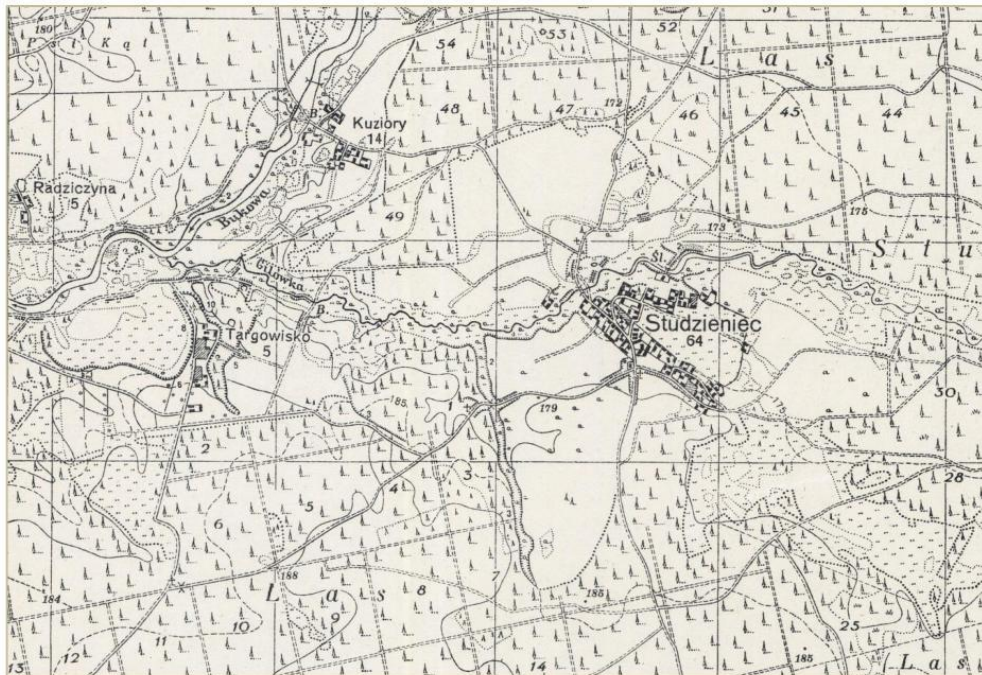
- 2.4. *Utworzenie Muzeum Ziemi Pysznickiej w Pysznicy (budynki + zasoby muzealne);*
- 2.5. *Renowacja zabytkowego cmentarza żydowskiego (zbiorowe mogiły wojenne z 1944 r.) zlokalizowanego w Pysznicy;*
- 2.6. *Organizacja zajęć animacyjnych z zakresu kultury w świetlicach sołeckich (szkoły, Strażnice, domy ludowe etc.);*
- 2.7. *Koordinacja przez DK kluczowych konkursów i aktywności kulturowych poprzez organizację podsumowań, konkursów gminnych, pomoc merytoryczną, nagrody stypendialne dla utalentowanej artystycznej młodzieży;*
- 2.8. *Utworzenie Gminnej Izby Pamięci Pożarnictwa w Kłyżowie;*
- 2.9. *Naukowe opracowanie monografii Gminy Pysznica.*

1.4. Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym.

Dokumentem pomocniczym o fundamentalnym znaczeniu kwestii ochrony zabytków w Polsce jest **Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022**, zwany dalej „Programem 2019 - 2022”, przyjęty przez Radę Ministrów uchwałą nr 82 w dniu 13 sierpnia 2019 roku (M.P. z 2019 r. poz. 808). Jest on w związku z art. 86 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Program 2019-2022 jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Ochrona dziedzictwa narodowego stanowi jedno z podstawowych zadań Rzeczypospolitej Polskiej, określonych w art. 5 Konstytucji, obok ochrony niepodległości i nienaruszalności terytorialnej, zapewnienia wolności i praw człowieka i obywatela, bezpieczeństwa obywateli i ochrony środowiska. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami, jako jeden z najważniejszych elementów tego dziedzictwa, realizowane są przez Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w powiązaniu

Fragment mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1938 r., Archiwum Map WIG

z kontekstem polityki społeczno-gospodarczej, ale stanowią również cel sam w sobie, którego wartość wykracza poza kategorie czysto ekonomiczne.

Główny cel Programu 2019-2022 sformułowany został w oparciu o wnioski płynące z realizacji i ewaluacji Programu 2014-2017, a także zmianę systemu ochrony zabytków wprowadzonego ustawą z dnia 22 czerwca 2017 roku o zmianie ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw.

Głównym celem Programu jest *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami*, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, podzielone na kierunki działania tj.:

- Cel szczegółowy 1 - Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Cel szczegółowy 2 - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami,
- Cel szczegółowy 3 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach celu szczegółowego 1 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

W ramach celu szczegółowego 2 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

W ramach celu szczegółowego 3 wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Fragment mapy Wojskowego Instytutu Geograficznego z 1938 r., Archiwum Map WIG

► **Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030** została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach.

W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;

- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;

- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbalność o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno - przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

► Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013** (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „**Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020**” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013” oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2010. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- ◆ Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków,
- ◆ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- ◆ Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

- ◆ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ◆ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia gminnego Programu Opieki nad Zabytkami **Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”**.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,

- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

► **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020** została przyjęta uchwałą 104 Rady Ministrów w dniu 18 czerwca 2013 r. jako jedna z dziewięciu tzw. Strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazani w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „*Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego*”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „*Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej*”. Wytyczone w nim kierunki działań to:

- 4.1.1. Tworzenie warunków wzmocnienia tożsamości u uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym,
- 4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- 4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

► **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju** przyjęta przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 roku jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średni i długofalowej polityki gospodarczej kraju.

W rozdziale VII. Opis głównych obszarów koncentracji działań wśród projektów strategicznych wymieniona została: *digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej*

czyli kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audio-wizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.

► **Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007–2020** w części I **DIAGNOZA PROSPEKTYWNA** punkcie 2 *Diagnoza sektorowo - przestrzenna kształtowania się procesu rozwoju regionu* podpunkcie 2.5.5 *Kultura* stwierdzono, że szczególnych nakładów wymaga ochrona zabytków kultury materialnej i dziedzictwa kultury, w tym prace konserwatorsko renowacyjne.

W części II **CELE STRATEGICZNE, PRIORYTETY, KIERUNKI DZIAŁAŃ I PRZEDSIĘWZIĘCIA** w punkcie 3 *Gospodarka regionu* priorytet 4 *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa* w Kierunku działania 1: *Podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego* stwierdzono, iż niezbędna jest modernizacja szlaków turystycznych, dalsza rewaloryzacja zabytkowych, a często unikatowych obiektów sakralnych i świeckich (w tym obiektów architektury pałacowo-zamkowej oraz budownictwa drewnianego) oraz starówek miejskich. Wparte zostaną przedsięwzięcia służące rozwojowi turystyki na terenach wiejskich oraz obowiązujących standardów ochrony przyrody.

W Kierunku 3: *Współpraca i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno – prywatnego* oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki w/w priorytetu stwierdzono: *Realizacja ... przedsięwzięć służących rozwojowi turystyki wymaga współdziałania wielu podmiotów, których działalność może wpływać na ruch turystyczny. Są nimi samorzady lokalne, powiatowe i samorząd województwa, terenowa administracja rządowa, Wojewódzki Konserwator Zabytków i podległe mu jednostki państwowej służby ochrony zabytków, administratorzy wybranych obiektów zabytkowych..... i inne podmioty. Należy przyjąć ustalenie, że wojewódzkie programy obejmujące rozwój transportu, Rewaloryzację zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, rozwój terenów wiejskich*

i inne związane z podróżami i usługami świadczonymi odwiedzającymi, będą opiniowane przez specjalistów z zakresu turystyki.

W punkcie 5 Obszary wiejskie i rolnictwo w priorytecie 2: Odnowa wsi i modernizacja przestrzeni wiejskiej w Kierunku działania 2: Zaspokajanie potrzeb społecznych i kulturalnych oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego czytamy: Zaspokajanie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi powinno być odpowiedzią na ich zaangażowanie w rozwój miejscowości. W ramach tego kierunku wspierane będą przedsięwzięcia służące właściwemu gospodarowaniu naturalnym dziedzictwem wsi. Powinny one być ukierunkowane na zachowanie walorów krajobrazu geograficznego i kulturowego, przejawiające się wykorzystaniem walorów przyrodniczych i krajobrazowych na potrzeby plenerów artystycznych, prowadzenie konkursów na innowacyjne formy zagospodarowania określonych terenów, tworzenia punktów kultywowania tradycji wiejskich w postaci skansenów, izb tradycji itp. Wspierane przedsięwzięcia powinny skupiać się również na upowszechnianiu regionalnego dziedzictwa kulturowego wsi poprzez kultywowanie tradycyjnych wartości, muzyki charakterystycznej dla danego regionu, tradycyjnych strojów, zawodów i potraw, eksponowania charakterystycznej architektury, miejsc historycznych i kulturowych. Niezmiernie ważnym zagadnieniem jest wspomaganie przedsięwzięć z zakresu projektów architektonicznych, nawiązujących do charakteru budownictwa regionalnego.

W punkcie 7 Kapitał społeczny w priorytecie 3: Rozwój kultury w kierunku działania 2: Kształtowanie kulturowej tożsamości regionalnej stwierdzono, że wzmacnianiu regionalnych więzi kulturowo – społecznych mieszkańców województwa podkarpackiego będą służyć:

- wspieranie pielęgnowania polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej,*
- wspieranie udostępniania dorobku kultury w taki sposób, by stawał się podstawą kształcenia wrażliwości emocjonalnej człowieka, ułatwiał wartościowanie, trafne wybory estetyczne i etyczne, pobudzał i rozwijał aktywność i świadome uczestnictwo kulturalne.*
- propagowanie wiedzy o regionie i „małych ojczyznach” – zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej (organizacja wycieczek turystyczno-krajoznawczych, wyznaczenie „szlaków kulturowo - historycznych),*
- promocja korzyści ze współpracy kulturalnej społeczności i władz w ramach regionu,*

- ochrona dóbr kultury materialnej (w szczególności zabytków nieruchomych, tak architektury miejskiej i wiejskiej oraz zabytków ruchomych – wytworów sztuki czy rzemiosła),
- zachowanie innych wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,
- wspieranie twórczości artystycznej o znaczeniu ogólnonarodowym, regionalnym i lokalnym, której źródła tkwią w dziedzictwie regionu,
- ochrona krajobrazu kulturowego wsi podkarpackiej i małych miast,

Silniej wspierane będzie i chronione dziedzictwo kultury zarówno tej o znaczeniu ogólnonarodowym, jak i regionalnym i lokalnym. Sprzyjać to powinno wytworzeniu się i wzmocnieniu poczucia tożsamości regionalnej.

W punkcie 8 Współpraca międzynarodowa w priorytecie 2: Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego w kierunku działania 2: Podejmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego stwierdzono, że: Nieodzwonne jest ... podejmowanie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- inicjowanie i wspieranie wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe,(programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy folklorystyczne, festyny archeologiczne itp.)
- zagospodarowanie, popularyzację i promocję obiektów zabytkowych oraz ich wykorzystanie jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie,
- realizację programu ochrony unikatowej drewnianej architektury sakralnej: rzymskokatolickiej, greckokatolickiej, i prawosławnej jako obiektów będących dla regionu i pogranicza polsko – słowacko - ukraińskiego wyznacznikiem tożsamości kulturowej, specyficznym przykładem wielowiekowej linii rozwojowej tradycyjnych świątyń drewnianych, obiektów dokumentujących lokalną tożsamość religijno – kulturową,
- przygotowanie programu ochrony zabytkowych cmentarzy, ze szczególnym uwzględnieniem cmentarzy wojskowych z okresu I wojny światowej oraz kirkutów jako ważnych elementów dziedzictwa kulturowego,
- ochrona zabytkowego krajobrazu, głównie parków rezydencjonalnych w Polsce i na Ukrainie,

- ochrona zabytków ruchomych (wspieranie rozwoju pracowni konserwatorskich w muzeach, unowocześnienie metod gromadzenia, inwentaryzowania i opracowywania zbiorów, wspierania inwestycji remontowych w celu poprawy bezpieczeństwa zbiorów muzealnych),
- wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów,
- publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy.

W Strategii wyznaczono 8 celów strategicznych. Cel 6 – *Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochrona wartości przyrodniczo – krajobrazowych* w priorytecie 2 wymienia: *Współpracę na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego*. W jego ramach wyszczególnia m. in. Kierunek 2: *Podjęmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego* z takimi działaniami jak:

- *Działanie 1: Rozwój wymiany kulturalnej, realizacja wspólnych przedsięwzięć kulturalnych.*
- *Działanie 2: Podjęmowanie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.*

► Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego

- **Perspektywa 2030** przyjęty został przez Zarząd Województwa Podkarpackiego uchwałą Nr 290/5800/15 z dnia 4 kwietnia 2017 roku. Zawarta w nim koncepcja ochrony dziedzictwa kulturowego była wstępnie zaopiniowana przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Autorzy w/w/ Planu stwierdzają w nim, iż województwo podkarpackie posiada liczne, zróżnicowane pod względem pochodzenia, form funkcjonalnych i architektonicznych zespoły i obiekty zabytkowe. Kultura, turystyka i ochrona środowiska stanowią trzecią oś w „Planie...”. Znajduje się tam priorytet: *Rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*.

Jednym z trzech przyjętych celów strategicznych jest tu rozwój kultury i ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego, natomiast jako jeden ze

sposobów jego realizacji przyjęto rewaloryzację dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego.

W „Planie(...) przyjęto zasady ochrony dziedzictwa kulturowego:

- * ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego;
- * przeznaczenie obszarów predystynowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję;
- * promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania;
- * zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno-gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z sąsiednimi województwami;
- * ograniczenie negatywnych skutków działalności urzędzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.

Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, zawarte w „Planie (..) określono i wymieniono. Są to m.in.:

Obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych, historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego (m.in. jako Pomniki Historii).

W dokumencie tym sformułowano także podstawowe cele i zasady realizacji oraz wyznaczono ogólnie obszar „*Programu ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikatowej architektury drewnianej*”.

W *Analizie SWOT* również uwzględniono problematykę zachowania dziedzictwa kulturowego.

Fragment mapy katastralnej Pysznicy z 1875 roku, w zbiorach Arch. Paraf. Pysznica

zgromadzenia informacji na temat cennych pozostałości po wielowiekowej i „Plan (...)” wskazuje też na potrzebę określenia stref koncentracji walorów turystycznych, ochrony zabytkowej architektury drewnianej terenów pogranicza, projektowanych parków i rezerwatów kulturowych, projektowanych szlaków kulturowych, stref uzdrowiskowych. Zostało to określone jako zadanie województwa.

„Plan (...)” określa jako konieczne sporządzenie przez inne jednostki samorządowe miejscowych planów rewaloryzacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych centrów miast historycznych oraz miejscowych planów zagospodarowania dla obszarów proponowanych Pomników Historii.

► Problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego porusza także opracowany w listopadzie 2010 roku przez Regionalny Ośrodek Badań i Doku-

mentacji Zabytków w Rzeszowie **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2010 – 2020**. Głównymi celami i zadaniami w/w Programu są:

- Zespolecie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego
- Tworzenie parków kulturowych
- Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych i ruralistycznych
- Ochrona obiektów o szczególnej wartości, sankcjonowanych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO oraz Listę Pomników Historii
- Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów charakterystycznych dla województwa podkarpackiego
- Strategia ochrony dziedzictwa archeologicznego na obszarze województwa podkarpackiego
- Opieka nad zabytkami ruchomymi
- Ochrona kultury ludowej (w tym wartości niematerialnych)
- Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach
- Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

► **Program Rozwoju Kultury w Województwie Podkarpackim na lata 2010-2020** zawiera zarówno syntetyczną charakterystykę zasobu dziedzictwa kulturowego (zabytków nieruchomych), prezentację działających na terenie województwa muzeów i zgromadzonych w nich zbiorów, z krótkim omówieniem placówek muzealnych, dla których Województwo Podkarpackie jest organizatorem, jak również wyznaczone cele strategiczne, wśród których Ochrona dziedzictwa kulturowego zajmuje ważne miejsce. Wyszczególnione też zostały konkretne działania, które są zbieżne z działaniami Programu opieki. Są to:

1. Rozpoznanie i dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w celu wielokulturowej historii.

2. Inwentaryzacja i ewidencja zabytków kultury materialnej i niematerialnej regionu.

3. Prowadzenie prac badawczo-naukowych związanych z dziedzictwem kulturowym województwa.

4. Popularyzacja wyników badań i wykorzystanie ich w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym oraz w dziedzinach pokrewnych.

5. Rewaloryzacja materialnego dziedzictwa kulturowego województwa, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków ruchomych i nieruchomych wraz z ich zabytkowym otoczeniem, wyposażenia, wystroju i kolekcji oraz układów urbanistycznych, ruralistycznych i zabytkowych zespołów budowlanych i parkowych.

6. Podejmowanie działań na rzecz fizycznej ochrony zabytków przed zagrożeniami.

7. Upowszechnianie wiedzy o znaczeniu i wartości dziedzictwa kulturowego poprzez inicjowanie i realizację programów edukacyjnych, szkoleniowych i promocyjnych.

8. Budzenie wrażliwości społecznej i kształtowanie postaw odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe województwa i jego przekazanie następnym pokoleniom w niezmienionej formie.

9. Ochrona tożsamości kulturowej mieszkańców województwa, poprzez położenie nacisku na tolerancję i pozyskiwanie wiedzy na temat różnorodności narodowo - etniczno - religijnej charakterystycznej dla terenów obecnego województwa podkarpackiego.

10. Aktywizacja społeczności lokalnych, organizacji pozarządowych i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przejmowania zabytków i adaptacji ich na cele kulturalne umożliwiające poszanowanie ich pierwotnego charakteru.

11. Inicjowanie i realizacja projektów dotyczących pozamaterialnej sfery dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem działań zmierzających do integracji społeczności regionalnej województwa wokół kultywowania tradycji i popularyzowania odmienności kulturowej województwa.

12. Tworzenie parków kulturowych dla ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla lokalnej tradycji budowlanej i osadniczej.

13. Udostępnianie dziedzictwa kulturowego województwa poprzez realizację projektów mających na celu powstanie infrastruktury umożliwiającej jego prezentację i promocję, w tym tworzenie szlaków tematycznych obejmujących najcenniejsze i najważniejsze miejsca z punktu widzenia wartości historyczno - kulturowej.

W innych celach strategicznych wskazano też szereg działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego, w tym m. in. rozwój muzeów, digitalizacja zbiorów, szereg działań promocyjnych, edukacyjnych i dokumentacyjnych odnoszących się nie tylko do szeroko pojętej kultury, lecz również ściśle w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, a także rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.

2. Cele programu w świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

Scharakteryzowanie zasobu zabytków ma na celu określenie, co (przede wszystkim) należy chronić i czym należy się opiekować, a tym samym pomóc we właściwym rozłożeniu akcentów w programie opieki nad zabytkami.

3.1. Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy Pysznica.

Omówienie zabytków nieruchomych gminy Pysznica podzielono na trzy zasadnicze części. W części pierwszej omówiono zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony określonymi w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, do jakich należą: uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego i ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

W drugiej części omówiono zagadnienie ewidencji zabytków, do prowadzenia, której na mocy ustawy zobligowane są samorzady gminne.

W ostatniej, trzeciej części, omówiono całość zasobu zabytków nieruchomych z terenu gminy Pysznica.

Należy również podkreślić, iż te obiekty zabytkowe, które uwzględnione są w ewidencji zabytków, a nie figurują w rejestrze zabytków lub nie bierze ich pod uwagę miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione.

Uwzględnienie ich wyłącznie w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobu obiektów zabytkowych na określonym terytorium oraz przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

Przed przystąpieniem do omówienia podstawowych form ochrony obiektów zabytkowych należy także zaznaczyć, iż na terenie gminy Pysznica nie występują obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, nie ma też zabytków, które byłyby uznane za pomnik historii.

3.1.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony.

► Park kulturowy.

Park kulturowy to nowa forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Park Kulturowy powołuje mocą uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, rada gminy (lub rady gmin, jeśli obszar parku znajduje się na terenie kilku gmin).

Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Do chwili obecnej na terenie gminy Pysznica nie został utworzony żaden park kulturowy.

► Rejestr zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Dla województwa podkarpackiego jest nim Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków, mający swą siedzibę w Przemyślu, dysponujący delegaturami w Krośnie, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Wpis do rejestru zabytków odbywa się na mocy decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub posiadacza wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Wedle stanu obecnego na terenie gminy Pysznica znajdują się następujące obiekty i zespoły obiektów wpisane do rejestru zabytków:

- * **Kochany** - cmentarz ofiar terroru hitlerowskiego z września 1942 r., nr rejestru A – 506 z dnia 24. 05. 1993 roku
- * **Olszowiec** – kaplica drewniana z pocz. XIX wieku, nr rejestru A – 198 z dnia 20. 03. 2007 roku
- * **Pysznica** – zbiorowa mogiła Żydów pomordowanych w lata 1942-1943, nr rejestru A – 1158 z dnia 02. 03. 1993 rok.
- * **Pysznica** – plebania z 1909 roku, nr rejestru A – 276 z dnia 02. 06. 2008 roku

► **Ochrona ustalona w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.**

Według obecnego stanu gmina Pysznica nie posiada opracowanego i obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w którym znalazłyby się stosowne zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego.

3. 1. 2. Zabytki nieruchome gminy Pysznica w gminnej ewidencji zabytków.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków należy do obowiązków gminy. Ewidencję tę prowadzi się w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (Art. 22 p. 4 Ustawy o ochronie zabytków ...). Od 2008 roku w gminnej ewidencji zabytków, opracowanej zgodnie z instrukcją KOB i DZ znajduje się cztery obiekty wpisane do rejestru zabytków. Wykaz obiektów do objętych gminną ewidencją zabytków na terenie gminy Pysznica został dołączony do niniejszego opracowania w formie załącznika (zał. Nr 1).

3. 1. 3. Ogólna charakterystyka zasobu.

Tereny należące do współczesnej gminy Pysznica, położone nad Dolnym Sanem wraz z powstaniem w 2 poł. X wieku wczesnofeudalnych organizmów państwowych Polski i Rusi, stały się strefą rywalizacji tych dwóch państw. Częste zmiany przynależności państwowej między końcem X wieku a XII wiekiem, stały się powodem pewnej destabilizacji osadnictwa. Dopiero ustalenie trwałej granicy na początku XII wieku, pomiędzy Księstwem (a następnie województwem) Sandomierskim a Rusią Halicką umożliwiło intensywny jego rozwój. Granica pomiędzy Polską a Rusią znajdowała się w bezpośredniej bliskości obecnego

miasta Rudnika n/ Sanem. Przebiegała między Kopkami (gdzie znajdowała się komora celna) a Sarzyną. Kopki pozostawały po stronie polskiej, następnie granica przekraczała San i pozostawiając Krzeszów po stronie ruskiej, kierowała się w kierunku Tanwi. Jako granica państwa funkcjonowała do 1344 roku tj. przyłączenia Ziemi Przemyskiej do Korony, po tym zaś roku aż do rozbiorów jako granica pomiędzy województwami sandomierskim i ruskim oraz jako granica kościelna między diecezją krakowską i przemyską w archidiecezji lwowsko – halickiej. Z istnieniem w sąsiedztwie tej granicy we wczesnym średniowieczu jakichś obiektów obronnych można wiązać nazwę wsi Stróże, obecnie dzielnicy Rudnika czy też wzmiankowaną przez Jana Długosza wieś Podgrodzie gdzieś w okolicy Niska.

Czynnikiem sprzyjającym rozwojowi osadnictwa stało się powstanie szlaku komunikacyjnego, wiodącego z Sandomierza wzdłuż Sanu do Jarosławia oraz Przemyśla, a następnie dalej na wschód do Kijowa. Początki tego szlaku należy datować na X – XI wieku, z tym, że większego znaczenia nabrał on dopiero u schyłku wczesnego średniowiecza. Po ustabilizowaniu się granicy polsko – ruskiej, od początku XIII wieku rozpoczął się powolny rozwój osadnictwa i wzrost zaludnienia. Powstały nowe wsie i kontynuowały swój rozwój ośrodki wcześniej istniejące.

Prawie równoległe do tego szlaku biegł po drugiej stronie Sanu tzw. „Gościniec lubelski” posiadający równie odległą metrykę, o której świadczą położone w pobliżu grody w Krzeszowie, Zarzeczu i Jastkowicach. „Gościniec lubelski” stanowił odgałęzienie starożytnego szlaku nadszańskie oddzielając się od niego w Krzeszowie i przebiegając bez przekraczania Sanu na północ przez Bieliny, Ulanów, Zarzecze, Kłyżów, Pysznicę, Jastkowice, Wolę Rzeczycką, Radomyśl. Pniów, Chwałowice, Borów, Kosin do Urzędowa i dalej na północ.

O degradacji tego szlaku po zaborach tak pisał w 1871 roku A. Schneider w „Encyklopedii krajoznawstwa Galicji”: *.... dawniej przechodził przez tę wieś gościniec tzw. lubelski, który idąc z Dukli przez Rzeszów, był poniekąd głównym szlakiem handlowym między Węgrami a Warszawą. Dziś tylko licha, od komory chwałowskiej ...ku Radomyślu i dalej do Rozwadowa, prowadzi droga prywatna, poczytywana za główną komunikacyjną w tej okolicy zasańskiej, która jednak w tym miejscu dotąd złym stanie utrzymywaną bywa.*

Kościół paraf. w Pysznicy w l. 1784 – 1914, akwarela w zbiorach Parafii Pysznica

Za pierwszych Piastów podstawą organizacji państwa były grody, na których opierał się cały system administracji i obrony kraju. Umocnienie grodu i ubezpieczenie silną załogą wymagało zaopatrzenia go w stałą obsługę, która przygotowywała żywność, odzież, broń i miała pieczę nad końmi załogi i nad bydłem, które z danin nakładanych na ludność przez księcia, pobierane było raz do roku – a przez cały rok musiało być hodowane dla żywienia załogi. Tak więc w pobliżu grodu powstawały osady służebne, w których osadzano ludność niewolną, zdobytą na wojnie. Tak powstały osady: Kuchary, Szczytniki, Grotniki, Szewce, Sokolniki, Piekary, Rybaki itd. . Oprócz wiosek służebnych i osad tubylców spotykamy w Puszczy Sandomierskiej osadnictwo indywidualne – osady łowców książęcych. Dostarczały one futer i mięsa, tak solonego jak i wędzonego, które stanowiło podstawowy artykuł spożycia – zwłaszcza podczas wypraw wojennych. Osiedla te w większości przyjęły nazwę od swych pierwszych

założycieli, najprawdopodobniej łowców książęcych (Przyszów od Przysz, Pilchów od Pilch, Bojanów od Bojan).

W Puszczy Sandomierskiej spotykamy także osady zwykłych osadników leśnych, którzy wytrzebiwszy kawał ziemi wznosili budynki, a obok nich uprawiali ziemię na własną przeważnie potrzebę. Osadnicy leśni osiedlali się między wioskami tubylców a osiedlami łowców, względnie na obszarze Puszczy między osadami łowców. Takie osady powstały także m.in. nad Wisłą i Sanem: Motycze, Witkowice, Chwałowice, Popowice, Charzewice, Jastkowice (pierwotnie Jaszkowice), Raclawice. Te osiedla jednodworcze z czasem w miarę powiększania się rodziny przekształcały się w wielodworcze. Znamiennym jest, że owe jednodworcze formy osadnictwa w Puszczy Sandomierskiej utrzymują się bez przerwy od początków jej kolonizacji aż do czasów dzisiejszych w związku z identycznymi warunkami geograficznymi i sposobem eksploataowania puszczy. Procesu tego nie zahamowało rozdawnictwo przez książąt ziemi sandomierskiej.

W drugiej fazie osadnictwa (X-XIII w.) na terenach Puszczy Sandomierskiej nastąpił rozwój hutnictwa. Fakt ten spowodowany był występowaniem na tym obszarze dość bogatych pokładów rudy darniowej, stanowiącej cenny surowiec dla hutnictwa w starożytności i wczesnym średniowieczu. Śladami dawnego hutnictwa są nazwy miejscowości : Ruda, Rudnik, Huta, Hucisko i wiele innych.

Od ok. 1138 roku tj. od daty założenia przez księcia Henryka Sandomierskiego pierwszego kościoła i parafii w Gorzycach teren obecnej gminy Pysznica leżał w jej granicach. Po najeździe Tatarów w 1241 roku powstała parafia w Charzewicach, będąca prywatną fundacją rodu Toporczyków. Powstała ona w wyniku wydzielenia z parafii Gorzyce. W jej skład wchodziły m.in. wsie: Brandwica i Jastkowice.

Początkowo większość terenów w Międzyrzeczu Wisły i Sanu stanowiła własność królewską (książęcą). Zarząd dóbr znajdował się początkowo w Przyszowie, następnie został przeniesiony do Niska. Z czasem coraz więcej terenów, przede wszystkim wzdłuż rzek, zaczęła przechodzić w ręce prywatne. Wnętrze Puszczy Sandomierskiej pozostało domeną panującego. Głównymi posiadaczami tych ziem w ciągu XIV i XV wieku stały się rody Tarnowskich, Ligęzów i Mieleckich. W XIII wieku najazdy tatarskie pustoszyły Ziemię Sandomierską. Spora

część ludności chroniła się w niedostępnych ostępach Puszczy, po czym stopniowo się tam osiedlała, zakładając osady. Najazd Rusinów i Litwinów w 1376 roku wyludnił wsie położone w widłach Wisły i Sanu. Po odbudowywaniu przenoszono je na prawo niemieckie, co w zasadniczy sposób zmieniło ich wygląd. Wprowadzono trójpółówkę, grunty dzielono przeznaczając na zabudowę i uprawy. Wsie przybrały wygląd ulicówek, zachowany i możliwy do odczytania współcześnie w zabudowie Jastkowic czy Brandwicy.

Od końca XV wieku rozpoczął się nowy etap rozwoju gospodarczego ziem położonych nad Dolnym i Środkowym Sanem, związany m. in. z rozwojem handlu (spływ zboża i innych artykułów Sanem do Wisły i dalej do Gdańska), eksploatacja lasów (maziarnie, dzieciarnie, mielerze, drewno budowlane i opałowe) i lokalnych rud darniowych (huty).

W roku 1563/1564 ustawa sejmowa umożliwiła właścicielom ziemskim przymusowy wykup kuźnic z rąk kuźników. Na terenie Puszczy Sandomierskiej do końca funkcjonowania tych zakładów przetrwały kuźnice będące we władaniu wybitnych kuźników pochodzenia nieszlacheckiego.

Lp.	Kuźnica	Początki istnienia	Koniec istnienia	Własność
		Pierwsza wzmianka	Ostatnia wzmianka	
	1	2	3	4
1	Przyszów	1581	1673	rudnika
2	Jastkowice	1515	1744	rudnika
3	Studzieniec	1602	1660	rudnika
4	Jarocin	1567	1673	szlachecka

Kuźnice żelaza działające w Puszczy Sandomierskiej (okolice Pysznic)

W XVI wieku pojawiły się na obszarze Puszczy Sandomierskiej nowe drogi biegnące w kierunku południowym. Pierwsza wiodąca z Sandomierza przez

Kolbuszową do Rzeszowa i druga z Rzeszowa na północ, łącząca się pod Niskiem ze starym traktem biegnącym wzdłuż Sanu.

Na przełomie lat 1577 i 1578 chłopci klucza przyszowskiego wystąpili przeciwko staroście sandomierskiemu Andrzejowi Firlejowi. Wnieśli oni wówczas do króla Stefana Batorego „żałobę” o sprawiedliwość i opiekę króla podczas jego pobytu w Tarnogrodzie i Zamchu. Ruch przeciwko staroście ogarnął wszystkie wsie klucza Przyszów leżące nad Sanem (Jaśkowice, Pysznicza, Zarzecze, Kurzyna) oraz te leżące po lewej stronie Sanu (Przyszów, Stany, Kamień, Jeżowe, Raniżów, Wola Raniżowska, Zielonka, Lipnica, Dzikowiec) aż do granic prywatnych dóbr Tarnowskich i Mieleckich. O swoje prawa walczyła na Zasaniu społeczność wsi Pyszna Wola (Pysznicza), gdzie z braku dobrego pomiaru ról chłopskich wymagano nadzwyczajnych powinności na rzecz dworu starościńskiego. W podobnej sytuacji była też wieś Jaśkowice (Jastkowice), gdzie starosta Andrzej Firlej żądał trzy dni pańszczyzny sprzężanej z lanu na tydzień, wzbraniał chłopom pasienia bydła i nierogacizny w lasach.

Sprawy te uregulował dekret referendarski z 28 marca 1583 roku, określając pańszczyznę na dwa dni, wyjazdy natomiast furmankami chłopskimi dla starosty w kolejności do zamku w Sandomierzu i Przyszowie. Pozwolono też chłopom wypasać swe bydło w lasach, lecz nie tam gdzie były *stanowiska zwierza, na co trzeba pozwolenia zamkowego*.

W lipcu 1624 roku ziemie nad Dolnym i Środkowym Sanem zostały spustoszone najazdem Tatarów pod wodzą Kantymira Murzy. W 1648 roku tereny te zostały złupione przez Kozaków Chmielnickiego. Nie oszczędziły tych ziem wydarzenia z czasów szwedzkiego Potopu, gdy około 25 marca 1656 roku w okolicy Krzeszowa i Kopek przechodził główny nurt wycofujących się wzdłuż Sanu wojsk króla szwedzkiego Karola X Gustawa, wypieranych przez Stefana Czarnieckiego i Pawła Sapiehy.

Tereny te zostały zapewne złupione także przez wojska księcia siedmiogrodzkiego Jerzego II Rakoczego w 1657 roku, stacjonujące w okolicy Rudnika nad Sanem. W 1672 roku ziemie te zostały ponownie spustoszone przez Tatarów, potem plądrowane były przez Moskali w trakcie trzeciej wojny północnej w latach 1709-10. W listopadzie 1715 roku przechodziły tędy oddziały

konfederatów tarnogrodzkich dowodzonych przez marszałka Stanisława Ledóchowskiego, podkomorzego krzemienieckiego, tereny te były też widownią walk w czasie konfederacji barskiej.

W obronie przed nadmierną trzebieżą leśną zebrani w Osieku komisarze królewscy wydali 30 lipca 1765 roku szereg postanowień, w których: zabroniono strzelcom leśnym, urzędnikom gromadzkim i wszystkim innym *nie pozwalać wyrabiać porębów w żadnej kwaterze puszczy ani też budować się i wszelkich budynków stawiać w lesie lub poblizu lasu a także bartnikom zabroniono wyrabiać barci nowych w Puszczy nigdzie nie pozwalać, oprócz na miejsce wywróconych przez wiatry i to za takowe drzewo, które będzie pozwolone do wyrobienia barci na miejsce wywróconych powinien będzie bartnik zapłacić do Skarbu JKMCi na ręce JP. Wyższego Leśniczego. Tychże bartników przestrzegać kazać pilnie ażeby Ulów nie wyrabiali na sprzedaż za granicę, ani do domu swoich nie brali próżnych Ulów. Jeżeliby który wziął z pszczolami ul do domu ni powinien za granicę przedawać takowych pszczół. W maziarniach znajdujących się w Kurzynie, Studzieńcu, Rudzie i innych miejscowościach wolno było użytkować pniaki (bez ścinania drzew).*

Po 1772 roku ziemie gminy Pysznicza zostały włączone do Cesarstwa Austriackiego. Austriacy z ziem I rozbioru utworzyli nową prowincję: Królestwo Galicji i Lodomerii. Królestwo to miało być restauracją dawnego, średniowiecznego „państwa”, podlegającego niegdyś Koronie Węgierskiej. Nazwa wywodziła się od państwa ruskiego Halicza (Galicja) i Włodzimierza (Lodomeria). Na czele Królestwa Galicji i Lodomerii stało gubernium z siedzibą we Lwowie, kierowane przez gubernatora jako przedstawiciela władzy cesarskiej. Kraj podzielony został na cyrkuly. Region pysznicki znalazł się w cyrkule rzeszowskim. Na czele cyrkulu stał starosta.

W 1777 roku zlikwidowano okręgi i zastąpiono je dystryktami. Obszar dolnego Sanu znalazł się w dystrykcie leżajskim. Już 5 lat później, w 1782 roku zlikwidowano dystrykty oraz wprowadzono nowe granice cyrkulów. Ziemie byłego dystryktu leżajskiego, z Rozwadowem i okolicami włącznie, przyporządkowano cyrkulowi rzeszowskiemu.

Chałupa w Pysznicy z XVIII/XIX w., fot. arch. ze zbiorów SWAL Pysznica

Cztery lata przed nadaniem Galicji swobód konstytucyjnych (tj. w 1857 r.) nastąpił nowy podział administracyjny. Dotychczasowe cyrkule zostały podzielone na powiaty. W cyrkule rzeszowskim wyodrębniono wówczas 11 okręgów powiatowych. W północnej części cyrkulu wyznaczono następujące siedziby dla nowych jednostek: Nisko, Rozwadów, Tarnobrzeg i Ulanów.

Część obszaru obecnej gminy znalazł się w granicach powiatu rozwadowskiego (ówczesne gminy - Brandwica, Jastkowice) . Pozostała część gminy weszła w skład powiatu niżańskiego. W 1867 roku, podczas akcji scalania rozdrobnionego systemu administracyjnego zlikwidowano powiat rozwadowski. Decyzją austriackich władz, powiat rozwadowski połączono z tarnobrzeskim, wyznaczając przy tym na siedzibę nowego, większego powiatu – Tarnobrzeg. Tak ustalony podział administracyjny przetrwał tu do końca okresu rozbiorowego.

Kaplica w Olszowcu z XVIII/XIX w., fot. arch. ze zbiorów SWAL Pysznicza

W *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* ukazany jest stan urbanizacji współczesnego obszaru gminy w 2 połowie XIX wieku.

Z terenu gminy autorzy dzieła wymieniają:

BAKÓW, wś, z przysiółkiem *Bratnią Łąką*, pow. tarnobrzeski, o 4 kil. od Rozwadowa; w Rozwadowie ma st. p. i par. rz. – kat.

BRANTWICA, wś, pow. tarnobrzeski, par. rz. – kat. I st. p. Rozwadów o 3 kil., własność ks. Adama Lubomirskiego

JASTKOWICE (z *Wólką, Paleniem, Zielonkami, Kuziorami i Szwedami*), wś, pow. tarnobrzeski, o 6 kil. Od Rozwadowa, par. Pysznicza. Ma szkołę filialną, 1776 mk. T. j. 1760 we wsi a 16 na obszarze dworskim, który należy do ks. Lubomirskich

KLISZÓW, wś, na prawym brzegu Sanu, ... , par. rzym. katol. w Pysznicy, w okolicy równej, piaszczystej, pokrytej sosnowymi lasami. Nazywają tę wieś także *Kłyszów* i *Kłyzów*. Liczy 764 mieszk. rzym.kat. Wiek. pos. ma 16 m. roli i 135 m. lasu; mn. pos. 989m. roli, 471 m. łąk, 260 m. pastwisk i 24 m. lasu. Graniczy na północ z Pysznicą, na południe z *Zarzycami*. Rzez wieś prowadzi droga gminna z Ulanowa do Jastkowic.

KOCHANY, przys. Rzeczy cy długiej, pow. tarnobrzeski, w pogranicznym pasie celnym, par. rzym. -kat. Rozwadów

KSIĘŻE KOLANO, przys. do Charzewic, pow. tarnobrzeski, leży na praw. brz. Sanu, naprzeciw Rozwadowa, w par. Rozwadów

KUZIORY lub KUSIORY, przys. do Jastkowic w pow. tarnobrzeskim, par. rzym. - kat. W Pyszniczy, leży w środku wielkich sosnowych borów nad potokiem Bukową, uchodzącym z prawego brzegu Sanu. Najbliższą wsią ku południowi jest Studzieniec (2 kil. w linii powietrza), na zachód Ruda jastkowska (5 kil.) a za nią Jastkowice (6 kil. w linii wzroku).

MOSKALE, część wsi Jastkowic albo Jaškowic, w pow. tarnobrzeskim, nad pot. Bukową, po obu jej brzegach.

OLSZOWIEC, przysiółek gm. Pysznicza, pow. niski

PALENIE, os., pow. tarnobrzeski, 6 klm. od Rozwadowa, leży na równinie piaszczystej, 161 mt. n.p.m., na lewym brzegu pot. Bukowy, dopływu Sanu z prawego brzegu i przy drodze prowadzonej z tej strony Sanu z Rozwadowa do Ulanowa, w pasie granicznym celnym. Graniczy na północ z Jastkowicami, na płd. z Pysznicą, na wschód ma szpilkowy bór, a na zac. Os. Księżę Kolano. Domy w liczbie 13 otacza od północy i wschodu potok a od zachl. Gościniec. Ma 54 mk. (31 męż. 26 kob.) rel. rzym.-kat. Należy do Jastkowic.

PISKOROWY STAW, fol. w Pyszniczy, pow. niski, na praw. brz. Sanu, nad stawem utworzonym przez mały potok przepływający koło Pyszniczy (Kościelnik ?) a uchodzący z praw. brz. Sanu. Leży na zachód od wsi, ma 1 dm, cegielnia i 6 mk.

PYSZNICA, wś, pow. niski, na wzniesieniu 161 mt. n.p.m., nad potokiem Kościelnym, uchodzącym z praw. brzegu Sanu, przy drodze z Ulanowa (14,4 klm.) przez Jastkowice do Rozwadowa. Posiada kościół rz.-kat., urząd poczt., szkołę ludową i gorzelnię. Wieś liczy 381 dm. i 2114 mk.(obszar wiek. pos. 9 dm. 64 mk.); 1909 rz.-kat., 151 izrael. I 54 prot. Gleba piaszczysta, lasy szpilkowe. Posadł. Wiek. (Wolf Birbaum) wynosi 130 mr. Roli, 22 łąk, 428 past. I 230 mr. Lasu. Wieś zwana pierwotnie Pysznińską Wolą al. Pyszenką, została założoną w lasach królewskich w 1569 r. za pozwoleniem Zygmunta Augusta, który dozwolił sołtysowi Jerzemu Studzieńskiemu i kmiociom zbudować kościół i wyznaczył rolę i daniny na utrzymanie księdza. W 1578 r. (Pawliń. Małop., 203) liczyła już 30 kmioci na 9 łanach i 2 komorn. bez bydła. Gdy w r. 1593 Zygmunt III zatwierdził przywilej Zygmunta

Augusta, utworzył bisk. Bernard Maciejowski parafią w 1605 r. Należała ona do dyec. Krakowskiej, dek. Miechocińskiego. W 1784 r. zbudowano istniejący drewniany kościół. Parafia należy do dyec. Przemyskiej, dek. Rudnickiego, i obejmuje: Domostawę Nową, Jastkowice z Domostawą Starą, Kusiorami, Moskalami, Paleniem, Szwedami i Wołoszczyzną, Kąty, Kutylły, Kłyżów, Rudę Jastkowską, Studzieniec i Ździary. Do parafii należy filia w Kurzynie. P. graniczy na południe z Kłyżowem, na północ z Jastkowicami, od wschodu zaś ma rozległe bory, w których leży Studzieniec i Ździary.

SŁOMIANA *al.* **SŁOMIANKA**, *też* **SŁOMIANNA**, os. Na obsz. Kłyżowa, pow. niski; 68 dm., 354 mk.

STUDZIENIEC, wś, pow. niski, par. rz.-kat. w Pysznicy, leży wśród sosnowych borów, nad Gdówką (dopływ Bukowy), w dorzeczu Sanu. Równina, na której ta wieś została po wytrzebieniu lasu osadzona, wznosi się 179 mł. n.p.m. Istniała tu huta żelazna, obecnie nieczynna. S. składa się z 45 dm. 308 mk. 292 rz.-kat. i 16 izrael. Pos. więk. (Wolfa Birnbauma) wynosi 11 roli, 50 łqk, 27 past. i 2678 mr. lasu; pos. mn. 294 roli, 114 łqk, 53 past. i 18 mr. lasu. Najbliższymi osadami są: na zachl. Jastkowice, na wsch. Bukowa i Kąty.

W wydanym w końcu XIX wieku *Słowniku Geograficznym i Przyrodniczym Powiatu Tarnobrzeskiego i Niskiego* czytamy, że:

JASTKOWICE, wieś, należąca do parafii pysznickiej. Jest tu kościółek drewniany pod wezwaniem Przemieniania Pańskiego, w którym niekiedy nabożeństwo się odprawia. Według podania tutejszego ludu fundatorem kościółka miał być dziadek z początku kończącego się stulecia: Zamożny żonaty gospodarz z Jastkowic oddany został do wojska, przy którym dwie... służył. Żona jego dowiedziawszy się przypadkowo, że mąż poległ na wojnie, oddała swą rękę innemu i (...) gdy orszak weselny wracał z kościoła pysznickiego – siwy dziadzius idzie wsią, a przekonawszy się, że to jego żony wesele – zaprosił się sam na gody, na których opowiadaniem swych przygód wojennych wszystkich uczestników bawił. Dopiero przy końcu wesela dał się poznać swej żonie. A u podziękowanie Bogu za szczęśliwy powrót wystawił własnym kosztem drewniany kościółek w Jastkowicach.

W Jastkowicach jest szkoła etatowa, jednoklasowa, w jastkowickiej kasie pożyczkowej gminnej było w z. r. 2747 zł. w.a. Na rzece Bukowy koło Jastkowic jest gminny most długości 140 kroków.

PYSZNICA, dzieli się na *Sudoły, Ziarna, Borek, Podkościelów, Górki, Olszowiec, Kaczałów, Sołtysy*. Wieś dawniej królewska, obecnie ma 2036 mieszkańców. Położona nad samą granicą, po prawym brzegu Sanu, naprzeciw Rozwadowa. W Pyszniczy znajduje się dzwon pojezuicki, według wszystkich napisów na nim odlanych, pierwotnie był ten dzwon w kościele O.O. Jezuitów w Jarosławiu. Gdy kolegium jarosławskie zostało zniesione rząd odsprzedał go parafii pysznickiej za 460 zł m. k. oprócz dostaw potrzebnego siana i owsa dla koni wojskowych. Splawiono go Sanem do Pyszniczy a od brzegu rzeki do kościoła ciągnęło go 6 par wołów. Trudno się dowiedzieć z inwentarza kościoła pysznickiego kto i gdzie ułał ten dzwon. Na górnej obręczy tego dzwonu umieszczono tylko napis : *A. M. D. G. ad majorem Dei gloriam et Societatis Jesu.*(...) Średnica tego dzwonu wynosi 1, 28 mtr., wysokość 1, 03 mtr., grubość w pierścieniu 10 cm. Ton jego jest *Tis*; dźwięk ma czysty, suchy, krótki (...)

Parafia została w ten sposób założona: Zygmunt August król polski dał w 1569 r. Grzegorzowi Studzińskiemu adwokatowi i mieszkańcom wsi Królewskiej Pyszniczy, należącej do województwa sandomierskiego, pozwolenie na wybudowanie Kościoła pod wezwaniem św. Krzyża, a na utrzymanie przy nim kapłana wyznaczył pewną część ról i pensje, którą mieszkańcy już to w zbożu już to w pieniądzach składać mieli.

Na podstawie tego przywileju, który także Zygmunt III r. 1593 potwierdził, założył tu parafię 1665 r. Bernard Maciejowski, kardynał i biskup krakowski. Obydwa te przywileje potwierdził także król Michał, dokumentem wydanym w Warszawie na sejmie 24 stycznia 1671 r. i Jan III, dokumentem wydanym w Grodnie na sejmie 24 września 1679 r., panowania swego szóstego.

Kościół drewniany, wybudowany r. 1784, konsekrowany r. 1785, pod wezwaniem św. Krzyża. Do tego kościoła należy kościół filialny w Kurzynie; w Olszowcu jest kaplica. Do parafii pysznickiej należą wsie: *Domostawa nowa, Jastkowice, Domostawa stara, Kuziary, Moskale, Palenie, Szwedy, Wołoszyny, Katy, Kutylły, Kłyżów, Ruda Jastkowska, Studzieniec, Ździary*. W całej parafii jest 6 590 katolików, 20 akatolików i 365 żydów.

W latach 1820, 1849, 1855 i 1880 w widłach Wisły i Sany występowała epidemia cholery. Cmentarz choleryczny znajdował się w lesie pomiędzy Pysznicą a Paleniami. Kolejne zlokalizowano w Sudołach – Posaniu, na Borku oraz Zagórzcu w Kłyżowie.

Po odzyskaniu niepodległości tereny te znalazły się w granicach utworzonego w 1919 roku województwa lwowskiego. Pewne ożywienie, spowodowane głównie planowaną rozbudową Centralnego Okręgu Przemysłowego i tzw. Zakładami Południowymi (Huta Stalowa Wola) przerwane zostało wybuchem II wojny światowej.

W okresie II wojny światowej teren lasów Lipskich i Janowskich był rejonem działań licznych oddziałów partyzanckich Armii Krajowej, Gwardii Ludowej (później Armii Ludowej) i Batalionów Chłopskich. W październiku 1943 roku pod Kochanami doszło do jednej z większych bitew partyzanckich. Przeważające siły hitlerowców otoczyły zgrupowanie partyzanckie. Po ciężkiej walce partyzantom udało się wyjść z okrążenia, zadając Niemcom straty. W czasie tych walk został ranny jeden z dowódców Gwardii Ludowej Antoni Paleń ps. „Jastrząb”, który trzy dni później zmarł w pobliskiej Rzeczycy.

Po zakończeniu II wojny światowej obszar obecnej gminy Pysznica wszedł w skład województwa rzeszowskiego oraz powiatów: niżańskiego i tarnobrzeskiego.

W 1975 roku gmina Pysznica weszła w skład nowopowstałego województwa tarnobrzeskiego. Od 1999 roku znajduje się w powiecie stalowowolskim województwa podkarpackiego.

Ośrodkiem gminy jest miejscowość **Pysznica**. W jej granicach znajdują się dawne wsie, obecnie osiedla: Olszowiec, Podborek, Sudoly i Ziarny.

Historia wsi Pysznica rozpoczęła się dnia 12 lipca 1558 roku, kiedy to bawiący w Krasnymstawie król Zygmunt August wystawił przywilej lokacyjny Serafinowi Dobianowskiemu w którym polecił mu zasadzić „na surowy korzeniu” w dobrach królewskich nową wieś pod nazwą Wola Pysznicka. Lokacja wsi odbyła się na prawie niemieckim (magdeburgskim), czyli z ustanowieniem sołectwa. Król Zygmunt August wszystkim bez wyjątku osadnikom przyznał „wolnicę” na okres dwudziestu lat, tzn. zwalniał ich na ten czas z uiszczania wszelkich opłat pieniężnych, świadczeń w naturze i innych powinności feudalnych. Miało to na celu umożliwienie osadnikom na dostateczne zagospodarowanie się na nowym

miejscu. Pierwotnie wieś zlokalizowana została nad potokiem Pissnicza (dzisiejsze Ziarno i Sudoly). Od nazwy tegoż potoku przyjęła swą nazwę.

Okolo 1564 roku sołtys Pyszniczy Grzegorz Studzieński herbu Gryf za pozwoleniem Zygmunta Augusta postawił wraz z osadnikami drewniany kościół p.w. Krzyża Świętego i sprowadził do wsi duszpasterza. W dniu 8 sierpnia 1569 roku, podczas pobytu na obradach sejmu w Lublinie Zygmunt August, wydał dokument mocą którego ufundował w Pyszniczy parafię i uposażył ją w posiadłość gruntową, składającą się z roli, która z jednej strony przylegała do łąnów soleckich, z drugiej zaś graniczyła z polami wsi Pławo. Pierwszym duszpasterzem był ks. Sebastian z Buska.

W dniu 21 czerwca 1605 roku w opactwie benedyktyńskim w Tyńcu kardynał i biskup krakowski Bernard Maciejowski dokonał kanonicznego potwierdzenia parafii oraz zatwierdził nadania królewskie i wezwanie parafii a także zobowiązał proboszcza do troski duszpasterskiej o parafian.

Od XVI w. przy kościele w Pyszniczy istniała szkoła parafialna i szpital dla ubogich.. Nauczycielami byli księża wikarzy i organiści. Pierwszą wzmiankę o istnieniu szkoły znajdujemy w dekrete reformacyjnym wizytacji z 1604 r., w którym: "wizytator upomina, że powinien mieć pleban rektora szkoły". Można z tego wnioskować, że szkoła była, ale nie wiadomo jak funkcjonowała i kto prowadził w niej naukę. Kolejna wzmianka pochodzi z 1617 r. - szkoła istnieje, którą kieruje "rector scholare", kierownik szkoły o imieniu Martinus." W 1646r. budynek szkoły był zniszczony. W 1676r. - szkoła wznowia działalność "rektorem scholae" jest Florian Czechowicz.

Rozwój gospodarczy wsi został sparaliżowany podczas rokoszu sandomierskiego w latach 1606 - 1609, zawiązanego przez część magnatów i szlachty przeciwko Zygmuntowi III Wazie, dążącemu do wzmocnienia władzy monarszej. Inicjatorem zwołania zjazdów szlacheckich w Stężyicy i Lublinie (1606) był Mikołaj Zebrzydowski, marszałek wielki koronny i wojewoda krakowski.

Następne dotkliwe straty doznała ludność ziemi pysznickiej podczas "potopu szwedzkiego". Lustratorzy królewscy w 1664 roku stwierdzili niesamowite wyludnienie Pyszniczy i okolicznych wsi. Dopiero okolo połowy XVIII wieku stan gospodarczy uległ poprawie wskutek reorganizacji okolicznych królewskich

i postaniu tzw. "dzierzawy pysznickiej", na rolach której zaczęto rozwijać ponownie rolnictwo i hodowlę. Jak wskazują dokumenty, Pysznicza w tym czasie rozrosła się o nowe przysiółki; "Olszów", "Rędziny", "Ziarny" i "Szwoly". Pysznicza była wówczas jedną z najbogatszych i gęsto zaludnionych osad w okolicy.

W czasie wojny polsko - szwedzkiej w latach 1655-1660 poważnemu zniszczeniu uległ drewniany kościół parafialny i wymagał gruntownego remontu. Nastąpił on najprawdopodobniej przed 1728 rokiem, gdyż wizytacja biskupia z tego roku wspomina dobrze utrzymany kościół z dzwonnica krytą gontem, na której wiszą dwa dzwony ufundowane przez Zygmunta Augusta. Kościół ten konsekrował biskup Michał Kunicki sufragan krakowski. Na początku lat 80-tych XVIII wieku kościół ten spłonął w wyniku pożaru.

W 1784 roku wybudowano nowy, drewniany kościół. Koszta jego budowy pokryte zostały z kasy cesarskich dóbr kameralnych i ofiar parafian. Konsekracji kościoła dokonał w dniu 29 czerwca 1792 roku biskup przemyski Antoni Gołaszewski.

Pierwszym pewnym źródłem potwierdzającym istnienie szkoły jest tzw. "Protokół czynności szkoły", prowadzony od 1792 roku do 1846 roku. Istnieje również dokument z 1853 roku, który zawierał ugodę między dworem, a szkołą rozpatrującą sprawę tzw. serwitutów. Z tego dokumentu wynika, że do szkoły w Pyszniczy chodziły również dzieci z Kłyżowa.

Dzieje królewskiej wsi Pysznicza zostały – jak pisze ks. W. Gaj-Piotrowski w swym artykule *Z odległej przeszłości wsi królewskiej Pysznicza* – ostatecznie zamknięte w 1829 roku. Dokonały tego zaborcze władze cesarstwa austriackiego, wprowadzając już w 1772 roku własny podział administracyjno-gospodarczy. Nad Dolnym Sanem utworzono dwa klucze dóbr kameralnych, które rozdzielał San. Po zachodniej stronie znajdował się klucz niski, a po wschodniej klucz „zarzycki”. W końcu lat 20-tych XIX stulecia został on podzielony na cztery „sekcje” czyli okręgi, które wkrótce wystawiono na licytację. Pierwszą sekcję dóbr kameralnych z ośrodkiem w Jastkowicach wraz z przyległościami: Ugory, Ruda Jastkowska, Palenie, Szwedzy, Kuziory, Sędziaki, Wołoszyny i Skrzypki zakupił z kwotą 16 650 złr. Jerzy Roman książę Lubomirski z Charzewic. Drugą sekcję wraz z Pyszniczą

częścią Olszowca, Kłyżowem, Studzieńcem i Słomianą zwaną także " Słomieniem" nabył 25 listopada 1829 roku Aleksander Udrański za kwotę 17 040 złr.

Budynek rozebranej w 1910 roku plebanii, fot. arch. w zbiorach Arch. Paraf. Pysznica

Od 1870 roku datuje się zorganizowanie publicznej szkoły ludowej w Pysznicy pod zarządem państwowym. Pierwotnie mieściła się ona w budynkach prywatnych, zaś w 1875r. Wybudowana została nowa, murowana szkoła o czterech klasach lekcyjnych i mieszkaniu dla kierownika szkoły.

W 1887 roku ze względu na potrzeby parafian dobudowano do kościoła tzw. „babiniec”.

Okolo 1906 roku zawiązany został w Pysznicy, przy parafii i zatwierdzony przez biskupa przemyskiego Sebastiana Pelczara Związek Katolicko – Społeczny. Należało do niego okolo 1000 osób. Jego przewodniczącym był Jan Ziarno. Związek założył w Pysznicy czytelnię ludową oraz planował wybudowanie własnego domu.

W 1906 roku istniała we wsi Kasa Stefczyka systemu Reiffeisena złożona przez księdza Pawła Domina, licząca 120 członków.

W 1910 roku Związek Katolicko – Społeczny zorganizował obchody 500-lecia bitwy pod Grunwaldem.

Walki prowadzone na terenie Pysznicy w czasie I wojny światowej (w 1914 r.) spowodowały pożar kościoła oraz dzwonnicy, który strawił je doszczętnie. Ogień stopił również dzwony stanowiące dużą wartość historyczną. Brąz ze stopionych dzwonów przejęły władze austriackie na potrzeby wojny. Nabożeństwa w tym czasie odprawiano w prowizorycznej kaplicy.

W roku 1918 odrestaurowano zdemolowany budynek szkolny. Po zakończeniu działań wojennych wybudowano tymczasową zastępczą kaplicę, w której odprawiano nabożeństwa do czasu wzniesienia nowego, dużego, murowanego kościoła.

W latach 1925 – 1931 wzniesiono obecny, murowany kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Ignacego Pyzika, według projektu arch. Witolda Rawskiego ze Lwowa.

W 1932 roku Rada Gminy powzięła decyzję o budowie nowego budynku szkolnego, zwanego dziś starą szkołą. Realizację rozpoczęto w następnym roku. Gromada zobowiązała się do wszelkiej pomocy w robociznie w ramach tzw. szarwarku. Potrzebne pieniądze uzyskano głównie ze sprzedaży lasu.

W roku szkolnym 1934/35 został oddany nowy budynek szkolny.

Sytuacja materialna mieszkańców uległa znacznej poprawie od 1937 roku. W związku z rozwojem Centralnego Okręgu Przemysłowego, do którego należała budująca się huta i osiedle Stalowa Wola. Niezwykle ważnym elementem pomocy dla mieszkańców było utworzenie przedszkola, dzięki zabiegom księdza Michała Potaczały i wsparciu księdza Ignacego Pyzika a prowadzonego przez Siostry Serafitki.

W okresie międzywojennym działała we wsi Gminna Spółdzielnia Kółek Rolniczych, która prowadziła Kursy Przynależności Rolniczego, kierowane przez Ignacego Rostka. We wrześniu 1937 roku miejscowy nauczyciel Bronisław Cmela i wikariusz ksiądz Michał Potaczały zorganizowali Sklep Kółka Rolniczego, który prowadził Tomasz Błażejowski.

W 1938 roku działało w Pysznicy Katolickie Stowarzyszenie Mężów, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej.

W okresie II wojny światowej działała we wsi dobrze zorganizowana i czynna placówka Armii Krajowej, a w lasach partyzantka. Pomocy partyzantom udzielał proboszcz ksiądz Władysław Szubarga, który zastąpił zmarłego w 1942r. księdza Ignacego Pyzika. Ksiądz Szubarga był kilkakrotnie przetrzymywany jako zakładnik przez Niemców, a w 1943 roku wraz z wikarym księdzem Stanisławem Grębskim trafił do obozu w Budzynie, a potem w Zamościu. Dzięki staraniom parafian obaj wrócili do Pysznicy.

Obecny kościół paraf. w Pysznicy w budowie, fot. archi.

w zbiorach SWAL Pysznica

Najstarszą miejscowością na obszarze gminy są **Jastkowice**. Pierwsza wzmianka o Jastkowicach została zawarta w dokumencie starosty sandomierskiego

Drogosza z Chrobrzy z 1325 roku. Wspomniany starosta Drogosz nadał sołectwo we wsi Jastkowice leżącej w starostwie sandomierskim niejakiemu Mikołajowi. Ale właściwy termin lokalizacji Jastkowic łączy się z datą 1 sierpnia 1375 roku, kiedy to królowa Węgier i Polski Elżbieta potwierdziła przywilej starosty Drogosza z Chrobrzy. Legenda o wsi Jastkowice mówi, że księżniczka Elżbieta, córka Władysława Łokietka dała swojemu giermkowi Jaškowi duży obszar leśny w podzięcie za uratowanie jej życia, gdy napadł na nią dziki niedźwiedź. Nazwa wsi przez wiele pokoleń ulegała przeobrażeniom - Jaškowice - Jaszkowice - Jastkowice. Wkrótce stały się wsią, w której powstały maziarnie i smolarnie. Potem w Jastkowicach zaczęto wytopiać żelazo wykorzystując do procesu hutniczego rudy darniowe. Król Zygmunt Stary w 1515 roku nadał Piotrowi przywilej budowy rudnicy, która stała się początkiem huty i kuźni żelaza. Z hutnictwem żelaza związane jest powstanie przysiółka Jastkowic - Ruda Jastkowska. Jej mieszkańcy zajmowali się wydobywaniem rudy darniowej na potrzeby rudnic jastkowskich. W Jastkowicach wyroby z żelaza produkowano przez 250 lat.

Na uwagę zasługuje także dobrze rozwinięte bartnictwo. Pracowało tutaj kilkanaście smolarni i maziarni. W XVI wieku dań miodową płacono pieniędzmi. W Jastkowicach np. na 9 łanach siedziało 79 kmieci, którzy uiszczali po dwie grzywny dani miodowej z łanu, a sołtys płacił ratione mellis na każdy rok ponad 3 złote polskie. Osadnictwo stale się zwiększało.

Za czasów Stefana Batorego istniał we wsi kościół filialny parafii w Charzewicach. Po I rozbiorze Polski Jastkowice znalazły się pod zaborem austriackim. Mimo wielu zawieruch dziejowych wieś była jak na owe czasy ludna, zamieszkiwało w niej 120 osadników. Jastkowice były wsią królewską.

Pierwsze wzmianki na temat istnienia szkoły w Jastkowicach znajdujemy w Archiwum w Krakowie w *Tekacli Schneidra*. Jest to pismo odręczne z 1793 r., w którym gmina wiejska zwraca się z prośbą o zezwolenie na otwarcie szkoły elementarnej. Kolejna wzmianka pochodzi z 1878 r. i mówi o istnieniu "Szkoły Zimowej", w której zatrudniony był jeden nauczyciel, pobierający 1 zł, wikt i mieszkanie. W 1878 roku zorganizowano jednoklasową szkołę etatową, zaś w 1894 roku szkołę dwuklasową.

W latach 1903 - 1907 wybudowano murowany kościół, jako kaplicę dojazdową z parafii Pysznica, powstał on dzięki ofiarom parafian, księcia Lubomirskiego i emigrantów z Ameryki.

Na przełomie lat 20-tych i 30-tych XIX wieku władze austriackie zaczęły wyprzedaż dóbr królewskich. Wtedy w 1829 roku Jerzy Lubomirski nabył wieś Jastkowice z licznymi przysiółkami i wydzierżawił Rudę Jastkowską. Ruchy niepodległościowe (powstanie listopadowe, powstanie styczniowe) kształtowały świadomość narodową mieszkańców Jastkowic i całego Zasania. Około 1910 roku założona została we wsi czytelnia ludowa.

Podczas I wojny światowej na tym terenie armia austriacka gromadziła swoje wojska przygotowując się do walki z Rosjanami. Austriacy łącznie z Niemcami prowadzili w tej okolicy krwawe działania frontowe.

W latach 1922 - 1924 wzniesiono nowy budynek szkolny. W 1925 roku erygowano przy kościele parafię, wydzielając ją z parafii Pysznica. W czasie II wojny światowej Jastkowice i przyległe wsie związane były w konspirację antyniemiecką. Niemcy mawiali o tym terenie *Bauditenland*. Prawdopodobnie w 1944 roku istniał w okolicy obóz NKWD.

Najstarsza wzmianka o istnieniu **Kłyżowa** zawarta w *Acta visitationis* pochodzi z 1604 roku. Kolejna wzmianka o *Villa Klyzow* pochodzi z 1606 roku. Dowiadujemy się z niej, że wieś składała się z 14 gospodarstw, miała własną karczmę i młyn, który pracował okresowo. Od około 1665 roku Kłyżów należał do niżańskiego klucza dóbr królewskich - największego z trzech istniejących na terenie Puszczy Sandomierskiej.

Pierwszą wzmiankę o istnieniu już w XVIII wieku szkoły etatowej - jednoklasowej znajdujemy w *Słowniku geograficznym i przyrodniczym powiatu tarnobrzeskiego*. Pierwszy budynek szkoły był drewniany, a kierownikiem i nauczycielem w szkole był Gutka.

Od 1829 roku w wyniku zakupu dóbr kameralnych właścicielem wsi został Aleksander Udrański.

W 1905 roku powstała nowa, murowana szkoła. Mieszkańcy wsi sprzedali las, tzw. „Borek” i za te pieniądze wybudowali szkołę, która po pewnych

przeróbkach służyła do niedawna, jako dom nauczyciela. Około 1910 roku powstała we wsi czytelnia ludowa.

Powstanie wsi **Chłopska Wola**, nazywanej wcześniej Księżę Kolano datowane jest na koniec XVI wieku. Nazwa „Kolano” pochodziła od zakola („kolana”) rzeki San, w którym wieś była położona, natomiast „Księżę” od księcia Lubomirskiego, do którego ta wieś należała.

Około 1750 roku mieszkańcy wsi trudnili się bartnictwem, hodowlą pszczół i uprawą ziemi. W tym czasie Rozwadów był głównym ośrodkiem miejskim na tych terenach, dlatego też w leżącym na przeciwległym brzegu Sanu Księżym Kolanie, funkcjonowała przeprawa promowa, służąca okolicznym mieszkańcom. Prom aż do lat 80-tych ubiegłego wieku woził mieszkańców na targ, do kościoła parafialnego w Rozwadowie, dorosłych do pracy, a dzieci do szkoły.

Zmiana nazwy wsi na Chłopską Wolę nastąpiła w czasach powojennych, natomiast jeszcze na niektórych mapach z lat 70-tych XX wieku można znaleźć nazwę „Chłopska Wola (Księżę Kolano)”.

*Fragment mapy F. von Miega: Karte des Koenigsreiches Galizien und Lodomerien,
z lat 1779 - 1782. (kserokopia w zbiorach WUOZ, Delegatura Tarnobrzeg)*

W 1569 roku nastąpiła lokacja wsi **Studzieniec**. Prawo do jej założenia uzyskał od króla Zygmunta Augusta ówczesny sołtys pysznicki Grzegorz Studziński. Była to rekompensata za niepowodzenie w osadzeniu wsi Ossowska w pobliżu Raniżowa w tymże 1569 roku. Zdołał zgromadzić grupę osadników, zgromadził drzewo na domy i zabudowania, jednakże jego plany pokrzyżował Jan z Pilczy Pilecki, właściciel sąsiednich terenów, który wtargnął ze zbrojną służbą na teren królewskiej, zniszczył nagromadzone drewno i zabronił osadnikom wszelkich prac. Grzegorz Studziński przeniósł się z osadnikami na nowe miejsce, na teren obecnego Studzińca i tu wśród gęstych borów założył już bez przeszkód osadę. W latach 1602 – 1660 działała w Studzińcu rudnica, stanowiąca własność rudnika. Od 1829 roku w wyniku zakupu dóbr kameralnych właścicielem wsi został Aleksander Udrański.

Pierwszą wzmiankę o istnieniu wsi **Brandwica** (Branwicza) znajdujemy w pochodzącym z XV wieku dziele Jana Długosza *Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Wchodziła wówczas w skład parafii w Charzewicach. W 1754 roku stanowiła własność Franciszka Grzegorza ks. Lubomirskiego, chorążego koronnego. W rękach Lubomirskich pozostała aż do 1944 roku.

O istnieniu wsi **Bąków** dowiadujemy się z *Komplatacji spisanej w Warszawie w 1754 roku* Joanna von Stein ks. Lubomirska przypisała klucz dóbr charze wickich (w tym Bąków) swemu dwuletniemu synowi Franciszkowi Grzegorzowi ks. Lubomirskiemu. W rękach Lubomirskich pozostała aż do 1944 roku.

Pierwsza wzmianka o **Olszowcu** pochodzi z około połowy XVIII wieku. Na początku jej nazwa brzmiała *Olszów*. Dowodem na jej istnienie w tym okresie jest powstała w latach 1775 – 1783 *Karte des Koenigreiches Galizien und Lodomerien* Friedricha von Miega. Nosila ona wówczas nazwę *Olszowice*. Pod koniec XVIII bądź na początku XIX wieku wzniesiono we wsi drewnianą kaplicę. Fundatorem kaplicy był Stanisław Wojciechowski. Od 1829 roku w wyniku zakupu dóbr kameralnych właścicielem wsi został Aleksander Udrański.

Wieś **Kochany** powstała w XVIII wieku. Do 1867 r. funkcjonowała tu wytwórnia mazi i terpentyny, będąca własnością Lubomirskich. W okresie zaborów Kochany były miejscowością przygraniczną. Przebiegała tędy granica

pomiędzy Monarchią Austro -Węgierską a Cesarstwem Rosyjskim.

W okresie międzywojennym była to duża osada leśna składająca się z 17 gospodarstw. W czasie okupacji hitlerowcy wybudowali na jej obrzeżach linię kolejki wąskotorowej, która służyła im do eksploatacji pobliskich lasów.

Wieś z racji swego położenia stanowiła znakomite zaplecze doła działalności partyzanckiej. Za pomoc udzielaną partyzantom 30 września 1942 roku Niemcy przeprowadzili pacyfikację wsi. W październiku 1943 r. pod Kochanami doszło do jednej z większych bitew partyzanckich, w której śmiertelnie ranny został dowódca oddziału GL Antoni Paleń ps. "Jastrząb". Bezpośrednio po bitwie zarówno Kochany, jak również sąsiednie wioski, zostały przez hitlerowców spalone.

Fragment mapy F. von Miega: Karte des Koenigsreiches Galizien und Lodomerien, z lat 1779 - 1782. (kserokopia w zbiorach WUOZ, Delegatura Tarnobrzeg)

W 1 poł. XVIII wieku pochodzą wsie: **Słomiana i Sudół**. O istnieniu wsi w tym okresie świadczy powstała w latach 1775 - 1783 *Karte des Koenigesreiches Galizien und Lodomerien* Friedricha von Miega. Na tej mapie Słomiana nosi nazwę *Słomiany*, zaś Sudół określono mianem *Zewczyky*.

Od 1829 roku w wyniku zakupu dóbr kameralnych właścicielem wsi Słomiana został Aleksander Udrański.

W *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* z końca XIX wieku wieś Słomiana określana jest mianem *Słomianka lub Słomianna*. Wieś posiadała wówczas 68 domów, a zamieszkiwało ją 354 mieszkańców.

Na terenie gminy funkcjonują obecnie cztery rzymskokatolickie ośrodki parafialne: Jastkowice, Kłyżów, Krzaki i Pysznicza oraz parafia kościoła polskokatolickiego w Jastkowicach.

Najstarsza parafia p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Jana Chrzciciela w Pyszniczy powstała w 1569 roku w wyniku wydzielenia z parafii Charzewice.

Obecny murowany kościół parafialny wzniesiony został w latach 1925 - 1931 z inicjatywy ówczesnego proboszcza pysznickiego ks. Ignacego Pyzika. Projektantem świątyni był arch. Witold Rawski ze Lwowa. W latach 60-tych XX wieku z inicjatywy ks. Władysława Szubargi wykonano polichromię świątyni i zainstalowano organy. *Vis a vis* kościoła stoi pochodząca z 1909 roku murowana plebania. Zespół kościoła parafialnego stanowi niezwykle cenny obiekt zabytkowy gminy.

W odległości około 600 metrów na północny zachód od kościoła parafialnego, przy skrzyżowaniu dróg Stalowa Wola - Pysznicza i Zarzecze - Rzeczyca Długa usytuowany jest cmentarz parafialny. Pierwszego pochówku dokonano tu w 1 poł. XIX wieku (wcześniej zmarłych chowano na cmentarzu przykościelnym).

Parafia p.w. Przemienienia Pańskiego w Jastkowicach erygowana została w 1925 roku w wyniku wydzielenia z macierzystej parafii Pysznicza. Obecny kościół parafialny, jako kaplicę dojazdową parafii Pysznicza wzniesiono w latach 1903 - 1907 z ofiar parafian księcia Lubomirskiego, właściciela dóbr charzewickich i emigrantów z Ameryki.

Samodzielne parafie: p.w. Wniebowzięcia NMP i św. Maksymiliana Kolbe w Kłyżowie i p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła w Krzakach powstały na mocy dekretu biskupa przemyskiego Ignacego Tokarczuka w 1974 roku poprzez wydzielenie z macierzystej parafii Pysznicza. Nowo powstałe parafie włączone

zostały do dekanatu ulanowskiego. Od 2010 roku przynależą do dekanatu Pysznica powstałego w miejsce zlikwidowanego dekanatu Stalowa Wola Północ.

Na obszarze gminy funkcjonuje następujące zabytkowe cmentarze z okresu II wojny światowej:

* **Cmentarz pacyfikacji wsi w Kochanach** założony został we wrześniu 1942 roku. Położony jest na polanie wśród lasów, około 200 m za zabudowaniami wsi w kierunku południowym, po północnej stronie drogi polnej do Jastkowic, na piaszczystym wyniesieniu. Na cmentarzu pochowani zostali mieszkańcy wsi Kochany i wsi Dębowiec zamordowani w czasie pacyfikacji we wrześniu 1942 roku.

Kochany – cmentarz pacyfikacji wsi, fot. D. Komada, 2022 r.

* **Cmentarz - mogiła zbiorowa pomordowanych Żydów w Pysznicy** położony na tyłach zabudowy wsi, na niewielkim piaszczystym wzniesieniu, pomiędzy ulicami: Wolności a Kaczyłów. Na cmentarzu pochowanych jest około 300 Żydów rozstrzelanych przez Niemców w 1942 i 1943 roku.

Pysznica – cmentarz pomordowanych Żydów, fot. D. Komada, 2022 r.

Ponadto na obszarze gminy znajdują się następujące cmentarze będące w kręgu zainteresowania konserwatorskiego:

* **Cmentarz parafialny, rzymsko-katolicki w Jastkowicach**, położony jest po wschodniej stronie wsi, poza terenem zabudowanym, na skraju lasu, z drogą dojazdową. Założony w 1925 roku, na planie prostokąta z rzędowym usytuowaniem grobów przy alejce głównej i częściowo po stronie północnej. Ogólny stan zachowania cmentarza dobry.

* **Cmentarz parafialny, rzymsko-katolicki w Pysznicy**, położony na terenie płaskim, na skraju lasu, około 150 m na zachód od drogi lokalnej Zarzecze – Rzeczyca Długa, w pobliżu osiedla Podborek.

Cmentarz założony został w XIX wieku, na planie prostokąta i podzielony na osi północ – południe na dwie nierówne części. Od strony wschodniej do niego nowo przyłączona część. Układ przestrzenny cmentarza czytelny. Układ kwater nieregularny, wyznaczony alejkami bocznymi.

Pysznica – cmentarz parafialny, fot. D. Komada, 2022 r.

Ponadto na terenie gminy znajdują się niezabytkowe cmentarze i miejsca po cmentarzach:

- * cmentarze parafialne w Kłyżowie i Krzakach
- * cmentarz choleryczny w Kłyżowie – Borku
- * cmentarz choleryczny w Jastkowicach
- * cmentarz polsko-katolicki w Jastkowicach.

Układy planistyczne wsi założonych na prawie polskim na obszarze gminy Pysznica nie występują. Wszystkie wsie powstały „na surowym korzeniu” i były lokowane na prawie niemieckim. Nowe prawo zmieniało zasadniczo zewnętrzny wygląd wcześniejszych wiosek. Wprowadzało gospodarkę uporządkowaną, trójpolową wraz z nowym podziałem gruntów pod zabudowę i uprawę rolną.

W miejsce dotychczasowej chaotycznej zabudowy i pojedynczo uprawianych polan leśnych wytyczono główną ulicę, a przylegającą do niej ziemię

dzielono na sadyby i ogrody. W ten sposób wieś otrzymała wygląd taki, jaki w głównych zarysach zachował się do dzisiaj. Pomimo zniszczeń spowodowanych przez obie wojny światowe miejscowości gminy Pysznica zachowały historyczny układ przestrzenny.

Obfitość drewna pozyskiwanego legalnie lub nielegalnie w okolicznych lasach przyczyniło się do tego, że budownictwo na terenach po obu stronach Sanu przedstawiało się dość dostatnio. Chałupy budowane były z grubego drzewa, węglowane „na obłap”, z wystającymi na rogach ostatkami, były dość obszerne. Zwykle część mieszkalna składała się z przechodniej sieni umieszczonej pomiędzy izbą a komorą. Zamożniejsi gospodarze posiadali oddzielnie postawione budynki gospodarcze (stodołę i stajnie), średniozamożni i ubożsi budowali stajnie i chlewy pod jednym dachem z częścią mieszkalną. Domy kryte były z reguły wysokim dachem czterospadowym poszytym słomą w schodki, dolna krawędź dachu podbita niekiedy dranicami. Wysokość widocznej części zrębu do wysokości dachu miała się w starszym budownictwie lasowiackim, jak 1 : 1,5 a nawet 1 : 2.

Budynki mieszkalne usytuowane były na początku działki zagrodowej, w bezpośrednim sąsiedztwie drogi. Wejścia do domów znajdują się w dłuższej ścianie frontowej, od strony podwórza. Chałupy zwrócone były szczytem do drogi. Pomędzy drogą wiejską a szczytem chałupy znajdował się ogródek.

Specyficzną odmianą zagród są spotykane na obszarze puszczańskim duże zagrody jednodworcze, związane z osadnictwem leśnym. Najpełniejszym przykładem są zagrody w Jastkowicach - Radeczynie.

Poszczególne zagrody od siebie we wsiach o zwartej zabudowie były oddzielone od siebie różnego rodzaju ogrodzeniami. W 3 ćw. XIX wieku –jak pisał Jan Słomka – *podwórza ogrodzone były płotami z chrustu wierzbowego albo tzw. dronkami, tj. materiałem dartym czyli łupanym z drewna sosnowego lub świerkowego, albo wreszcie w dwie lub cztery poziome żerdzie*. Najstarsze formy ogrodzeń zachowały się jeszcze po II wojnie światowej w północnej części obszaru wideł Wisły i Sanu.

Po dokonaniu opisu chałup, pora przedstawić charakterystykę budynków gospodarczych wchodzących w skład zagród lasowiackich. Budynki gospodarcze zagrody lasowiackiej to: stodoła, stajnia, chlew oraz spichlerz zwany często komorą.

Budowane z XIX wieku zagrody składały się z chałupy, stajni i stodoły. Niektóre stajnie łączyły pod jednym dachem oddzielne pomieszczenia dla świń i kur. W XIX wieku budowano kilka typów stajni różniących się ilością pomieszczeń o odmiennych funkcjach. Najprostszą formę reprezentują budynki składające się z jednego pomieszczenia o niewielkiej powierzchni użytkowej. W tym też czasie budowane były stajnie, składające się z dwóch pomieszczeń, każde z oddzielnym wejściem. Występowały także stajnie, których układ był kombinacją dwóch w/w typów: oddzielnych pomieszczeń dla krów, koni, świń oraz kur.

Drugim podstawowym budynkiem gospodarczym w zagrodzie była stodoła. W małych gospodarstwach budowane były stodoły składające się z dwóch pomieszczeń: sásieka i boiska. Najczęściej jednak stodoły podzielone były na trzy pomieszczenia: centralnie umieszczonego boiska i dwa sásieki po obu jego bokach. Budowano także stodoły, w których po jednej stronie boiska znajdował się sásiek, a po drugiej komora. Niektóre ze stodół, obok boiska i dwóch sásieków, posiadały wydzielone oddzielne pomieszczenie użytkowe bądź, jako wozownia bądź też plewnia.

Spichlerz, obok stodoły i stajni, był dodatkowym budynkiem gospodarczym niektórych zagród. Najpierwotniejszą formą spichlerza był niewielki budynek o jednym wnętrzu z wejściem umieszczonym w ścianie szczytowej. Bardziej rozbudowany układ miały spichlerze posiadające dwa pomieszczenia, z których mniejsze pełniło funkcję przedsionka. Bywały też spichlerze połączone z wozownią bądź stajnią.

Istotnym elementem wyposażenia zagrody były piwnice. Zachowały się prymitywne formy pomieszczeń ukrytych w ziemi w postaci tzw. grub oraz kopców. Gruba jest pomieszczeniem stałym, o konstrukcji drzewno-ziemnej, częściowo ukrytej pod ziemią. Służyła do przechowywania w ziemie ziemniaków, buraków, kapusty w główkach itp.. Kopiec jest pomieszczeniem prowizorycznym, wykopany w ziemi na okres zimy. Składa się tam ziemniaki i buraki. Po wybraniu ziemniaków kopiec jest likwidowany.

Charakteryzując zabytkowe obiekty trudno nie wspomnieć o następujących zabytkach nieruchomych:

1. **Dawna plebania przy kościele parafialnym p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego i Św. Jana Chrzciciela w Pyszniczy**, zlokalizowana jest na terenie płaskim, w północno - wschodnim krańcu wsi, przy drodze prowadzącej z Stalowej Woli i Jastkowic do Niska i Ulanowa przez Kłyżów, po jej zachodniej stronie. Plebania ustawiona kalenicowo do drogi, w środkowej części placu plebańskiego.

Wzniesiona została w 1909 roku za probostwa ks. Ignacego Pyzika. W okresie międzywojennym (przed 1937 r.) plebania została rozbudowana o kuchnię wraz ze spiżarnią.

Budynek plebanii wzniesiony został z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowany. Podłogi drewniane, na legarach, w pomieszczeniach reprezentacyjnych parkiety, w pozostałych deskowe. Stropy drewniane, belkowe z tynkowaną podsiębitką. Więźba dachowa drewniana, konstrukcji krokwiowej ze stolcami. Dach kryty dachówką ceramiczną, zakładkową. Schody na strych drewniane, w korytarzu pomiędzy północnym skrzydłem a korpusem głównym. Elewacje na cokole, zwieńczone profilowanym gzymsem. Naroża starszej części plebanii ujęte lizenami i rozczłonkowane prostokątnymi otworami okiennymi, dwuskrzydłowymi, czterokwaterowymi oraz drzwiowymi, dwuskrzydłowymi, pełnymi, płycinowymi. Okna w skrzydłach bocznych plebanii ujęte opaskami o prostokątną płyciną pod nimi. Elewacja frontowa, w skrzydłach bocznych jednoosiowa, w części korpusu głównego czteroosiowa. Elewacja północna pięcioosiowa. Elewacja zachodnia w części dobudówki kuchennej jednoosiowa, a w obrębie korpusu głównego, trójosiowa. Elewacja południowa, w części dobudówki kuchennej dwuosiowa, a w obrębie korpusu głównego, pięcioosiowa. Wnętrze wielotraktowe, złożone, wielodzielne, niesymetryczne. W korpusie głównym dwa trakty. W traktie tylnym (zachodnim) obszerna jadalnia z dekoracją malarską. W skrzydle południowym trzy trakty rozdzielone korytarzem, w skrzydle północnym pięć traktów rozdzielonych korytarzem.

Dekoracja malarska jadalni w stylu neobarokowym z elementami o cechach modernistycznych, wykonana przez malarza z Rozwadowa o nazwisku Ciołkarz. Pochodzi z okresu budowy plebanii. Dekoracja ma charakter iluzjonistyczny, złożona z motywów ornamentalnych umieszczonych na jednolitym tle w kolorze

jasnobeżowym. Pośrodku sufitu, w miejscu, w którym zawieszony jest żyrandol wymalowano kolistą rozetę zbudowaną a form roślinnych z umieszczonymi symetrycznie w czterech punktach girlandami z motywów kwiatowych.

*Pysznica – Budynek plebanii wzniesionej w 1909 roku przez ks. I. Pyzika,
fot. D. Komada, 2022*

Pysznica – Plebania z 1909 roku, fot. arch. w zbiorach Arch. Paraf. Pysznica

*Ks. Ignacy Pyzik – budowniczy plebanii,
w zbiorach Arch. Pamf. Pysznica*

2. Kaplica w Olszowcu, wzniesiona została w końcu XVIII bądź na pocz. XIX wieku. Jest to obiekt drewniany, konstrukcji zrębowej, zwęglowany na „jaskółczy ogon”. Posadowiona na betonowym fundamencie, obłożonym kamieniem. Pokryta blachą miedzianą (pierwotnie gontem). Ściany kruchty konstrukcji słupowej, obite deskami. Stropy drewniane, odeskowane. Więźba dachowa konstrukcji krokwiowo – jętkowej, z sygnaturką na czterech słupach wspartych na legarkach leżących na belkach wiązarowych i zamocowanych do jętek. Podłogi drewniane, na legarach. Wejście na strych dostępne z chóru muzycznego. Okna pojedyncze, jednodzielne, mocowane na stałe w obokniach z grubych bali, szklone szybkami, w szczeblinkach krzyżowych. Drzwi do kruchty i do kaplicy deskowo – szpagowe.

Nawa na rzucie prostokąta z niewyodrębnionym, trójbocznym zamknięciem w części ołtarzowej. Kruchta – kwadratowa, zaś zakrystia – prostokątna.

Elewacje proste, obite deskami. Deski podłogi chóru muzycznego położone na czterech legarkach, osadzonych w dolnej belce poziomej i zrębie południowej ściany kaplicy. Część ołtarzowa podwyższona o jeden stopień.

Wewnątrz dekoracja malarska o charakterze ludowym, malowana na deskach parapetu chóru – kwiaty w wazonach i monogram IHS w wieńcu

roślinnym, belkach obokni – dekoracja floralia, na mensie ołtarza – trzy arkady z dekoracją floralną i monogramem IHS pośrodku. Na ścianach i suficie dekoracja iluzjonistyczna i floralia, malowana na naklejonym na zrąb papierze. Ołtarz ludowy z dwiema kolumnami wspierającymi wycięty dekoracyjnie szczyt z 1 poł. XIX wieku.

Olszowiec – kaplica, widok obecny, fot. D. Komada, 2022 r.

Ponadto na obszarze gminy znajdują się następujące obiekty zainteresowania konserwatorskiego:

1. **Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Jastkowicach**, wzniesiony został jako kaplica dojazdowa parafii Pysznica w latach 1903 – 1907 z ofiar parafian, księcia Lubomirskiego i emigrantów z Ameryki. W 1925 roku przy kaplicy erygowano parafię wydzielając ją z macierzystej parafii Pysznica. W 1926 roku kościół odnowiono. W 1973 roku przystąpiono do częściowej rozbudowy świątyni. Projekt rozbudowy opracowali architekci z Krakowa: Bolesław Marchwica, Bogusław Brągiel i Henryk Schoen. W trakcie prac dobudowano

prezbiterium, boczne wejścia, wewnętrzną antresolę i podziemiach prezbiterium kaplicę św. Jana. W latach 2018 - 2019 za probostwa ks. Adama Węglarza dokonano rozbudowy kościoła.

Usytuowany jest w północnej części wsi, po zachodniej stronie drogi prowadzącej z Pysznicy do Brandwicy. Jest to obiekt murowany z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowany, z ceglany detal architektonicznym. Posadzki z terakoty. Strop w nawie i prezbiterium, współczesny, płytowo-żebrowy, w pozostałych pomieszczeniach płaski, ceglany bądź płytowy. Wieżba drewniana, krokwiowo-wieszarowa. Dach kryty blachą ocynkowaną. Drzwi zewnętrzne zdobione stylizowanym motywem geometrycznym.

Założony na planie prostokąta, jednonawowy, z dobudowaną współcześnie częścią prezbiterialną w formie transeptu, w której wydzielono część ołtarzową, dwie zakrystie i dwa pomieszczenia socjalne za ołtarzem głównym oraz klatkę schodową, prowadzącą do kaplicy podziemnej i na antresolę.

Jaszkowice – kościół par. rzym.-kat., fot. D. Komada, 2022 r.

Elewacje na wysokim cokole, otynkowane, z wyjątkiem detalu architektonicznego, zwieńczone profilowanym gzymsem i fryzem arkadkowym. Narożniki ścian i pola między oknami pilastrowane. Okna obustronnie rozglifione. Fasada wieżowa z portalem głównym na osi, rozczłonkowana w narożach wieży i pomieszczeń bocznych pilastrami, trójosiowa. Elewacja północna i południowa nawy głównej, pomieszczeń przy wieży i prezbiterium sześćoosiowa, rozczłonkowana pilastrami, pomiędzy którymi umieszczono ostrołukowo zakończone otwory okienne i drzwiowe. Elewacja zachodnia prezbiterium ujęta w narożach pilastrami z ryzalitem na osi, rozczłonkowana pilastrami, pomiędzy którymi umieszczono symetrycznie otwory okienne.

Jastkowiec – dzwonnica przy kościele par. fot. D. Komada, 2022 r.

Wewnątrz dominuje nawa główna, połączona przestrzennie z prezbiterium. Nawę główną obiega z trzech stron antresola, w partii chóru muzycznego wsparta na dwóch kanelowanych słupach. Całość pokryta współczesną polichromią figuralną ze scenami z życia Chrystusa i Maryi. W ołtarzu głównym obraz Przemienienia Pańskiego, pędzla Kotowicza, ucznia Jana Matejki, w retabulum ołtarza głównego i na antresoli neogotycki ołtarzyk z obrazem Matki Boskiej Różańcowej, stanowiący wyposażenie kościoła przed rozbudową.

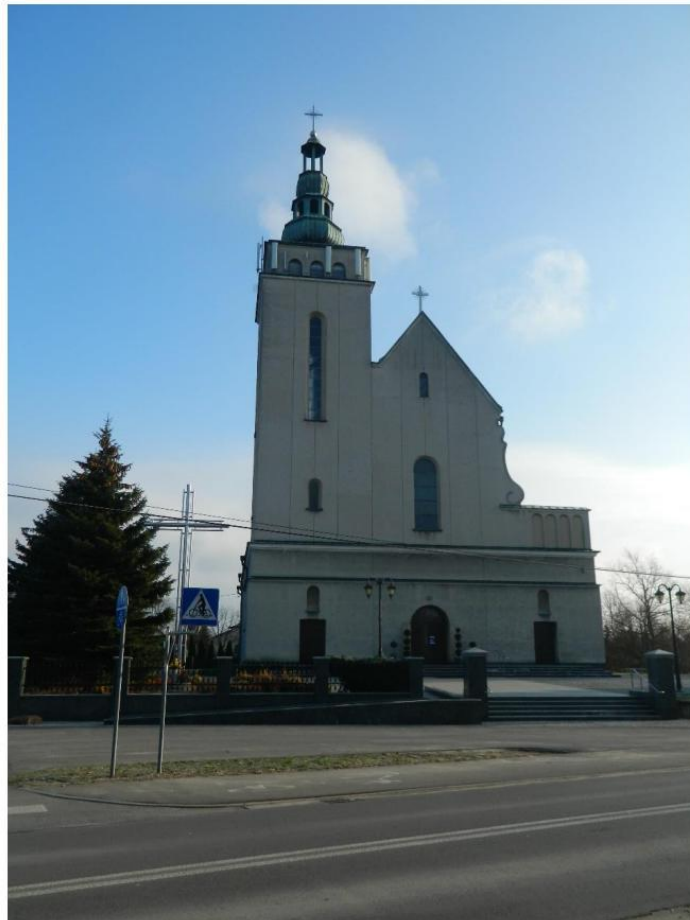
2. Kościół parafialny p. w. Podwyższenia Krzyża i św. Jana Chrzciciela w Pysznicy, wzniesiony został w latach 1925 - 1931 z inicjatywy ówczesnego proboszcza pysznickiego ks. Ignacego Pyzika. Projektantem świątyni był arch. Witold Rawski ze Lwowa. W latach 60-tych XX wieku z inicjatywy ks. Władysława Szubargi wykonano polichromię świątyni i zainstalowano organy.

Kościół usytuowany jest w północnym krańcu wsi, przy drodze prowadzącej z Stalowej Woli i Jastkowic do Niska przez Kłyżów, Zarzecze, po jej wschodniej stronie.

Wzniesiony został z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowany. W prezbiterium i nawie głównej sklepienie kolebkowe z lunetami, w nawach bocznych – krzyżowe, zaś w kruchcie i zakrystiach strop płaski. Więźba dachowa drewniana, krokwiowo – jętkowa. Dach kryty blachą miedzianą. Stolarka okienna metalowa, jedynie w zakrystiach drewniana, ościeżnicowa. Drzwi drewniane, futrynowe, jedno- i dwuskrzydłowe, płycinowe. Schody zewnętrzne i wewnętrzne na chór betonowe, wylewane. Schody na chór muzyczny dwubiegowe, łamane.

Kościół orientowany, założony na planie prostokąta, trójnawowy, z nawą główną i prezbiterium zakończonym półkoliście, równej szerokości i wysokości. Elewacje otynkowane, na cokole, zwieńczone profilowanym gzymsem. Fasada frontowa z wieżą w narożniku pn. – zach. W partii przyziemia trójosiowa, na osiach skrajnych ponad drzwiami półkoliście zakończone blendy. Boczne otwory drzwiowe zakończone u góry łukiem odcinkowym, środkowy łukiem pełnym, mieszczącym okno, doświetlające kruchtę środkową. Szczyt od południa ozdobiony spływem wolutowym, opadającym na ściankę przesłaniającą nawę boczną, zdobiony półkoliście zamkniętymi blendami. Ostatnia kondygnacja wieży

z czterech stron trójosiowa, nakryta cebulastym hełmem. Elewacje boczne naw pięćosiowe. W półkolistym zamknięciu prezbiterium, po jednym, ostrołukowo zakończonym oknie. Elewacja północna zakrystii północnej jednoosiowa, zaś

Pysznica – kościół par. rzymsko-katolicki, fot. D. Komada, 2022 r.

elewacja południowa zakrystii południowej gładka. Elewacja wschodnia zakrystii północnej dwuosiowa, zaś zakrystii południowej jednoosiowa.

We wnętrzu dominuje nawa główna, połączona przestrzennie z prezbiterium tej samej wysokości. Ściany nawy głównej i prezbiterium pokryte polichromią. Chór muzyczny wsparty na trzech półkoliście zamkniętych arkadach, z pełną płycinową balustradą. Na chórze eklektyczny prospekt organowy. W oknach współczesne witraże. W prezbiterium w miejscu ołtarza grupa Ukrzyżowania

Chrystusa. Ściany naw bocznych gładkie, opilastrowane, otwierają się do nawy głównej półkoliście zamkniętymi arkadami.

3. **Plebania w Jastkowicach** – zlokalizowana jest w północnej części wsi, przy ul. Armii Krajowej, po jej wschodniej stronie. Plebania ustawiona kalenicowo do drogi, w północno-zachodniej części placu plebańskiego. Wzniesiona została w latach 30-tych XX wieku za probostwa ks. Jana Wojtasika.

Jastkowice- plebania, fot. D. Komada, 2022 r.

Budynek plebanii wzniesiony został z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowany. Podłogi drewniane, na legarach, w pomieszczeniach reprezentacyjnych parkiety, w pozostałych deskowe. Stropy drewniane, belkowe z tynkowaną podsiębitką. Więźba dachowa drewniana, konstrukcji krokwiowej ze stolcami. Dach kryty blachą cynkową na rąbek stojący. Stolarka okienna i drzwiowa, drewniana, futrynowa. Budynek na planie litery L. Od frontu dwukondygnacyjny, zaś od podwórza parterowy. Elewacje na cokole. Kondygnacje oddzielone profilowanym gzymsem. Elewacje gładkie. Okna i drzwi bez obramień

architektonicznych. W szczycie elewacji północnej i południowej okrągły otwór okienny, obwiedziony płaską obwódką. Do elewacji zachodniej dostawiony przedsionek dostępny od strony północnej. Obiekt jest po generalnym remoncie.

Kapliczki, krzyże przydrożne i figury świętych wrosły w nasz krajobraz i są nieodłącznym jego elementem. Można je spotkać przy drogach, na rozstajach, na leśnych duktach, wśród pól, na rynkach miasteczek czy w przydomowych ogródkach. Tradycja ich wznoszenia sięga początków chrześcijaństwa, kiedy w miejsce pogańskich świątyń, kamienia i innych symboli stawiano krzyż, jako znak zwycięstwa wiary chrześcijańskiej. Spotykane na obszarze gminy kapliczki i figury przydrożne oraz krzyże wzniesione przez wiejskich cieśli, wykute przez ludowych lub na pól ludowych kamieniarzy, są najczęściej bardzo skromne, grubo i nieudolnie wykonane. Wyraźna ich rodzimość oraz dodatnie funkcje w krajobrazie budzą żywe zainteresowanie tymi zabytkami i podkreślają ich znaczenie dla kultury regionu.

Teren gminy Pysznica charakteryzuje do dziś bardzo duża liczba istniejących od dawna przydrożnych krzyży i kapliczek. Stawiano je w miejscach uznanych przez miejscową ludność za szczególnie ważne – przy granicy wsi, na rozstajach dróg itp. Były sposobem przebłagania za winy, uproszenia łask, obroną przez różnymi klęskami żywiołowymi czy epidemiami a czasem miały również upamiętnić jakieś ważne wydarzenie dla mieszkańców jak np. możliwość powrotu do katolicyzmu w 1905 roku. Były też, w latach zaborów stawiane dla potwierdzenia katolickiego (rozumianego jako polskiego) charakteru tych ziem. Przyczyną stawiania kapliczek była też mała liczba kościołów, a tym samym zbyt duże odległości, aby codziennie udawać się na nabożeństwo np. tzw. Majówki.

Pierwszą grupę stanowią kapliczki w formie ustawionej na wysokim cokole niszy, przykrytej daszkiem siodłowym. Tego rodzaju kapliczka występuje w Pysznicy, przy ul. Wolności. Kapliczki w Rudzie Jastkowskiej, Pysznicy i Słomianej

posiadają zdwojoną niszę, umieszczoną jedna nad drugą i nakrytą jest daszkiem dwuspadowym.

Pyszniica – kapliczka MBNP, fot. D. Komada, 2022 r.

Osobną grupę stanowią kapliczki kubaturowe w Kłyżowie, Rędzinach, Ziarnach, Sudołach, Sołtysach oraz Krzakach, ul. Sosnowa (ob. część zagrody mieszkalnej).

Rędziny – kapliczka, stan obecny, fot. D. Komada, 2022 r.

Są to obiekty murowane z cegły pełnej, na zaprawie wapiennej, obustronnie tynkowane.

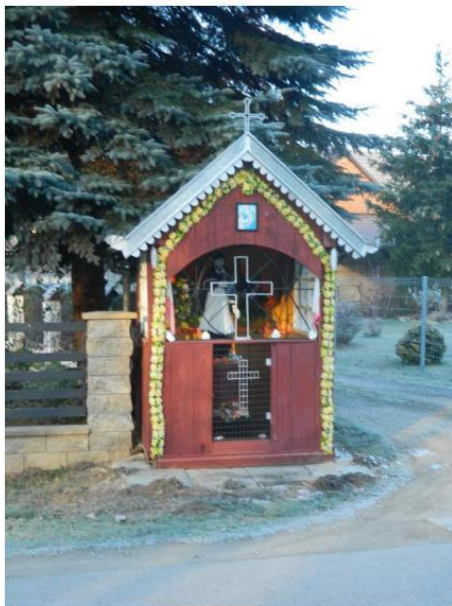
Krzaki, ul. Sosnowa – dawna kaplica, fot. D. Komada, 2022 r.

Nakryte w części nawowej dachem dwuspadowym, zaś w części ołtarzowej dachem trójpołaciowym. Wewnątrz umieszczone ołtarzyki z obrazami Matki Boskiej lub rzeźbami świętych.

Na terenie gminy zachowała się też kapliczka typu domkowego w Rudzie Jastkowskiej. Wykonana w całości z drewna z umieszczoną wewnątrz drewnianą rzeźbą św. Jana Nepomucena. Ten sam typ kapliczki – różniący się jedynie materiałem, z którego została wykonana – reprezentuje kapliczka w Chłopskiej Woli.

Oprócz różnego typu kapliczek na terenie gminy wznoszono także krzyże przydrożne. Wykonywane one były bądź z drewna bądź odlewane z żeliwa. Przykładami żeliwnego krzyża przydrożnego jest krzyż przy ul. Wałowej w Brandwicy. Krzyż ustawiony został na piaskowcowym wysokim postumencie.

Osobliwością tego terenu jest kapliczka w Piskorowym Stawie. Reprezentuje ona połączenie kapliczki dwuniszowej i krzyża przydrożnego.

*Ruda Jastkowska – kapliczka św. Jana Nep.
fot. D. Komada, 2022 r.*

*Piskorowy Staw – kapliczka
fot. D. Komada, 2022 r.*

Brandwica – krzyż przydrożny, przy ul. Wałowej, fot. D. Komada, 2022 r.

3.2. Zabytki ruchome.

a/ wpisane do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest (podobnie jak rejestr zabytków nieruchomych) przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzji o wpisie zabytku ruchomego do rejestru zabytków w przypadku uzasadnionej obawy nielegalnego zniszczenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzealnego lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wedle stanu obecnego na terenie gminy Pysznicza do rejestru zabytków ruchomych wpisany został zespół pomników nagrobnych (8 szt.) na terenie cmentarza parafialnego w Pyszniczy - nr rejestru B-907, dec. z dnia 24.08.2018 r.

3.3. Zabytki archeologiczne.

Gmina Pysznica położona jest w północno – zachodniej części województwa podkarpackiego, pod względem fizjograficznym obejmuje Równinę Biłgorajską zwaną też Równiną Puszczańską ze względu na to, że na znacznym obszarze porasta ją Puszcza Solska i Doliny Dolnego Sanu.

Równina Biłgorajska znajdująca się pomiędzy dolinami Tanwi, Dolnego Sanu oraz Wisły a Wyżyną Lubelską i Roztoczem jest płaskim, rozległym i monotonnym obszarem wznoszącym się przeciętnie na wysokości 164 -206 m n.p.m. Niewielkie urozmaicenie rzeźby terenu stanowią występujące tu sporadycznie wzniesienia wydmore oraz podmokłe zagłębienia z torfowiskami, bagnami, stawami i jeziorkami. Zbudowana jest z osadów fluwioglacjalnych i jest wyraźnie nadwieszona nad Doliną Sanu. Odwadniania jest przez rzekę Tanew, która oddziela ją od Płaskowyzu Tarnogrodzkiego.

Na zachodzie regionu z południowego wschodu na północny zachód przewija się piękna rzeka San, wzdłuż której ukształtowało się szerokie obniżenie tworzące mezoregion nazywany Doliną Dolnego Sanu, a dawniej również Nadsaniem. W ukształtowaniu doliny, położonej na wysokości 175-190 m zaznaczają się dwie wyraźne terasy. W terenie niższej dodatkowo można wyróżnić terasę dolną- zalewową. Rzeźba doliny ukształtowała się w przeszłości w wyniku wielokrotnego przemieszczania się koryta rzeki, po którym pozostały liczne pozostałości starorzeczy, zwane Sanowiskami, widoczne między innymi w najbliższej okolicy Pysznic. San, zataczając szerokie meandry, płynie na pewnych odcinkach korytem przekopanym podczas regulacji rzeki na przełomie XIX i XX wieku.

Głównym ciekim w obrębie gminy jest rzeka San, która meandruje szeroką doliną z wyraźnymi poziomami terasowymi i starorzeczami. Z prawej strony Sanu wpada do niej rzeka Bukowa oraz kilka niewielkich cieków. Rozbudowana terasa rzeki San i Bukowa, duża ilość cieków wodnych powoduje, że na obszarze gminy Pysznica znajduje się duża ilość stanowisk archeologicznych. Znane są one z badań stacjonarnych i powierzchniowych wykonanych metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski. Stanowiska posiadają różną wartość poznawczą.

Analizując stan osadnictwa prehistorycznego i średniowiecznego na obszarze gminy należ sobie zdawać sprawę z odmiennych niż obecnie warunków naturalnych. Podstawowymi czynnikami determinującymi życie społeczeństw pierwotnych był: klimat, gleby, rzeźba terenu oraz szata roślinna.

Najstarsze ślady osadnictwa pochodzą z okresu paleolitu (ok. 9000 – 8300 lat p. n. e.) i są pozostałością sezonowych obozowisk zakładanych przez wyspecjalizowanych myśliwych. Zamieszkiwane były one przez niewielkie, z reguły kilku lub kilkunastoosobowe grupy łowców, używających do wyrobu narzędzi głównie krzemienia, a także rogu, kości i drewna. Ślady osadnictwa z tego okresu na obszarze gminy występują w Bąkowie st. 1.

Kolejne ślady osadnictwa datowane są na przełom plejstocenu i holocenu, czyli około 8000 lat p. n. e. nazywany jest **mezolitem**. W tym czasie następuje migracja części wyspecjalizowanych myśliwych na północ i wschodnie obrzeże Bałtyku. Społeczności, które nie migrowały, zdołały przejść proces adaptacji, wytwarzając nowy model gospodarczy i kulturowy, uwidoczony poprzez miniaturyzację i geometryzację narzędzi krzemiennych. Materiał archeologiczny datowany na okres mezolitu (epoka kamienia) na terenie gminy reprezentują stanowiska: Jastkowice st. 1, 2, 3, 6, 9, 11

Pomimo zarysowanych wyżej różnic kulturowych, model ekonomiczny tych społeczności był podobny i stanowił udoskonalenie gospodarki łowiecko – zbierackiej znanej ze schyłkowego paleolitu. Rozprzestrzenienie się lasów zmieniło warunki polowań. Powszechnie używany był łuk. Duże ilości zbrojowników krzemiennych znajdujących się na stanowiskach świadczą o znaczeniu łowiectwa, jako podstawowej formy gospodarczej. Ostrza wykorzystywane były pojedynczo, jako groty strzał lub były składnikami dużych narzędzi kombinowanych typu harpunów. Szczególną odmianę łowiectwa stanowiło rybołówstwo, a o jego znaczeniu świadczy fakt koncentracji osadnictwa w strefie doliny Sanu i Bukowej.

Epoka neolitu (5800 – 2300 lat p. n. e.) wprowadzając gospodarke wytwórczą związaną z zajęciami rolniczymi (uprawa roli, hodowla zwierząt) doprowadziła do zmiany systemu osadnictwa. Powstały stałe osady, w których jednym z ważniejszych zajęć była produkcja naczyń glinianych.

Kultura pucharów lejkowatych jest pierwszą kulturą neolityczną, której ludność trwale opanowała tereny nad Dolnym i Środkowym Sanem. Należy przypuszczać, że przybyła ona tutaj z terenów położonych po zachodniej stronie Wisły, przede wszystkim z gęsto zaludnionej Wyżyny Sandomierskiej.

Na obszarze gminy osadnictwo tej kultury reprezentowane jest przez stanowiska: Jastkowice st. 16.

Kultura ceramiki sznurowej jest kolejną kulturą neolityczną reprezentowaną na obszarze gminy. Nazwa pochodzi od zdobień ceramiki odciskami sznura. Kulturę tę tworzyły plemiona pochodzące zapewne z terenów zaodrzańskich. Zajęła ona przede wszystkim teren Niżu oraz części Śląska i Małopolski. Ludność tego okresu trudniła się głównie hodowlą zwierząt. Dodatkowym zajęciem było rybołówstwo i zbieractwo. Śladem osadnictwa tejże kultury jest stanowisko: Kłyżów st.20.

Ponadto na obszarze gminy występują stanowiska z epoki neolitu nieokreślone kulturowo. Należą do nich stanowiska: Jastkowice st. 8, 15, Kłyżów st. 14, 16, Pysznicza st. 21.

We **wczesnym okresie epoki brązu** na przełomie III i II tysiąclecia p.n.e. umiejętność obróbki metali dotarła na ziemię polskie. Kultury związane z wczesną epoką brązu w zasadzie jeszcze nie знаły technologii wytwarzania brązu jednak pojawiły się pierwsze wytwory z miedzi, srebra i złota pochodzące z importów. Przyniosły je w latach 2300-2100 p.n.e. nowe grupy ludzkie z południa Europy reprezentujące kultury oparte na tradycji kultur ceramiki sznurowej. Na obszarze gminy okres ten reprezentują stanowiska związane z kręgiem kultur postsznurowych: Kłyżów st. 5, 14, 19, Pysznicza st. 12.

W **starszym okresie epoki brązu**, ok. 1700 roku p.n.e. tereny środkowej i wschodniej Polski oraz zachodniej Ukrainy objęte zostają osadnictwem kultury trzcinieckiej. W międzyrzeczu Wisły i Sanu podstawowe znaczenie miała gospodarka hodowlana i łowiecko-zbieracka, co wynikało przede wszystkim z warunków środowiska naturalnego. Na większości obszaru zajmowanego przez tę kulturę, zwłaszcza poza wyżynami lessowymi, przeważają niewielkie osady z domami konstrukcji słupowej, ze ścianami z plecionki lub pólziemiankami oraz

krótkotrwałe obozowiska z zabudową typu szałasowego. Na obszarze gminy osadnictwo tej kultury reprezentowane jest przez stanowiska: Kłyżów st. 20.

W ciągu środkowego (III), młodszego (IV) i późnego (V) okresu epoki brązu ukształtowała się i funkcjonowała tzw. **grupa tarnobrzeska kultury lużyckiej**. Wchodzi ona w skład wielkiego kompleksu tzw. kultur popielnicowych, obejmującego znaczne partie Europy zachodniej, środkowej i południowej, których wspólnym elementem był ciałopalny obrządek pogrzebowy i dominacja pochówków popielnicowych. Z obszaru gminy znanych jest 16 stanowisk zlokalizowanych w miejscowościach Brandwica, Bąków, Jastkowice, Kłyżów i Pysznic.

W ciągu VI okresu epoki brązu, na bazie kultury lużyckiej rozwinęła się **kultura pomorska zwana kulturą urn twarzowych** i trwała od okresu halsztackiego po schyłek III wieku p.n.e. . Ludność tej kultury zajmowała się hodowlą oraz po raz pierwszy, uprawą na dużą skalę zbóż głównie żyta. Obrządek pogrzebowy był ciałopalny. Szczątki chowano w grobach skrzyniowych, składających się z kamiennych płyt wkopanych w ziemię, w których składano kilka lub kilkanaście popielnic. Właśnie urny stały się wyróżnikiem dla rozpoznawania tego kręgu kulturowego. Popielnice były stylizowane na popiersia ludzkie, z przedstawieniem ludzkiej twarzy, często przyozdobione kolczykami oraz naszyjnikami bursztynowymi i szklanymi. Ta stylizacja powstała pod wpływem sztuki Etrusków. Ten rodzaj stanowiska spotykamy w Kłyżowie st. 5.

Pierwsze wieki naszej ery to okres wpływów rzymskich **epoki żelaza**, kiedy to stwierdza się silne oddziaływanie kultury prowincjonalno – rzymskiej, a nawet dochodziło do kontaktów handlowych z Cesarstwem Rzymskim. Rzymianie udawali się tutaj w poszukiwaniu cenionego u nich bursztynu, przywożąc w zamian broń, ekskluzywne wyroby lub płacąc pieniędzmi, które są dość częstym znaleziskiem. W tym też okresie rozwijała się na naszym terenie tzw. kultura przeworska. Na terenie gminy reprezentują ten okres następujące stanowiska: Kłyżów st. 4 i Pysz-nica st. 1, 2.

W wyniku olbrzymich przemieszczeń ludności, jakie miały miejsce pod koniec IV i w V wieku n.e. na ten teren napływała także ludność słowiańska zamieszkująca pierwotnie tereny położone znacznie dalej na Wschodzie. Był to

czas, kiedy rozpoczynał się okres zwany **wczesnym średniowieczem**, trwający aż do połowy XIII w. Od tego czasu możemy mówić o ciągłości osadniczo - kulturowej, a także stosując metodę retrospekcyjną wykorzystać późniejsze przekazy piśmienne. Cały ten okres wczesnego średniowiecza jest mocno zróżnicowany. Na początku mamy do czynienia z jednolitą kulturą na znacznych przestrzeniach i nie-zróżnicowanym społeczeństwem. Od przełomu VII i VIII wieku powstawały pierwsze ugrupowania plemienne, a w X wieku pierwsze organizmy państwowe. Z omawianego okresu pochodzą stanowiska archeologiczne: Jastkowice st. 1, 13, 14, 15, Kłyżów st. 4, 10, 13, 14, 20.

Z okresu **średniowiecza** pochodzi stanowisko 12 w Kłyżowie.

Wykaz stanowisk archeologicznych gminy Pysznica, będących w ewidencji stanowi załącznik nr 2 niniejszego opracowania.

3.4. Krajobraz kulturowy.

Obszar gminy Pysznica pod względem ukształtowania powierzchni jest dość słabo zróżnicowany krajobrazowo. W jego krajobrazie występują płaskodenne doliny rzeczne i wynoszące się ponad ich poziom wysoczyzny zwane płaskowyżami. Rolniczy charakter gminy znajduje odzwierciedlenie krajobrazie, w którym dominują lasy, pola uprawne, przeplatane łąkami i pastwiskami. Wśród pól pojawiają się kępy zadrzewień i zakrzewień oraz niewielkie laski. Krajobraz urozmaicają rzeki (San, Gilówka, Bukowa, Dębowiec), śródpolne oczka wodne, bagna, torfowiska śródleśne, stawy czy starorzecza (okolice Brandwicy, Jastkowice czy Sudołów). Niewątpliwie bogactwem naturalnym gminy są rozległe i zwarte kompleksy leśne o wybitnych właściwościach przyrodniczych i krajobrazowych, zajmujące środkową część Puszczy Solskiej i Sandomierskiej oraz doliny Sanu.

Z najcenniejszych kompleksów leśnych utworzono w 1984 roku Park Krajobrazowy „Lasy Janowskie”. W jego obrębie znajdują się rezerваты przyrody „Imielity Ług” i „Jastkowice”.

Trzeba zaznaczyć, że tereny rolne, łąkowe i leśne przecinają liczne ciekły wodne, w części uregulowane. Występują tu też sporadycznie wydmy (Lisie Górki, Krzemienne Górki) oraz torfowiska.

Rezerwat przyrody „Jastkowice”, fot. D. Komada, 2022 r.

Rezerwat przyrody „Imielity Ług”, fot. D. Komada, 2022 r.

Nieodłącznym składnikiem krajobrazu jest zabudowa skupiona we wsiach. Głównymi dominantami krajobrazowymi wyróżniają się wsie: Jastkowice, Pysznica, Kłyżów, Krzaki, w których zlokalizowane są kościoły parafialne.

W krajobrazie gminy eksponowana jest zabudowa miejscowości położonych nad Sanem i Bukową (Pysznica, Sudoly, Jastkowice, Chłopska Wola, Brandwica). Osadnictwo gminy Pysznica wykazuje ścisły związek z formami krajobrazu naturalnego. Charakterystyczne jest lokalizowanie zabudowy w jednym rzędzie wzdłuż drogi przebiegającej równoległe do starego koryta rzeki. Najstarsza osada (Jastkowice) o charakterze przedlokacyjnym reprezentuje układ placowy. Centrum osady stanowi owal placu zwany niekiedy nawsiem, przy którym zlokalizowane są obiekty użyteczności publicznej oraz zabudowa mieszkaniowa. Formy osadnictwa lokacyjnego (Brandwica) reprezentuje rozproszoną ulicówkę z nawsiem (okres średniowieczny). Osadnictwo okresu nowożytnego reprezentowane jest przez dawne wsie: Bąków (ob. część wsi Brandwica), Chłopska Wola, Kłyżów, Kochany (ob. część wsi Jastkowice), Olszowiec (ob. część wsi Pysznica), Słomiana, Studzieniec oraz Sudoly. Wsie posiadają typ zabudowy: łańcuchowy i wielodrożny.

*Pysznica – Budynek dawnej szkoły
fot. D. Komada, 2022 r.*

*Jastkowice – Dom ze sklepem
fot. D. Komada, 2022 r.*

4. Ocena stanu zasobu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego -silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli okazje,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony) oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W poniższej tabeli przedstawione zostały wyniki analizy SWOT, skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w gminie Pysznica. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki. Które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe.

W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania,

wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego programu – konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo gminy tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

SILNE STRONY GMINY PYSZNICA	SŁABE STRONY GMINY PYSZNICA
<ul style="list-style-type: none"> * otwartość i przychylność władz samorządowych; * dogodne położenie gminy względem szlaków komunikacyjnych, sąsiedztwa ośrodka przemysłowego jakim jest miasto Stalowa Wola; * akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych gminy; * środowisko przyrodnicze gminy sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu; * występujące formy prawne ochrony przyrody (Natura 2000, Park Krajobrazowy „Lasy Janowskie”, Rezerwat przyrody „Jastkowice” i „Imielity Ług”); * posiadanie gminnej ewidencji zabytków; * bogata i ciekawa historia gminy; 	<ul style="list-style-type: none"> * słabo rozwinięte zaplecze turystyczne; * brak systemu informacji turystycznej; * brak wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej układów przestrzennych i krajobrazowych; * niewystarczająca ilość środków finansowych na ochronę zabytków; * słaby stopień wykorzystania przez gminę walorów dziedzictwa kulturowego; * słaba promocja przez gminę walorów kulturowych, przyrodniczych i turystycznych; * słaby stopień pokrycia terytorium gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego; * znikoma edukacja na temat ochrony dziedzictwa kulturowego;

<ul style="list-style-type: none"> * zachowane obiekty sakralne o znaczeniu regionalnym; * liczne stanowiska archeologiczne; * oznakowane piesze i rowerowe szlaki turystyczne; * możliwość organizacji spływów kajakowych (San, Bukowa); * silne poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców; * bogaty zespół ruchomych dzieł sztuki zgromadzonych w obiektach sakralnych, stanowiący zbiory będące świadectwem minionych epok; * żywa tradycja - kultywowanie dawnych tradycji i obrzędów na terenie gminy poprzez istniejące instytucje kultury i stowarzyszenia; 	<ul style="list-style-type: none"> * niewielka baza hotelowa (gospodarstwa agroturystyczne)
--	--

SZANSE GMINY PYSZNICA	ZAGROŻENIA GMINY PYSZNICA
<ul style="list-style-type: none"> * możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; * wykorzystanie walorów przyrodniczych i zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; * wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; * kreowanie nowych obszarów i pro- 	<ul style="list-style-type: none"> * brak jasnych i przejrzystych przepisów regulujących działania przrzt obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; * brak skutecznej egzekucji prawa; * brak realnych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; * jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego

<p>duktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych;</p> <p>* poprawa dostępności do zabytków poprzez wprowadzenie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej;</p> <p>* rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa;</p> <p>* wysoka atrakcyjność turystyczna regionu;</p> <p>* wzrost rangi aktywnego wypoczynku w kształtowaniu się nowego stylu życia i spędzania wolnego czasu;</p> <p>* duże zainteresowanie regionalizmem na świecie;</p> <p>* rozwój działalności gospodarczej o charakterze turystycznym na bazie dziedzictwa kulturowego; rozwinięcie bazy agroturystycznej, powstanie nowych miejsc pracy;</p> <p>* zatrzymanie degradacji substancji zabytkowe i poprawa estetyki miejscowości;</p> <p>* wypromowanie wizerunku gminy jako terenu posiadającego wyrazistą tożsamość kulturową;</p> <p>* aktywność lokalnych społeczności</p>	<p>wykorzystania lub przeciwnie – jedynie jako zasobu historycznego;</p> <p>* skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;</p> <p>* zerwanie ciągłości kulturowej – zmiana systemu wartości pomiędzy pokoleniami;</p> <p>* zanik wrażliwości na regionalne wartości zabytkowe w budownictwie prywatnym i publicznym;</p>
---	--

mająca na celu kultywowanie dawnych tradycji; * Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne jako element promocji i budowania więzi lokalnych.	
--	--

5. Zadania.

Koordinacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego jest warunkiem podstawowym i niezbędnym do realizacji zadań wytyczonych w Programie opieki nad zabytkami.

Można to osiągnąć poprzez:

- uwzględnienie warunków ochrony zabytków (w tym krajobrazu kulturowego) i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody, równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy,
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań priorytetowych, wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy,
- uwzględnianie w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego, związanego z założeniami ruralistycznymi,
- wykorzystanie nowej formy prawnej ochrony zabytków jaką stanowi park kulturowy,
- przeciwdziałanie tendencjom rozpraszania zabudowy wsi,
- uwzględnianie w Studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego problematyki form zabudowy tradycyjnej oraz

egzekwowanie nawiązywania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów.

5.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i układów ruralistycznych na obszarach wiejskich.

- Staranne planowanie przestrzenne wsi, respektujące wartości układu ruralistycznego,
- Nawiązanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów (regionalizm) i konsekwentnego egzekwowania praw w tym zakresie,
- Opracowanie katalogu form budownictwa regionalnego i jego praktyczne wykorzystanie przy realizacji nowych inwestycji przede wszystkim w zakresie budownictwa mieszkalnego, zwłaszcza na obszarach stref ochrony konserwatorskiej i historyczne ukształtowanych i czytelnych do dziś układów przestrzennych,
- Ochrona najcenniejszych obiektów „in situ”,
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych zabytkowych obiektach budownictwa drewnianego, oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje, itp.)
- Wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów.

5.2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów, charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, na którym zlokalizowana jest gmina.

- Podjęcie działań zmierzających do objęcia ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych o znaczących dla regionu wartościach historycznych, artystycznych i naukowych.

Proponuje się uwzględnienie w w/w działaniach następujących obiektów:

- * Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego w Jastkowicach,
- * Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża i św. Jana Chrzciciela w Pysznicy,

* Budynek plebanii w Jastkowicach,

- Prowadzenie prac remontowych w obiektach zabytkowych, stanowiących własność władz samorządowych, zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi.

W pierwszej kolejności należy wykonać:

- * Prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne;
- * Działania zmierzające do kompleksowej rewaloryzacji d. plebanii w Pysz nicy - (Kontynuacja prac remontowych)
- * Starania o zachowanie i ochronę drewnianego budownictwa w gminie; zachowanie nielicznych już „enklaw” tego budownictwa „in situ”.
- * Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych organizowanych w zabytkowych budynkach jako jedna z możliwych form ratowania niedoinwestowanych, niszczonej i ginącej z krajobrazu obiektów drewnianych.
- * Zapewnienie respektowania wymogów ochrony konserwatorskiej w stosunku do obiektów i zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w strefach ochrony konserwatorskiej.
- * Prowadzenie w pierwszej kolejności prac zabezpieczających i powstrzymujących proces destrukcji, remontowanie zgodnie z wymogami konserwatorskimi, preferowanie działań zabezpieczających autentyczną substancję zabytkową.
- * Eliminowanie prac adaptacyjnych i remontowych przeprowadzanych ze szkodą dla substancji zabytkowej obiektu.
- * Reagowanie samorządu na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków, w konsekwencji prowadzące do uszkodzeń i zniszczeń.
- * Przy sprzedaży przez gminę obiektów zabytkowych preferowanie inwestorów zobowiązujących się do właściwego zagospodarowania obiektów nieużytkowanych.
- * Wdrożenie systemu wsparcia finansowego dla właścicieli i użytkowników zabytkowych obiektów (wpisanych do rejestru i do gminnej ewidencji zabytków) przeznaczonego na wykonanie remontów i konserwacji budynków (ulgi

podatkowe, finansowanie prac inwentaryzacyjnych i dokumentacyjnych, współfinansowanie remontów).

* Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów, ze szczególnym uwzględnieniem zasad konserwatorskich dotyczących umieszczania reklam, kolorystyki elewacji oraz poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń.

* Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp.

* Podjęcie działań mających na celu zaktualizowanie gminnej ewidencji zabytków w formie kart ewidencyjnych i jej dalsze prowadzenie poprzez:

- 1) monitoring dotyczący stanu zachowania obiektów zabytkowych, prowadzonych prac remontowych i konserwatorskich oraz bieżące wprowadzanie danych do komputerowej bazy ewidencji gminnej wraz z wykonaniem kart zabytków figurujących w gminnej ewidencji
- 2) wypracowanie zasad wymiany informacji i aktualizacji danych dotyczących obiektów zabytkowych, objętych gminną ewidencją zabytków pomiędzy Urzędem Ochrony Zabytków – Delegatura w Tarnobrzegu a Urzędem Gminy w Pysznicy.
- 3) opracowanie katalogu form budownictwa regionalnego i jego praktyczne wykorzystanie przy realizacji nowych inwestycji, przede wszystkim w zakresie budownictwa mieszkalnego, zwłaszcza na obszarach historycznie ukształtowanych i czytelnych do dziś układów przestrzennych.
- 4) przeprowadzenie prac konserwatorskich zabytkowych nagrobków znajdujących się na cmentarzu parafialnym w Pysznicy,
- 5) Na terenie cmentarza parafialnego w Pysznicy należy wydzielić specjalny teren i urządzić tam lapidarium, w którym godne miejsce znalazłyby pomniki usuwane z miejsc wtórnych pochówków, a które ze względów historycznych i artystycznych powinny być zachowane.

5. 3. Opieka nad zabytkami ruchomymi.

- Wspieranie prac konserwatorskich zespołów zabytków ruchomych w kościele parafialnym w Pysznicy, Jastkowicach i kaplicy w Olszowcu.
- Podjęcie działań w zakresie ochrony zabytkowego wyposażenia kapliczek przydrożnych drogą wymiany oryginałów na kopie oraz umieszczanie zabytków w zbiorach publicznych (państwowych i kościelnych).
- Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek, figur i krzyży przydrożnych na zachowanie lub przywrócenie ich pierwotnej, tradycyjnej formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego.

5. 4. Opieka nad zabytkami archeologicznymi.

Dziedzictwo archeologiczne ma zasadnicze znaczenie dla wiedzy o historii ludzkości. Skutki ostatnich wojen, industrializacja, nielegalne i nienaukowe wykopaliska sprawiły, że wśród europejskiej społeczności wzrosła świadomość w tym zakresie. W styczniu 1992 roku w La Valetta przyjęto Europejską Konwencję o ochronie dziedzictwa archeologicznego, nakładając na sygnatariuszy obowiązek objęcia przez państwo ochroną reliktyw przeszłości oraz właściwego kształtowania prawa w celu jej ochrony. Polska jest sygnatariuszem tej konwencji.

- Dla właściwej i pełnej ochrony dziedzictwa i środowiska kulturowego ważne jest rozpoznanie i zbadanie materiału archeologicznego. Podstawowym programem badawczym, realizowanym w Polsce od połowy lat 70-tych XX wieku, którego celem jest rejestracja stanowisk archeologicznych w oparciu o badania powierzchniowe jest Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Na podstawie wyników tworzony jest wykaz stanowisk archeologicznych w obrębie terenu, stanowiącego fragment umownie podzielonego obszaru Polski (prostokąt o powierzchni ok. 35 km²). Ilość stanowisk na poszczególnych obszarach jest zróżnicowana, zestawienie liczbowe jest ciągle aktualizowane. Niewielki procent wszystkich stanowisk

jest dogłębnie przebadany. Dla gminy Pysznica wykonano AZP na przelomie lat 80-tych i 90-tych XX wieku.

- Stanowiska archeologiczne ze względu na położenie (w dużej masie) na polach uprawnych są zagrożone dewastacją i nieodwracalną utratą. Wśród miejscowej ludności nie ma świadomości wieku owych zabytków. Ochrona stanowisk archeologicznych często to tylko dobra wola użytkownika pola. Trudno winić miejscową ludność za nienależytą dbałość, ale brak aktualnej wiedzy prowadzi właśnie w tym kierunku.
- Obszar gminy Pysznica charakteryzuje się występowaniem interesujących stanowisk archeologicznych. Część z nich należałoby objąć badaniami wykopaliskowymi, które umożliwiłyby ich pełniejszą charakterystykę. Rozpoznanie należałoby przeprowadzić na stanowiskach z wszystkich okresów; wydają się, że ważne byłyby stanowiska, na których stwierdzono wielofazowość zasiedlenia.
- Wszelkie prace ziemne w obrębie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych prowadzić w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

5.5. Ochrona wartości niematerialnych.

- Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności lokalnej.
- Utrwalenie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca, lokalizacji nieistniejących obiektów o znaczeniu dla historii regionu.
- Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowych – przysiółków, historycznych nazw ulic itp., inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie, promujących lokalną historię i lokalne tradycje.
- Utrzymanie i bieżąca konserwacja figur przydrożnych i pomników połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami.

- Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp., poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji nt. przeszłości kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.,
- Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania, wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- Otaczanie opieką historycznych miejsc kultu religijnego.
- Wspieranie i promowanie lokalnych inicjatyw – imprez kultywujących tradycje, regionalny strój, obrzędy.

5. 6. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego.

5. 6. 1. Rozwój turystyki i działania promocyjne:

- a/ kreowanie szlaków edukacyjno – turystycznych po zasobach dziedzictwa kulturowego gminy,
- b/ wspieranie rozwoju agroturystyki z wykorzystaniem zabytkowych obiektów budownictwa drewnianego,
- c/ wykorzystanie zasobów kulturowych w promocji gminy i intensyfikacji jej rozwoju, szczególnie obszarów wiejskich np. w powiązaniu z ochroną środowiska, inwestycjami w otoczeniu rolnictwa, ochroną tradycyjnych form gospodarowania.

5. 6. 2. Działania edukacyjne:

- a/ inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia ochrony dóbr kultury oraz dalszy rozwój strony internetowej gminy, a zwłaszcza galerii *Warto zobaczyć* poprzez uzupełnienie opisów dot. prezentowanych obiektów,

- b/ budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków
- c/ wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa, ze szczególным uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn.
- d/ popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy premiujące wiedzę i znanstwo dziedzictwa kulturowego.
- e/ wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa archeologicznego.
- f/ inicjowanie i wspieranie rozwoju szkolnych izb tradycji (gromadzących dawne i współczesne fotografie dokumentujące przestrzeń kulturową; przedmioty użytku codziennego przodków itd.

6. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami gminy

Pysznica.

Zakłada się, że zadania określone w Programie opieki nad zabytkami gminy Pysznica będą realizowane w wyniku następujących działań:

- a/ ścisła współpraca władz samorządowych z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi ośrodkami naukowymi.
- b/ działania własne władz samorządowych:
 - * **prawne** – sporządzenie i uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego obiektów, które winny być objęte ochroną, powoływanie parków kulturowych.
 - * **finansowe** – należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

- * **programowe** – realizacja projektów i programów regionalnych
- * **działania promocyjne i edukacyjne.**

c/ działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej

Zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prezydent, burmistrz, wójt ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy.

Zaleca się, aby sprawozdania te były przekazywane do wiadomości Urzędu Ochrony Zabytków – Delegatura w Tarnobrzegu.

Kolejna edycja (aktualizacja gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pysznica ma być opracowana po czterech latach od przyjęcia go przez Radę Gminy Pysznica.

7. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Na mocy art. 87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym m.in. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu Gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,

- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,
- liczba zweryfikowanych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków,
- liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do rozbiórki,
- liczba wykonanych opracowań studialnych i dokumentacyjnych,
- liczba obiektów w otoczeniu których stworzono odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej oraz zastosowano odpowiednie podświetlenie,
- liczba obiektów poddanych odbudowie, rewaloryzacji lub konserwacji,
- liczba obiektów, w których założono instalacje zabezpieczające przed pożarem i kradzieżą
- liczba zajęć w przedszkolach i szkołach na temat zabytków,
- liczba uczestników lub konkursów, wystaw i innych działań dotyczących dziedzictwa i tradycji,
- liczba tablic i plansz informacyjnych dotyczących najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych z terenu gminy,
- liczba tablic informacyjnych dotyczących ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych,
- liczba obiektów ujętych w internetowej bazie danych,
- liczba audycji radiowo-telewizyjnych i materiałów prasowych popularyzujących dziedzictwo kulturowe,
- liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego,
- liczba przewodników, folderów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

8. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Pysznica.

Przygotowany program jest zbiorem celów dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie władz samorządowych, także źródła finansowania nie

odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. Zakłada się, zatem, że źródłem finansowania zadań będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (prywatne, rządowe itp.). Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku.

Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

1. rządowy program odbudowy zabytków
2. dotacje ministra kultury
3. programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
4. promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
5. dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
6. dotacje powiatowe
7. dotacje gminne
8. dotacje Województwa

Źródła zagraniczne:

1. źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych
2. źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG

8.1 ŹRÓDŁA KRAJOWE

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest to Program, który wesprze samorządy w poprawieniu stanu, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchroni przed degradacją i niszczeniem.

Program dopuszcza finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego.

Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczony na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace.

Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%.

Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez Bank Gospodarstwa Krajowego, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł
- do 500 000 zł
- do 3 500 000 zł.

Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielany przez ministra właściwego ds. kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Ogłaszane decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego programy operacyjne stanowią podstawę ubiegania się o środki ministerialne na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje

kultury, instytucje filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze. Programy operacyjne określają: cele, zadania, typy projektów, alokację finansową, uprawnionych wnioskodawców, tryb naboru i wyboru wniosków, kryteria oceny, zobowiązania wnioskodawców, wskaźniki monitoringu. Przy ocenie wniosków branych jest pod uwagę wiele kryteriów, m.in.: wartość merytoryczna, zakorzenienie w tradycji, zasadność realizacji projektu, wiarygodność organizatora, efektywność wykorzystania środków. Programy są ogłaszane rokrocznie, z reguły w kilku priorytetach.

Celem Programu „Dziedzictwo kulturowe” jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

a/ Ochrona zabytków

Strategicznym celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów priorytetu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach priorytetu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. W pierwszej kolejności wsparcie otrzymywać będą obiekty najbardziej zagrożone oraz zabytki najcenniejsze – wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznane za Pomniki Historii oraz te, posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Biorąc pod uwagę fakt, że priorytet ma charakter ogólnopolski, szczególnie nacisk kładziony jest też na projekty uwzględniające rolę zabytków w rozwoju turystyki. Dlatego istotnym celem priorytetu jest kierowanie pomocy dla cennych obiektów położonych na terenach uboższych gospodarczo i turystycznie, czego efektem będzie zwiększenie dostępności do zabytków, podniesienie atrakcyjności

regionów i wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Mimo, że określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub, gdy stan zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac.

Istotnym elementem branym pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie ich doświadczenie, podejmowanie w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu zabytkowego oraz umiejętność pozyskiwania innych niż ministerialne środków na realizację zadania, a także zdolność do maksymalnego wykorzystania w przyszłości potencjału dofinansowanej inwestycji. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach priorytetu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
2. Prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków).
3. W przypadku zadań określonych w ust. 1 można ubiegać się wyłącznie o dofinansowanie kosztów określonych w art. 77. ustawy z dnia 23 lipca

2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.).

4. Do priorytetu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

Uprawnieni wnioskodawcy :

1. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

2. W przypadku zadań określonych w § 1 ust. 1 pkt. 2 regulaminu tego priorytetu o dofinansowanie ubiegać mogą się wyłącznie wnioskodawcy, których działalność nie jest finansowana ze środków publicznych.

3. O dofinansowanie w ramach priorytetu nie mogą ubiegać się państwowe instytucje kultury, publiczne szkoły oraz uczelnie wyższe, uczelnie artystyczne oraz inne podmioty, o których mowa w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tryb naboru: do 30 listopada br. i 31 marca następnego. Nabory listopadowe zazwyczaj wyczerpują alokację na dany rok.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 25 000,00 zł.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Dofinansowanie, zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych.

4. W przypadkach określonych w art. 8 ust. 2 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone w kwocie do 100% nakładów koniecznych.

5. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest umieścić we wniosku stosowną informację na ten temat wraz z uzasadnieniem. Wniosek niezawierający takiego uzasadnienia zostanie odrzucony jako błędny formalnie.

Na podstawie art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

UWAGA!!! – *Sporządzenie ekspertyz, badań, dokumentacji, programów lub projektów stanowi koszty kwalifikowane jedynie w przypadku, gdy są częścią prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, bądź wynikają z prowadzonych pmc i są wykonywane po dacie podpisania umowy o dotację.*

b. Ochrona zabytków archeologicznych

Strategicznym celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących nieinwazyjne badania archeologiczne, ewidencję i inwentaryzację zabytków archeologicznych oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Cel ten został sformułowany w oparciu o fundamentalną dla ochrony dziedzictwa kulturowego zasadę zrównoważonego rozwoju, która dopuszcza inwazyjne metody badawcze jedynie w ostateczności, gdy stanowisko (zabytek archeologiczny) narażone jest na bezpośrednie zniszczenie spowodowane oddziaływaniem przyrodniczym, bądź działaniami człowieka.

Stąd zadaniem priorytetu jest wspieranie i promocja badań prowadzonych metodami niedestrukcyjnymi, wykorzystującymi techniki tradycyjne oraz nowoczesne osiągnięcia techniczne, a także publikacja ich wyników. Nie będą natomiast wspierane projekty, które prowadzą do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym).

Ze względu na rozległość, różnorodność, a zwłaszcza nieodnawialność zasobów tworzących dziedzictwo archeologiczne oraz złożoność procesów związanych z jego badaniem i ochroną, kluczowe dla właściwej realizacji celów priorytetu jest nie tylko zachowanie wysokiej wartości naukowej i poznawczej prowadzonych działań, lecz również przestrzeganie w trakcie ich realizacji określonych norm międzynarodowych, wskazanych w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska). Zadania finansowane z ramach priorytetu powinny być realizowane zgodnie z tymi zasadami. Szczególnie istotne jest upowszechnianie wyników badań już zakończonych, które do tej pory nie doczekały się opracowania i publikacji, stąd projekty podejmujące takie zagadnienia będą wyżej oceniane.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem, umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach priorytetu rozszerzony zostaje zakres finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu.

Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy, dysponując niezbędnym doświadczeniem oraz zapleczem organizacyjnym i naukowym, gwarantują stabilność działania oraz wysoki poziom kadry odpowiedzialnej za realizację podjętych zamierzeń merytorycznych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach priorytetu powinno być upowszechnienie w środowisku naukowym i konserwatorskim wyników przeprowadzonych dotychczas badań, co pozwoli na wykorzystanie ich do świadomej i zrównoważonej ochrony dziedzictwa. Równoległe działania te powinny rozwijać świadomość społeczną, zarówno, jeśli chodzi o wartość dziedzictwa archeologicznego, jak i potrzebę jego zachowania i ochrony, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- 1) ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- 2) nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- 3) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

W przypadku wyników archeologicznych badań poprzedzających inwestycje, dofinansowane mogą być wyłącznie koszty opracowania redakcyjnego i publikacji książkowej oraz ewentualnych dodatkowych analiz, które nie zostały wykonane w ramach umowy z inwestorem.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury;
 - 2) państwowe instytucje kultury;
 - 3) organizacje pozarządowe;
 - 4) publiczne uczelnie akademickie;
 - 5) niepubliczne uczelnie akademickie;
 - 6) podmioty prowadzące działalność gospodarczą.
1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 30 000 zł.
 2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.
 3. Maksymalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi 200 000 zł oraz nie może przekraczać 85% budżetu przedstawionego we wniosku.

Wnioskodawca może ubiegać się o dofinansowanie zadania na okres dwóch kolejnych lat. Zadania dwuletnie muszą spełniać następujące warunki:

- 1) wnioskodawca przedstawia w formularzu wniosku odrębne kosztorysy i harmonogramy na każdy rok realizacji zadania;

2) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie minimalnej i maksymalnej kwoty dofinansowania wnioskowanego na dany rok realizacji, określone w § 14 ust. 1 i ust. 3 regulaminu priorytetu;

3) w każdym roku realizacji zadania obowiązują wymagania odnośnie procentowego udziału dofinansowania ministra w stosunku do rocznego budżetu zadania określone w § 14 ust. 3 regulaminu priorytetu, z zastrzeżeniem § 14 ust. 7-9

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku, określona zostaje całościowa kwota dofinansowania wraz z podziałem na każdy rok realizacji.

Koszty kwalifikowane:

1. Honoraria i wynagrodzenia:

- wykonawców badań, dokumentacji, konserwacji i analiz specjalistycznych,
- autorów tekstów i opracowań,
- redaktorów, tłumaczy i recenzentów tekstów do publikacji.

2. Zakup usług związanych z realizacją zadania:

- analizy i badania specjalistyczne, np. metalograficzne, dendrologiczne,
- wykonanie dokumentacji, także w formie cyfrowej (np. modele 3D, skany),
- konserwacja zabytków ruchomych,
- wykonanie zdjęć lotniczych,
- badania nieinwazyjne, np. geomagnetyczne, elektrooporowe

3. Koszty związane z publikacją, w tym:

- projekt, skład, łamanie, druk,
- opracowanie fotografii i ilustracji,
- tłoczenie płyt,
- publikacja w internecie.

4. Organizacja realizacji zadania, w tym:

- wynajęcie sprzętu niezbędnego do wykonania badań,
- zakup map niezbędnych do realizacji zadania,
- zakup niezbędnych materiałów biurowych,
- koszty transportu i wyjazdów w teren (z wyłączeniem noclegów),
- koordynacja zadania,
- obsługa finansowo-księgową (nie dotyczy instytucji kultury oraz uczelni).

5. Promocja zadania, w tym: ogłoszenia w mediach i internecie, ulotki i broszury reklamowe, organizacja wystaw, spotkań i konferencji (ale nie udział w konferencjach organizowanych przez inne podmioty).

Koszty promocji nie powinny przekraczać 10% budżetu zadania.

c. Rozwój infrastruktury kultury – Infrastruktura kultury

Celem Programu „Rozwój infrastruktury kultury” jest wsparcie infrastruktury i poprawa funkcjonowania podmiotów prowadzących działalność kulturalną, szkół i uczelni artystycznych oraz domów kultury.

Celem priorytetu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Od wielu lat sytuacja podmiotów działających w sferze kultury ukazuje ogromne potrzeby wsparcia finansowego, które umożliwi ich modernizację i rozwój, a także zwiększenie dostępu i podniesienie atrakcyjności oferty kulturalnej.

Strategicznym celem priorytetu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze. Katalog działań priorytetu, obejmujący prace budowlane, zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, czy sporządzanie dokumentacji technicznej, daje możliwość finansowania zadań generujących istotne zmiany jakościowe, w zakresie sprawności i efektywności funkcjonowania zaplecza materialno-technicznego, podmiotów objętych priorytetem.

Ze względu na zróżnicowany stan infrastruktury w tym sektorze założenia priorytetu dopuszczają finansowanie różnorodnych zadań. Szczególnie istotne są: poprawa stanu infrastruktury kultury zwiększająca dostęp do oferty kulturalnej i podnosząca jej atrakcyjność, działania przyczyniające się do faktycznego zwiększenia potencjału instytucji kultury, dostosowanie do standardów europejskich, wzrost konkurencyjności podmiotu, wzmocnienie działalności o charakterze ponadregionalnym. Konieczne jest także wspieranie zadań o charakterze interwencyjnym, likwidujących skutki zdarzeń losowych, klęsk żywiołowych lub

związanych z prowadzeniem wieloletnich inwestycji, wdrażaniem działań zapewniających niezbędne warunki do prowadzenia działalności kulturalnej.

Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów, o wyżej nakreślonym profilu, jest stabilność finansowa i organizacyjna, zostaje wprowadzona w ramach priorytetu możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu priorytetu w danym roku budżetowym. Wsparcie finansowe kierowane będzie do podmiotów, których zadania powstaną w oparciu o stabilne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują konsekwentną realizację podjętych działań, a inwestycje wpiszą się w ich kompleksowe plany rozwoju. Istotnym kryterium oceny projektów będą zarówno korzyści, wynikające z realizacji zadania na tle potrzeb podobnej grupy wnioskodawców, jak i zdolność do prowadzenia działań inwestycyjnych oraz dotychczasowa działalność kulturalna w okresie 2 ostatnich lat.

Inwestycje w zakresie poprawy infrastruktury, poprzez tworzenie przyjaznej i nowoczesnej bazy technicznej, powinny przyczynić się do zwiększenia efektywności działalności instytucji kultury oraz wzrostu uczestnictwa w kulturze.

1. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących zadań inwestycyjnych służących prowadzeniu działalności kulturalnej:

- 1) budowa, roboty budowlane, przebudowa, remont wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych i wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej;
- 2) zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych;
- 3) przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji, w tym projektów architektonicznych, studiów wykonalności, analizy oddziaływania na środowisko;
- 4) zadania dotyczące budowy, rozbudowy i przebudowy obiektów budowlanych wraz z zakupem niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem domów kultury, centrów kultury oraz ośrodków kultury;
- 2) państwowe instytucje kultury;
- 3) jednostki samorządu terytorialnego – z wyjątkiem sytuacji, gdy występują o dofinansowanie jako organy prowadzące domy kultury, centra kultury oraz ośrodki kultury;
- 4) organizacje pozarządowe;
- 5) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

1. Minimalna kwota wnioskowanego dofinansowania wynosi:

- 1) 50 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 2 i pkt. 3 regulaminu priorytetu;
- 2) 300 000 zł – w przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 i pkt. 4 regulaminu priorytetu.

2. W szczególnych przypadkach minister może przyznać dofinansowanie w kwocie niższej od minimalnej kwoty wnioskowanej.

3. Wnioskowane dofinansowanie nie może przekraczać:

- 1) 75% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania nie wyższej niż 3 000 000 zł;
- 2) 50% budżetu przedstawionego we wniosku w przypadku zadań o kwocie wnioskowanego dofinansowania wyższej niż 3 000 000 zł.

Koszty kwalifikowane:

Budowa, roboty budowlane, przebudowa i remont obiektu budowlanego na cele działalności kulturalnej i edukacyjnej w zakresie kultury – koszty prac wykonywanych w obiektach lub koszty adaptacji obiektów, służących poprawie warunków ich funkcjonowania, tj.

- budowa – wykonanie obiektu budowlanego w określonym miejscu, a także odbudowa, rozbudowa, nadbudowa obiektu budowlanego;
- roboty budowlane – prowadzenie prac polegających na budowie, przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego;

- przebudowa (modernizacja) – wykonanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego;
- remont – wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, przy czym możliwe jest stosowanie wyrobów budowlanych innych, niż użyto w stanie pierwotnym. Dopuszcza się prace remontowe polegające na bieżącej konserwacji i wykończeniu obiektu (malowanie ścian, cyklinowanie podłóg);
- urządzenia budowlane – wyposażenie obiektu budowlanego w urządzenia techniczne zapewniające możliwość użytkowania obiektu, jak: przyłącza, urządzenia instalacyjne, w tym służące oczyszczaniu lub gromadzeniu ścieków, a także place postojowe, ogrodzenia;
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do realizacji planowanych prac – koszty opracowań/projektów dokumentacji branżowej, w tym także projekty aranżacji wnętrz;
- nadzór inwestorski/autorski – kontrola obiektów i procesów budowlanych;
- koszty związane z przeprowadzeniem postępowania przetargowego;
- koszty transportu.

Zakup wyposażenia na potrzeby działalności kulturalnej, w tym zakup instrumentów muzycznych – koszty zakupu środków trwałych służących wielokrotnemu wykorzystaniu takich jak:

- instrumenty i akcesoria muzyczne;
- sprzęt komputerowy i oprogramowanie;
- urządzenia biurowe;
- meble;
- systemy zabezpieczające przed kradzieżą/włamaniem;
- sprzęt/system nagłośnieniowy, oświetleniowy, multimedialny;
- wyposażenie pracowni specjalistycznych, np. pracowni plastycznych (sztalugi, antyramy, piece ceramiczne, koła garncarskie itp.), muzycznych, baletowych, krawieckich, scenograficznych, fotograficznych (aparaty fotograficzne, obiektywy, lampy, statywy, akcesoria ciemniowe itp.),

filmowych, multimedialnych (tablice interaktywne, sprzęt audio-video, komputerowy, czytniki, tablety, oprogramowanie itp.), sal wystawowych (gabloty, systemy ekspozycyjne, manekiny itp.); sal teatralnych i kinowych (fotele teatralno-kinowe, kurtyny, żaluzje, rolety, wyposażenie audio-video, rampy oświetleniowe, zaplecze techniczne itp.);

- środki transportu służące działalności kulturalnej;
- specjalistyczny sprzęt umożliwiający osobom niepełnosprawnym dostęp do oferty kulturalnej;
- montaż zakupionego sprzętu lub wyposażenia;
- transport zakupionego wyposażenia.
- przygotowanie dokumentacji technicznej niezbędnej do prowadzenia inwestycji – koszty wykonania projektów architektonicznych, studium wykonalności, analiz oddziaływań na środowisko.
- budowa, rozbudowa i przebudowa obiektów budowlanych, wraz z zakupami niezbędnych urządzeń budowlanych, współfinansowanych w ramach programów europejskich – współfinansowanie kosztów niekwalifikowanych projektów budowy i przebudowy obiektów służących działalności kulturalnej ze środków europejskich, mających podpisane umowy na dofinansowanie projektu, które są kosztami objętymi niniejszym programem jak przypadku zadań określonych w §1 ust. 1 pkt. 1 regulaminu priorytetu.

PROMESA MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Szczególnym rodzajem ministerialnego programu operacyjnego jest **Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**. Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich, w tym na zadania z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w ramach: Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko

2007-2013, 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2007-2013, Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2007-2013, Programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej, Programu Kultura 2007-2013. Uprawnionymi do pozyskania dotacji są jednostki samorządu terytorialnego oraz państwowe i samorządowe instytucje kultury i filmowe, kościoły lub związki wyznaniowe, archiwa państwowe, organizacje pozarządowe ze sfery kultury, organizacje pozarządowe i niepubliczne szkoły artystyczne I i II stopnia oraz uczelnie artystyczne. Promesa MKiDN może pokrywać maksymalnie 85 % wkładu krajowego (własnego) wnioskodawcy. W szczególnych przypadkach Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może zdecydować o pokryciu więcej niż 85 % wkładu krajowego lub nawet odstąpić od wymogu posiadania tego wkładu.

Warto wspomnieć także o innych programach realizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a mianowicie: **„Zabytek Zadbane”** - jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 roku podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Ocenie Jury konkursowego podlegać będą jakość i zakres prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych, a także wykonane rewitalizacje zabytków architektury. Konkurs promuje właściwe użytkowanie zabytkowych obiektów, ochronę „substancji zabytkowej” podczas wykonywanych remontów, utrzymanie estetycznego wyglądu budowli oraz ich otoczenia, które nierzadko również wpisane jest do rejestru zabytków.

PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO 2022**- Wspieranie działań muzealnych.**

INSTYTUCJA ZARZĄDZAJĄCA: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów

STRATEGICZNE CELE PROGRAMU.

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów

działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną.

PROGRAM MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO 2022

- Kultura ludowa i tradycyjna.

INSTYTUCJA ZARZĄDZAJĄCA: Departament Narodowych Instytucji Kultury

STRATEGICZNE CELE PROGRAMU.

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach, których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz

nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. W roku 2022 zakres programu pozostaje nadal rozszerzony o zadania, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik in situ – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź

możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

ŚRODKI FUNDUSZU KOŚCIELNEGO.

Fundusz, będący w dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych) powstał w oparciu o art.9 ust. 1 Ustawy z dnia 20 marca 1950 roku o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego i § 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 61. poz. 354). Stanowi formę rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Dotacje z Funduszu Kościelnego udzielane są wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.).

Ze środków Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże, ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz, takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki.

**DOTACJE NA DOFINANSOWANIE PRAC KONSERWATORSKICH,
RESTAURATORSKICH LUB ROBÓT BUDOWLANYCH UDZIELANE PRZEZ
WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW**

1. Cel rozdziału środków:

Poprawa stanu zachowania zabytków poprzez:

- a) ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) konserwację i rewaloryzację zabytków;
- c) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

2. Rodzaje kwalifikujących się zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (projekty realizowane bez udziału środków europejskich):

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- b) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji, wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- c) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

3. Uprawnieni wnioskodawcy:

- a) osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego;
- b) z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w pkt 2 lit. c, może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Wnioskodawcami nie mogą być: państwowe instytucje kultury nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego lub współprowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego i Ministra Edukacji Narodowej, państwowe

szkoły i uczelnie wyższe, a także podmioty określone w art. 72 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Koszty kwalifikujące się do dofinansowania:

a) dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162, poz. 1568 ze zm.);

b) dofinansowanie może być udzielone w wysokości do 50% nakładów koniecznych;

c) dofinansowanie w wysokości do 100 % może być udzielone jedynie w przypadkach gdy:

*zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub robót,

*stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót.

Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych jest zobowiązany do uzasadnienia swojego wniosku. Uzasadnienie winno być poparte dokumentem potwierdzającym spełnienie przez wnioskodawcę przesłanek o których mowa w art. 78 ust. 2 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (np. ksero karty białej, szczegółowy opis stanu zachowania obiektu sporządzony przez autora programu prac konserwatorskich, ekspertyza techniczna itp.).

DOTACJE WOJEWÓDZKIE

Przeznaczenie udzielonego wsparcia:

Z budżetu Województwa Podkarpackiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, znajdującym się na terenie województwa podkarpackiego, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym, w szczególności na:

- prowadzenie prac konserwatorskich zabytkowego wyposażenia i wystroju zabytków nieruchomych posiadających najwyższą wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- podejmowanie prac konserwatorskich kolekcji stanowiących zbiory zabytkowych przedmiotów i dzieł zgromadzonych i uporządkowanych oraz opracowanych i udostępnianych publicznie,
- prace konserwatorskie dotyczące zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, w szczególności: wybitnych dzieł dawnej sztuki (np.: polichromie, rzeźby, malarstwo sztalugowe, ołtarze), rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej; kolekcji stanowiących zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych; wytworów techniki charakterystycznych dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujących poziom nauki i rozwój cywilizacyjny.
- podejmowanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy substancji zabytku nieruchomego wraz z jego otoczeniem oraz w historycznych układach urbanistycznych, ruralistycznych i w historycznych zespołach budowlanych,
- przedsięwzięcia, które polegają na prowadzeniu prac konserwatorskich lub restauratorskich przy najwartościowszych i najcenniejszych z punktu widzenia wartości dziedzictwa kulturowego i wartości artystycznej, zabytkach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków, będących: układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi; dziełami architektury i budownictwa sakralnego; dziełami budownictwa obronnego; obiektami dawnego przemysłu; zabytkowymi cmentarzami; miejscami upamiętniającymi wybitne osoby i wydarzenia historyczne.

W pierwszej kolejności wsparcie finansowe w postaci dotacji z budżetu województwa otrzymują prace konserwatorskiej, restauratorskiej i budowlanej unikatowych zabytków województwa podkarpackiego, tj. wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, uznanych za pomnik historii, włączonych do parku kulturowego oraz najcenniejszych obiektów w skali kraju i regionu spośród wpisanych do wojewódzkiego rejestru zabytków.

Uprawnieni beneficjenci środków:

O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Pomocą finansową obejmowane są prace przy obiektach, które uznane zostały za zabytek i wpisane są do rejestru zabytków prowadzonego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program prac musi być uzgodnionych w WKZ i potwierdzony stosownym pozwoleniem konserwatorskim na wnioskowany zakres.

Szczegółowe kryteria oraz tryb weryfikacji i przyznawania pomocy finansowej, jak też jej realizacji określa stosowny regulamin przyjmowany w postaci Uchwały Sejmiku Województwa Podkarpackiego.

Cel przekazania środków:

W ramach mecenatu Samorząd Województwa Podkarpackiego udziela dotacji celowych w zakresie kultury i sztuki na następujące projekty:

- organizacja festiwali, konkursów, przeglądów, spotkań, plenerów, kursów, warsztatów, konferencji, seminariów, tournée zespołów artystycznych, wystaw artystycznych, historycznych, muzealnych i innych imprez mających istotne znaczenie dla polskiej kultury i sztuki oraz ich zagranicznej promocji, w tym fundowanie nagród,
- upowszechnianie, promocja i popularyzacja dokonań z zakresu kultury i sztuki oraz twórczości i wykonawstwa artystycznego w kraju i za granicą,
- organizacja imprez przeznaczonych dla Polonii, emigracji i Polaków za granicą,
- edukacja kulturalna dzieci i młodzieży realizowana w różnych formach,
- wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego, twórczości ludowej oraz ochrona unikalnych i zanikających zawodów i umiejętności artystycznych i ich warsztatów,
- ochrona i propagowanie kultury mniejszości narodowych,

- wydawanie niskonakładowych książek, czasopism, periodyków ulotnych, nut, katalogów wystaw i zbiorów, opracowań naukowo-badawczych i krytycznych.

O dotacje w ramach mecenatu mogą występować:

- Organizacje pozarządowe w rozumieniu ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. Nr 96, poz. 873),
- Osoby prawne i jednostki organizacyjne działające na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, o stosunku Państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych oraz o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, jeżeli ich cele statutowe obejmują prowadzenie działalności pożytku publicznego,

DOTACJE POWIATOWE

W myśl art. 81. ust. 1. i 2. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru bądź figurującym w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

Art. 82. 1. Precyzuje, iż łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

DOTACJE GMINNE

Zgodnie z art. 81 w/w ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r. nr 16, poz. 95 ze zm.) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Miasta/Gminy.

8.2 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE W RAMACH FUNDUSZY STRUKTURALNYCH REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO NA LATA 2014-2020

Podstawowym celem **Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020** jest zwiększenie konkurencyjności województwa podkarpackiego oraz poprawa warunków życia jego mieszkańców poprzez wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego jest komplementarny w stosunku do programów o charakterze centralnym.

W Regionalnym Programie Operacyjnym ... zagwarantowano działania mające na celu:

- * zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Pośród IX osi priorytetowych zawartych w Regionalnym Programie Operacyjnym ... na szczególną uwagę zasługuje **Oś Priorytetowa IV – Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.**

Oś priorytetowa IV jest osią jednofunduszową, współfinansowaną z EFRR, obejmującą CT 5 *Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i za-*

rzządzania ryzykiem oraz CT 6 Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami. Połączenie w ramach tej osi zakresów interwencji związanych z ochroną środowiska (w tym środowiska kulturowego) z działaniami związanymi z adaptacją do zmian klimatu, zapewni spójność planowania i wdrażania projektów oraz zapewni elastyczność w realizacji powiązanych ze sobą działań.

Dzięki realizacji priorytetów inwestycyjnych z CT 5 i CT 6, możliwe będzie zmaksymalizowanie skuteczności realizacji celu nadrzędnego OP 4, którym jest ***ochrona środowiska, zachowanie różnorodności biologicznej oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla zwiększenia atrakcyjności regionu.*** Taka konstrukcja osi przyczyni się do lepszego, niż miałyby to miejsce w przypadku odrębnych osi, osiągnięcia założonego celu nadrzędnego.

Interwencja w ramach poszczególnych priorytetów inwestycyjnych osi priorytetowej IV przyczyniać się będzie do realizacji celu głównego Umowy Partnerstwa, tj. *zwiększenia konkurencyjności gospodarki* jak również jej celów szczegółowych tj.: *poprawa zdolności adaptacji do zmian klimatu oraz rozwój systemów zarządzania zagrożeniami oraz zwiększenie efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie.*

W ramach IV osi priorytetowej przewiduje się następujący **priorytet inwestycyjny - Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego (PI 6c)**

Cele szczegółowe priorytetu inwestycyjnego(PI6c) i oczekiwane rezultaty

Cel szczegółowy: Podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury .

* Zachowanie dziedzictwa kulturowego, tak jak ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego, to fundamenty dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

* Atrakcyjność kulturowa województwa podkarpackiego, oparta jest na wielonarodowym, wielowyznaniowym i wielokulturowym jego dziedzictwie obecnym w architekturze, zbiorach muzealnych, folklorze, organizowanych imprezach kulturalnych.

Do zasobów materialnego dziedzictwa kulturowego regionu należą między innymi: historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne, architektura sakralna, rezydencjonalna, obronna, użyteczności publicznej, mieszkalna, budownictwo ludowe oraz przemysłowe, zabytkowe: założenia zieleni i cmentarze, a także mała architektura. Dlatego też wsparcie będzie kierowane na zachowanie dziedzictwa kulturowego województwa. Wymiernym efektem interwencji ma być, zatem wykreowanie wizerunku regionu dbającego o przeszłość przy jednoczesnym podnoszeniu atrakcyjności turystycznej województwa.

W ostatnich latach coraz większy nacisk kładzie się na rolę kultury w procesie jednoczenia obywateli, rozwijania umiejętności współpracy, kreatywności jednostek i wzmacniania więzi międzyludzkich. Dlatego, w kontekście zrównoważonego rozwoju społecznego, planowana interwencja przyczynić się ma do zapewnienia mieszkańcom regionu możliwie równych szans korzystania z dóbr kultury, a co za tym idzie do stopniowego eliminowania marginalizacji niektórych rejonów województwa w tym zakresie.

W związku z powyższym w ramach priorytetu inwestycyjnego 6c wsparcie ukierunkowane będzie zarówno na działania, które przyczynią się do polepszenia stanu obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych, jaki i działania wpływające na rozwój zasobów kultury m.in. poprzez poprawę jakości funkcjonowania instytucji kultury. Przyczyni się to do podniesienia atrakcyjności kulturalno-turystycznej regionu i zwiększenia dostępu do dóbr kultury.

Opis typów i przykłady przedsięwzięć, które mają zostać objęte wsparciem, ich oczekiwany wkład w realizację celów szczegółowych, w stosownych przypadkach, wskazanie głównych grup docelowych, poszczególnych terytoriów docelowych i typów beneficjentów .

Dziedzictwo kulturowe powinno być z jednej strony przedmiotem ochrony i opieki, z drugiej zaś potencjałem, który winien zostać wykorzystany dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest podejmowanie przedsięwzięć, ukierunkowanych na kompleksową ochronę i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego (m.in. poprzez zwiększenie funduszy na prace

remontowo-konserwatorskie), w celu przywrócenia ich dawnej świetności, zabezpieczenie przed degradacją w przyszłości oraz udostępnienie, jako atrakcji kulturalnych regionu.

Oprócz bogatego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego istotnym atutem województwa podkarpackiego jest działalność instytucjonalna w dziedzinie kultury. Życie kulturalne regionu skupione jest przede wszystkim w głównych ośrodkach miejskich, a więc w stolicy województwa i pozostałych miastach na prawach powiatu. Na terenie województwa podkarpackiego nie brakuje również obszarów, które ze względu na swoje peryferyjne położenie oraz niekorzystne warunki ekonomiczne mają utrudniony dostęp do oferty kulturalnej, a uczestnictwo ich mieszkańców w życiu kulturalnym i w przedsięwzięciach kultury wysokiej ma charakter incydentalny. Dlatego za istotną należy również uznać poprawę, jakości funkcjonowania instytucji kultury, tak by miało to przełożenie we wzroście udziału mieszkańców regionu w życiu kulturalnym.

Wsparcie będzie się koncentrować na ochronie dziedzictwa kulturowego, w szczególności obiektów zabytkowych ważnych z punktu widzenia regionu wynikających ze strategii rozwoju, a także na rozwoju zasobów kultury. Przy czym, zgodnie z Umową Partnerstwa, wsparcie nie będzie kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Możliwe będą natomiast inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych, w tym edukacyjnych.

Podkreślić jednak należy, iż dofinansowanie z EFRR nie może zastępować finansowania z budżetu państwa przeznaczonego na ochronę dziedzictwa kulturowego. Dlatego projekty z zakresu kultury muszą spełniać wszystkie kryteria wynikające z Umowy Partnerstwa, w tym dotyczące analizy popytu, czy zapewnienia trwałości efektów.

W ramach PI 6c nie będą finansowane projekty dotyczące imprez o charakterze kulturalnym, takich jak wystawy, festiwale.

Tak jak to zostało określone w Umowie Partnerstwa w projektach realizowanych w ramach PI 6c musi zostać wykazana trwałość ich finansowania w okresie eksploatacyjnym.

Typy projektów:

* ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego ruchomych i nieruchomych poprzez dążenie do przywrócenia ich dawnej świetności, zabezpieczenie przed degradacją w przyszłości oraz udostępnienie jako atrakcji kulturalnych regionu,

* rozwój zasobów kultury poprzez inwestycje dotyczące infrastruktury służącej działalności kulturalnej i ochronie dziedzictwa kulturowego, umożliwiając podniesienie atrakcyjności kulturalnej regionu i zwiększenie dostępności dóbr kultury.

Maksymalna wartość pojedynczego projektu w obszarze kultury wynosi 5 mln EUR kosztów całkowitych.

Typy beneficjentów:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,
- podmioty, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego lub ich związki i stowarzyszenia,
- jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- porozumienia podmiotów wyżej wymienionych, reprezentowane przez lidera.

Grupy docelowe:

- osoby, instytucje i przedsiębiorstwa korzystające z rezultatów projektu.

Terytorialny obszar realizacji:

Projekty objęte priorytetem realizowane będą na terenie całego województwa. Planuje się również realizację projektów w ramach instrumentów wspierających rozwój terytorialny (ZIT).

Dodatkowo, planuje się przeprowadzenie dedykowanych konkursów dla obszarów funkcjonalnych 8 regionalnych biegunów wzrostu, tj. MOF Krosno,

Dębica-Ropczyce, Przemyśl, Mielec, Tarnobrzeg, Jarosław-Przeworsk, Sanok-Lesko, Stalowa Wola.

Finansowanie krzyżowe:

Nie.

Kierunkowe zasady wyboru projektów

W ramach priorytetu przewiduje się następujące tryby wyboru projektów:

- tryb konkursowy,
- tryb pozakonkursowy – projekty realizowane w formule ZIT.

W ramach priorytetu inwestycyjnego przewiduje się możliwość zastosowania trybu pozakonkursowego dla projektów o strategicznym znaczeniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego ROF, a tym samym całego województwa, realizowanych w formule ZIT. Zastosowanie w/w trybu w odniesieniu do projektów ZIT wynika wprost z zapisów UP - projekty te są wskazane w Strategii ZIT przygotowywanej przez miasto i opiniowanej przez IZ. Zastosowanie formuły ZIT w ramach w/w PI pozwoli na dostosowanie interwencji do specyficznych potencjałów i deficytów ROF.

Wybór projektów do dofinansowania (realizowanych zarówno w trybie konkursowym, jak i pozakonkursowym w formule ZIT) odbywać się będzie w oparciu o kryteria wyboru przyjęte przez Komitet Monitorujący RPO WP 2014-2020, opracowane przy uwzględnieniu takich aspektów jak: obiektywność, precyzyjność, mierzalność, spójność, rozłączność. Kryteria wyboru będą służyły zapewnieniu efektywnej i prawidłowej realizacji priorytetu inwestycyjnego.

Wspierane w ramach ZIT działania w ramach w/w PI mają charakter komplementarny w stosunku do projektów realizowanych z poziomu krajowego, kompleksowo wpływające na rozwój ROF.

Zgodnie z Umową Partnerstwa projekty w zakresie kultury muszą przyczyniać się do osiągnięcia wymiernych i trwałych korzyści społeczno-gospodarczych m.in. poprzez zwiększenie potencjału turystycznego.

Przy wyborze projektów do dofinansowania obok elementów takich jak analiza ekonomiczna, analiza finansowa czy analiza ryzyka, odzwierciedlenie

w kryteriach wyboru projektów znajdują następujące aspekty: analiza popytu, realizacja priorytetów rozwoju kultury, zapewnienie trwałości efektów, w tym generowane efekty mnożnikowe, tworzenie nowych miejsc pracy. Z uwagi na horyzontalny wymiar polityk zrównoważonego rozwoju, równości szans i zapobiegania dyskryminacji oraz promowania równouprawnienia kobiet i mężczyzn, będą one przestrzegane na każdym etapie realizacji Programu.

Na etapie wyboru projektów mogą zostać zastosowane dodatkowe kryteria wyboru premijące projekty, w których poprzez zaplanowane działania wspierana będą ww. polityki horyzontalne.

8.3 ŹRÓDŁA ZAGRANICZNE POZAUNIJNE

MECHANIZM NORWESKI

Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego

Cele i obszary wsparcia

Celem programu jest ochrona, zachowanie i udostępnianie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Program przyczyni się do osiągnięcia tego celu poprzez wsparcie nakierowane na projekty inwestycyjne z zakresu konserwacji i rewitalizacji dziedzictwa kulturowego (nieruchomego oraz ruchomego), dokumentowania historii kultury poprzez digitalizację zbiorów, jak również budowy i rozbudowy infrastruktury kultury o znacznym potencjale wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny.

Inwestycje w kulturę i dziedzictwo kulturowe stanowią czynnik rozwoju miast i regionów, przyczyniając się do wzrostu ich atrakcyjności turystycznej oraz inwestycyjnej. Aż 70% światowej turystyki stanowi turystyka kulturowa, inwestycje w kulturę stymulują również rozwój sektora usług (w tym przemysłów kultury i kreatywnych) i nowych miejsc pracy. Polska kultura przyczynia się do kreowania pozytywnego wizerunku kraju w Europie i na świecie stając się rozpoznawalną marką. Jednocześnie wpływa pozytywnie na rozwój współpracy międzynarodowej i tworzenie wspólnej europejskiej tożsamości. Ze względu na

swój potencjał dziedzictwo kulturowe powinno być przedmiotem ochrony i finansowego wsparcia.

W ramach programu współfinansowane będą następujące typy działań:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu),
- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych,
- rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury.

5% alokacji zostanie przeznaczone na realizację projektów z zakresu dokumentacji historii kultury, w tym mniejszości etnicznych i narodowych. W programie będą realizowane projekty wybrane w ramach otwartego naboru wniosków.

Nabór wniosków.

Przewiduje się jeden nabór wniosków w ramach programu. W przypadku niewykorzystania wszystkich środków w ramach pierwszego naboru, operator uruchomi drugi nabór wniosków.

Uprawnieni beneficjenci

- państwowe i samorządowe instytucje kultury, instytucje filmowe,
- publiczne szkoły artystyczne i uczelnie artystyczne,
- archiwa państwowe,
- jednostki samorządu terytorialnego i ich związki,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- organizacje pozarządowe ze sfery kultury.

Wartość i poziom dofinansowania projektu

Minimalna wartość dofinansowania projektu wynosić będzie 1 000 000 euro (maksymalna nie została określona).

Poziom dofinansowania projektu wynosi do 85% całkowitych kosztów kwalifikowanych.

Partnerstwo na poziomie projektu z instytucjami z państw-darczyńców

Partnerstwo w projektach zgłaszanych w konkursie nie jest wymagane.

FUNDUSZ WSPÓŁPRACY DWUSTRONNEJ EOG

Operator Programu rezerwuje część kwoty z budżetu Programu (w wysokości 1,5% całkowitych kosztów kwalifikowanych Programu) na potrzeby Funduszu Współpracy Dwustronnej na poziomie Programu podczas jego wdrażania. W ramach całkowitego budżetu Funduszu Współpracy Dwustronnej:

- ok. 83% będzie przeznaczony na poszukiwanie partnerów projektów z krajów Państw – Darczyńców przed lub w trakcie przygotowania wniosku aplikacyjnego dla projektu, rozwój takich partnerstw oraz przygotowywanie wniosków aplikacyjnych dla projektów partnerskich z Darczyńcami (wskaźnik „a”);
- ok. 17% będzie przeznaczony na tworzenie sieci, wymianę, dzielenie się i przekazywanie wiedzy, technologii, doświadczeń i najlepszych praktyk między Beneficjentami a podmiotami w Państwach-Darczyńcach (wskaźnik „b”).
- Ok. 40 000 euro z całkowitej alokacji na Fundusz Współpracy Dwustronnej zostanie przeznaczony na realizację działań podejmowanych przez Operatora Programu, mających na celu osiągnięcie obydwu wskaźników („a” i „b”)
- Pozostała część środków w ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej, tj. ok. 126 000 euro z całkowitej alokacji na Fundusz Współpracy Dwustronnej, będzie przeznaczona wyłącznie dla wnioskodawców, którzy otrzymają dofinansowanie w ramach Programu, na zasadzie refundacji wydatków

poniesionych zarówno przez wnioskodawcę oraz partnerów w celu nawiązania partnerstw dla realizacji projektu (wskaźnik „a”).

Jeśli wnioskodawca wnioskuje o środki z Funduszu Współpracy Dwustronnej, jest zobowiązany do wypełnienia ostatniej części wniosku aplikacyjnego dotyczącej zwrotu wydatków poniesionych przez wnioskodawcę i partnera/ów na nawiązanie partnerstwa (wnioskodawcy będą przedstawiać we wniosku aplikacyjnym przedkładanym do Operatora Programu finansowe zestawienie należycie udokumentowanych wydatków, które zgodne są z zasadami Funduszu).

W ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej wnioskodawcy mogą ubiegać się o refundację 90% kwalifikowanych kosztów. Pozostała kwota będzie musiała zostać zapewniona przez wnioskodawcę. Wysokość refundacji będzie uzależniona od ilości dostępnych środków, nie powinna jednak przekroczyć 6 300 EUR.

W przypadku, jeśli wnioskodawca jest instytucją prowadzoną i finansowaną przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wnioskowana kwota może wynosić 100%. Wkład własny finansowy w ramach FWD może zostać zapewniony także przez partnera/ów.

Następujące kategorie wydatków są kwalifikowane w ramach Funduszu Współpracy Dwustronnej:

- opłaty i koszty podróży za udział w konferencjach, seminariach, kursach, spotkaniach i warsztatach;
- koszty podróży w ramach wizyt studyjnych (zawierające diety);
- koszty podróży i wynagrodzenia za wizyty ekspertów;
- koszty konferencji, seminariów, kursów, spotkań i warsztatów;
- działania informacyjno-promocyjne;
- opłaty za doradztwo zewnętrzne;
- zakup danych niezbędnych do przygotowania wniosku.

Wydatki ponoszone z tego Funduszu będą kwalifikowane od 9 maja 2012 r. do dnia złożenia dokumentacji aplikacyjnej u Operatora Programu.

Kryteria wyboru projektów

Ocena projektów jest dwuetapowa i składa się z oceny formalnej i merytorycznej. Wyłącznie projekty, które spełnią wszystkie kryteria formalne będą podlegały ocenie merytorycznej.

Ocena formalna jest dokonywana przez ekspertów polskich. W trakcie oceny formalnej jest przewidziany tryb uzupełnień trwający 3 dni robocze. Wykaz błędów podlegających uzupełnieniom znajduje się w Karcie oceny formalnej oraz Podręczniku Wnioskodawcy, które stanowią załącznik do ogłoszenia.

Ocena merytoryczna dokonywana jest przez ekspertów polskich i norweskich. Każdy wniosek oceniany jest przez dwóch ekspertów, a ostateczna punktacja wniosku jest średnią punktów przyznanych przez obu ekspertów.

Ostatecznej rekomendacji projektów do dofinansowania dokonuje Zespół ds. Wyboru Projektów. Decyzje o dofinansowaniu projektów podpisuje Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

System dofinansowania

Łączne dofinansowanie przekazane beneficjentowi w formie zaliczek nie może przekroczyć 80% przyznanej kwoty grantu. Każda kolejna transza zostanie wypłacona pod warunkiem stwierdzenia przez Operatora prawidłowego wydatkowania zarówno pod względem merytorycznym, jak i finansowym co najmniej 70% kwoty przekazanych wcześniej transz.

Termin, miejsce i sposób składania wniosków o dofinansowanie projektów

Nabór projektów odbywa się w określonym przez instytucję obsługującą program czasie. Termin końcowy odnosi się zarówno do dokumentacji aplikacyjnej składanej w wersji papierowej jak i elektronicznej składanej poprzez generator wniosków w systemie EBOI. Wniosek składa się z dwóch wersji językowych: polskiej i angielskiej. Wniosek musi zostać obowiązkowo złożony poprzez generator wniosków znajdujący się na stronie www.eog.mkidn.gov.pl

Następnie, wydrukowane 2 oryginały wniosku wraz z 2 egzemplarzami załączników (wszystkie dokumenty muszą być podpisane i parafowane na każdej stronie oraz poświadczane za zgodność z oryginałem–jeśli dot.) oraz skanami

wszystkich dokumentów na płycie CD/DVD muszą być dostarczone w kopercie lub paczce, drogą pocztową, przesyłką kurierską (w tych przypadkach decyduje data stempla pocztowego) lub osobiście do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Uwaga!!! *Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.*

Załącznik Nr 1**Wykaz zabytków architektury i budownictwa na terenie gminy Pysznicza,
w gminnej ewidencji zabytków.****Brandwica**

1. Krzyż przydrożny ,ul. Wałowa, żeliwny, 1910 r.

Chłopska Wola

1. Kapliczka MB Częstochowskiej, mur. pocz. XX w.

Jastkowice

1. Kościół par. p.w. Przemienienia Pańskiego, mur. 1903-1907
2. Dzwonnica przy kościele par. , mur. pocz. XX w.
3. Plebania, mur. , lata 30-te XX w.
4. Dom ze sklepem, (róg ul. Armii Krajowej i Mickiewicza) drewn., pocz. XX w.

Kochany (ob. część wsi Jastkowice)

1. Cmentarz ofiar pacyfikacji wsi, 1942 r.
2. Dom , drewn., l. 40-te XX w. (ob. nieużytkowany)
3. Grób żołnierzy AK- T. Puki i Z. Hernika (w lesie między Kochanami a Kruszyną)
4. Kapliczka pod Dębem, drewn., l. 30-te XX w.

Kłyżów

1. Chałupa, ul. Mickiewicza (d. nr 22), drewn., pocz. XX w.

Krzaki (ob. część wsi Kłyżów)

1. Dawna kaplica, ul. Sosnowa, mur. k. XIX w.
2. Mogiły partyzantów Gwardii Ludowej, 1943 r.

Olszowiec (ob. część wsi Pysznica)

1. Kaplica p.w. MB Śnieżnej, drewn. XVIII/ XIX w.

Piskorowy Staw(ob. część wsi Pysznica)

1. Kapliczka, mur. k. XIX w.

Pysznica

1. Kościół par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Jana Chrzciciela, mur. 1925 - 1931
2. Plebania , mur., 1909 r.
3. Szkoła, ul. Ziarny, drewn., lata 1933 - 1934
4. Dom, ul. Wolności, vis a vis nr 275, drewn., pocz. XX w.
5. Cmentarz parafialny, ul. Podborek, 2 poł. XIX w.
6. Cmentarz zamordowanych Żydów, 1942 r.
7. Kapliczka Serca Pana Jezusa, ul. Wolności, mur. k. XIX w.
8. Kapliczka MBNP, ul. Wolności, mur. po 1918 r.
9. Kopiec Grunwaldzki, ul. Wolności, ziemny, 1910 r.

Rędziny (ob. część wsi Pysznica)

1. Kapliczka św. Józefa, mur. k. XIX w.

Ruda Jastkowska

1. Kapliczka św Jana Nepomucena, drewn. , ok.1918 r.
2. Kapliczka MB Niepokalanie Poczętej, mur., pocz. XX w.

Słomiana (ob. część wsi Kłyżów)

1. Kapliczka , ul. Nowa, mur., XIX w.
2. Kapliczka MBNP, w centrum wsi, mur., XIX w.

Sołtysy (ob. część wsi Pysznicza)

1. Figura św. Jana Nepomucena (we współczesnej kapliczce), XIX/XX w.

Studzieniec

1. Kaplica p.w. Niepokalanego Serca NMP, drewn., l. 20-te XX w.
2. Chałupa nr 72, drewn., 1 ćw. XX w.

Sudoly (ob. część wsi Pysznicza)

1. Kapliczka MB Leżajskiej, ul. Sanowa, mur., 1910 r.,
2. Szkoła, ob. świetlica wiejska, ul. Sanowa 40, drewn., l. 30-te XX w.

Ziarny (ob. część wsi Pysznicza)

1. Kapliczka św. Jana Nepomucena, u zbiegu ul. Folwarcznej i Ziarny, mur., pocz. XX w.

Załącznik Nr 2

Spis stanowisk archeologicznych na terenie gminy Pysznica, będących w ewidencji konserwatorskiej.

Lp	Miejscowość	Stanowisko	Nr stanowiska na obszarze	Nr stanowiska w miejscowości	Nr obszaru	Chronologia	Kultura	Nr rejestru
1	Jastkowice	śląd osadnictwa	1	21	90 - 78			
2	Jastkowice	śląd osadnictwa	2	19	90 - 78			
3	Jastkowice	śląd osadnictwa	3	20	90 - 78			
4	Jastkowice	śląd osadnictwa	19	15	91 - 77	N, WŚ, ?		
5	Jastkowice	śląd osadnictwa	15	2	91 - 77	EK		
6	Jastkowice	śląd osadnictwa	18	14	91 - 77	WŚ, ?		
7	Jastkowice	śląd osadnictwa	14	13	91 - 77	WŚ, ?		
8	Jastkowice	śląd osadnictwa	13	12	91 - 77	?		
9	Jastkowice	śląd osadnictwa	12	11	91 - 77	EK		
10	Jastkowice	śląd osadnictwa	11	10	91 - 77	EK		
11	Jastkowice	śląd osadnictwa	10	6	91 - 77	EK		
12	Jastkowice	śląd osadnictwa	8	9	91 - 77	EK		
13	Jastkowice	śląd osadnictwa	7	8	91 - 77	N		
14	Jastkowice	śląd osadnictwa	6	7	91 - 77	?		

15	Jastkowice	śląd osadnictwa	4	2	91 - 77	EK		
16	Jastkowice	śląd osadnictwa	5	3	91 - 77	OWR, EK	KŁ	
17	Jastkowice	śląd osadnictwa	3	1	91 - 77		KŁ	
18	Bąków	śląd osadnictwa	2	1	91 - 77	EK, P - N, WŚ		
19	Studzieniec	obozowisko	1	1	92-80			
20	Studzieniec	śląd osadnictwa	14	2	92-81			
21	Jastkowice	śląd osadnictwa	6	17	92-81			
22	Jastkowice	śląd osadnictwa	5	16	92-81	N	KPL	
23	Kłyżów	śląd osadnictwa	19	3	92-81			
24	Kłyżów	śląd osadnictwa	20	4	92-81	OWR, WŚ, ?	KŁ, KP	
25	Pysznica	śląd osadnictwa / cmentarzysk o ciałopalne	21	1	92-81			
26	Pysznica	śląd osadnictwa	22	3	92-81			
27	Pysznica	śląd osadnictwa	23	4	92-81			
28	Pysznica	śląd osadnictwa	24	5	92-81		KŁ	
29	Pysznica	śląd osadnictwa	27	2	92-81	OWR	KP	
30	Kłyżów	cmentarzysk o	3	2	92-78	Ha - Lt	KŁ	
31	Kłyżów	śląd osadnictwa / osada	5	5	92-78	EB/Ha	KPs, KŁ	

32	Kłyżów	śląd osadnictwa	6	6	92-78		KŁ	
33	Kłyżów	śląd osadnictwa	7	7	92-78			
34	Kłyżów	śląd osadnictwa	8	8	92-78			
35	Kłyżów	śląd osadnictwa	9	9	92-78			
36	Kłyżów	śląd osadnictwa	11	10	92-78	WŚ		
37	Kłyżów	osada	12	11	92-78		KŁ	
38	Kłyżów	śląd osadnictwa	13	12	92-78	Ś		
39	Kłyżów	śląd osadnictwa / osada	14	13	92-78	WŚ	KŁ	
40	Kłyżów	śląd osadnictwa	18	16	92-78	N		
41	Kłyżów	śląd osadnictwa	19	17	92-78			
42	Kłyżów	śląd osadnictwa	20	18	92-78			
43	Kłyżów	śląd osadnictwa	21	19	92-78	EB	KPs	
44	Kłyżów	śląd osadnictwa / osada	22	20	92-78	N, EB, WŚ	KCS, KT, KŁ	
45	Kłyżów	śląd osadnictwa	23	21	92-78			
46	Kłyżów	śląd osadnictwa	24	22	92-78			
47	Kłyżów	śląd osadnictwa / osada	25	14	92-78	N, EB, WŚ	KPs	
48	Kłyżów	pole hutnicze	30	15	92-78			

49	Kłyżów	cmentarzysk o	42	23	92-78	EB -Ha	KŁ	
50	Pysznicza	śląd osadnictwa	31	7	92-78			
51	Pysznicza	śląd osadnictwa	32	8	92-78			
52	Pysznicza	śląd osadnictwa	33	9	92-78			
53	Pysznicza	śląd osadnictwa	34	10	92-78		KŁ	
54	Pysznicza	śląd osadnictwa	35	11	92-78		KŁ	
55	Pysznicza	osada	36	12	92-78	EB	KPs	
56	Pysznicza	śląd osadnictwa	37	13	92-78			

LEGENDA:

P - paleolit

N - neolit

EB - epoka brązu

EK - epoka kamienia

Ha - halsztat

KCS - kultura ceramiki sznurowej

KP - kultura pomorska

KPL - kultura pucharów lejkowatych

KPs - kultura postsznurowa

KT - kultura trzcieniecka

? - epoka nieokreślona

OWR - okres wpływów rzymskich

Ś - średniowiecze

WŚ - wczesne średniowiecze

Rzeka Dębowiec koło Lipowca